

Čierno-biele svety

Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku

**Tatiana Podolinská,
Tomáš Hrustič (eds.)**

Bratislava 2015

VEDA

Ústav etnológie
Slovenskej akadémie vied

Publikácia vznikla v rámci projektu

VEGA 2/0014/11

„Rómovia v majoritnej spoločnosti:

výskum modelov vzájomného spolužitia“

a s finančným príspevom projektu

VEGA 2/0099/15

„Nálepka Róm – emické a etické reflexie

a ich spoločenské dopady“.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 23

Recenzenti:

Martin Fotta, PhD.

PhDr. Michal Vašečka, PhD.

Kimmo Granqvist, PhD.

Prof. Mgr. Milan Kováč, PhD.

Editori:

Mgr. Tatiana Podolinská, PhD.,

Ústav etnológie SAV, Bratislava

Mgr. Tomáš Hrustič, PhD.,

Ústav etnológie SAV, Bratislava

Autori:

© Andrej Belák, Jan Červenka,

Milan Hrabovský, Richard Filčák,

Andrej Findor, Jan Grill,

Markéta Hajská, Tomáš Hrustič,

Eva Krekovičová, Pavel Kubaník,

Zuzana Maďarová, Arne Mann,

Kvetoslava Matlovičová,

Elena Marushiakova, Eva Mazárová,

Alexander Mušinka,

Alexandra Ostertágová, Zuzana Panczová,

Tatiana Podolinská, Vesselín Popov,

Daniel Škobla, 2015

© Ústav etnológie SAV, Bratislava 2015

© VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2015

preklad © Mgr. Judita Takáčová

jazyková korektúra © Emil Borčín

dizajn a grafická úprava © Matúš Hnát

ISBN 978-80-224-1413-5

- 6 EDITORSKÁ POZNÁMKA
(TATIANA PODOLINSKÁ, TOMÁŠ HRUSTIČ)
- 10 Čierno-biele svety. Idey, optiky,
koncepty a výzvy
(TATIANA PODOLINSKÁ)

I. „ČIERNO-BIELE POLITIKY“

II. KDE A AKO ŽIJEME?

	Diskurzy, postoje a možnosti participácie		Socioekonomické obrazy dvoch rôznych svetov
40	1. Anticiganizmus ako bariéra k inklúzii Rómov (MILAN HRABOVSKÝ)	146	1. Historické premeny štruktúry medzikultúrnych vzťahov. Formy spolužitia v prípade Tarkoviec na východnom Slovensku (JAN GRILL)
60	2. Vplyv orientalizmu vo vede a v politike na spolunažívanie Rómov s majoritnou spoločnosťou (ELENA MARUSHIAKOVA, VESSELIN POPOV)	172	2. Segregovaní Rómovia a zdravotné politiky: etické a praktické rozpory (ANDREJ BELÁK)
84	3. Morálne základy sporu o sociálnu spravodlivosť na Slovensku (ANDREJ FINDOR, ZUZANA MAĎAROVÁ, ALEXANDRA OSTERTÁGOVÁ)	208	3. Emické vnímanie úžery v segregovaných rómskych osadách na východnom Slovensku (TOMÁŠ HRUSTIČ)
104	4. „Záleží na nás, ako sa dohodneme“. Prehľad rómskej politickej participácie na Slovensku (1990 – 2014) (TOMÁŠ HRUSTIČ)	224	4. <i>Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013</i> ako pramenná databáza pre analýzu situácie Rómov na Slovensku a jeho potenciál pre ďalšie výskumy a analýzy (ALEXANDER MUŠINKA, KVETOSLAVA MATLOVIČOVÁ)

- 248 5. „A studňu si nechali zamrznúť...“. Lokálne mocenské pole a prístup obyvateľov rómskych osád k pitnej vode (DANIEL ŠKOBLA, RICHARD FILČÁK) 284 OBRAZOVÁ PRÍLOHA
- 264 6. *Ade, káj amen dživas/* „Tu, kde žijeme“ (k interpretácii a vnímaniu priestoru u Rómov z Gelnice na príklade vybraných sídelných celkov) (EVA MAZÁROVÁ)

III. AKO O SEBE HOVORÍME?

	Jazykové a sociálne obrazy Róma ako nástroje na udržiavanie sveta „čiernych“ a sveta „bielych“		
416	5. Obrazy Žida a Róma v humoristicko-satirickom časopise <i>Kociúr</i> (ZUZANA PANCZOVÁ)	438	6. Etnické stereotypy ako zdroje vtipov o Rómoch (ARNE B. MANN)
324	1. „Cikán, Gypsy & Rom“ – dynamika pojmenovávania Romů v různých diskurzoch (JAN ČERVENKA)	480	7. „Si Róm a môžeš byť kým chceš!“ Redefinícia <i>romipen</i> v pentekostálnom pastoračnom diskurze (TATIANA PODOLINSKÁ)
346	2. <i>Gažikanes vaj romanes?</i> Jazykové postoje olašských Romů jedné východoslovenské komunity ke třem místně užívaným jazykům (MARKÉTA HAJSKÁ)	524	RESUMÉ
374	3. „Hra na knížky“. Poznámky k akvizici slovenštiny v Gavu (PAVEL KUBANÍK)	546	LITERATÚRA
398	4. Komická figúrka Róma na Slovensku v premenách času. Na príklade anekdot a karikatúr (EVA KREKOVIČOVÁ)	574	ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ V OBRAZOVEJ PRÍLOHE
		576	REGISTRE
		588	O AUTOROCH

6. Etnické stereotypy ako zdroje vtipov o Rómoch¹

Arne B. Mann

¹ Kapitola tejto publikácie vznikla vďaka podpore grantu VEGA 2/0014/11 *Rómovia v majoritnej spoločnosti: výskum modelov vzájomného spolužitia*.

Ústav etnológie SAV, Bratislava
arne.mann@savba.sk

Úvod

Od politickej zmeny v našej spoločnosti uplynulo už viac ako štvrtstoročie. Dôsledky novej politickej orientácie a ekonomickej transformácie po roku 1989 viedli k viacerým zmenám v sociálnej diferenciacii obyvateľstva, pričom sa prehĺbili rozdiely medzi jednotlivými vrstvami spoločnosti. Rómovia, ktorí už po niekoľko storočí predstavovali marginalizovanú skupinu obyvateľstva, sa – najmä po strate zamestnania – dostali do novej spoločenskej izolácie (Radičová, 2002: 84 – 91; Podoba, 2009: 579 – 581). Táto nová situácia sa premietla aj do zhoršenia medzietnických vzťahov, predovšetkým vo vzťahu majoritného obyvateľstva voči Rómom, na čo upozornilo viacero autorov (Vašečka, 2002a: 335 – 351; Puliš, 2002a: 413 – 442, 2002b: 445 – 473; Džambazovič, Jurásková, 2002: 527 – 563; Jurásková, 2002: 393 – 412).

Prejavy nazerania majoritného obyvateľstva na Rómov možno sledovať v oblasti tvorby štátnej politiky, na základe verejnej prezentácie názorov predstaviteľmi politických strán a mienkotvorných osobností, prezentácie printovými a najmä elektronickými masmédiami či reprezentatívnymi výskumami verejnej mienky. Ďalšou z možností je sledovanie postojov majority na stránkach internetu vo forme rozšírenej a stále aktívnej prezentácie vtipov o Rómoch. Metodologickým pozitívom tejto možnosti je to, že anonymita v týchto prípadoch umožňuje necenzúrované vyjadrenie postojov prispievateľov, na druhej strane si však treba uvedomiť, že na takejto internetovej komunikácii sa zúčastňuje len istá časť obyvateľstva krajiny, takže tieto prejavy nie sú objektívnou reprezentáciou situácie v spoločnosti.

Vznik a existencia *anekdoty/vtipu* o príslušníkoch „inej“ skupiny sú bezprostredne späté s procesom *skupinovej identifikácie*. Jej základným princípom je vedomie príslušnosti k jednej skupine a odlišnosti od inej skupiny (dichotómia „my“ a „oni“) (Bačová, 1996: 25, 37 – 38). *Členovia skupiny budujú svoju identitu dvoma spôsobmi: na jednej strane sa snažia o vytváranie pozitívneho obrazu o sebe, kde často dochádza k cielenému zdôrazňovaniu pozitív a zamlčovaniu negatív, vedomej i nevedomej idealizácii. Na druhej strane členovia skupiny prejavujú svoju identitu i tak, že sa dištancujú od „nečlenov“, ktorých podceňujú, hodnotia ich negatívne, zosmiešňujú ich a znevažujú.* Významnou súčasťou v procese vytvárania a potvrdzovania skupinovej identity sa takto stávajú aj vtipy. Pomocou zosmiešňovania reálnych i domnelých odlišností príslušníkov inej skupiny pomáhajú potvrdzovať výlučnosť príslušníkov „vlastnej skupiny“, poukazujú na „nebezpečenstvo ohrozenia“ inou skupinou. Súčasťou tohto procesu je vytváranie a využívanie *etnických stereotypov*, t. j. ustálených predstáv a hodnotiacich postojov o vlastnom etniku (*autostereotypy*) a o inom či iných etnikách (*heterostereotypy*) (Krekovičová, 2005: 10 – 18). Tie sú sociálnym

produktom, vo väčšine prípadov nevychádzajú z osobnej skúsenosti, ale sú sprostredkované sociálnym prostredím (osvojujeme si ich v detstve od svojich rodičov, v škole), preto prejavujú značnú rezistenciu voči racionálnej kritike (Uhlíková, 2007: 49 – 54).

Vytváraním obrazu Žida a Róma v slovenskom folklóre sa zaoberala Eva Krekovičová (2005; 2001: 17 – 34; 2009: 473 – 497). Okrem analýzy piesňového folklóru venovala pozornosť aj anekdotám o Rómoch. Na základe anekdot uverejňovaných na internete konštatovala významný posun od „pomerne sympatickej a často pozitívne hodnotenej tradičnej folklórnej postavy Cigána ako *iného* do kategórie *cudzích*... To, na čo sa predtým nahliadalo s láskavým humorom, je teraz už súčasťou *obrazu nepriateľa*“ (Krekovičová, 2009: 490 – 491; kurzíva A. M.).

V nasledujúcej kapitole budem vychádzať práve z tohto spoločensky závažného (varovného) konštatovania. Pokúsím sa analyzovať *vtipy*,² ktoré vznikajú na základe existujúcich heterostereotypov v časti majoritnej populácie, objektom ktorých sú Rómovia a ktoré sa v súčasnosti šíria na internete. Základom súboru sú vtipy zaznamenané v internetovej korešpondencii priebežne za posledných sedem rokov (2007 – 2014),³ doplnené z webových stránok zameraných na vtipy, pričom *cigánske vtipy* tam tvoria ich osobitnú súčasť.⁴ Excerpované boli i české webové súbory, pretože prevažná väčšina Rómov žijúcich dnes v Českej republike sem prišla v niekoľkých migračných vlnách po druhej svetovej vojne. Súbor tvorí spolu 631 jednotiek.

Komparatívnu skupinu tvoria vtipy známe pred rokom 1989, zaznamenané na základe vlastných spomienok a spomienok vrstovníkov. Ďalším prameňom je dizertačná práca Milana Leščáka, ktorý uskutočnil v rokoch 1962 – 1967 výskum humoristického rozprávania v troch spišských obciach (Spišský Hrhov, Klčov, Dolány; Leščák, 1971). Humorné príbehy pochádzajúce zo začiatku 20. storočia uverejnil Jiří Polívka v 5. zväzku *Súpisu slovenských rozprávok* v samostatnej kapitole *Anekdoty o Cigánoch* (spolu 25 zápisov) (Polívka, 1931, zv. V.: 73 – 79). Významnú pozornosť venovala tomuto žánru Viera Gašparíková: v jej publikácii *Ostrovtipné príbehy i veľké cigánstva a žarty* tvoria humorové príbehy o Cigánoch samostatnú kapitolu, spolu 40 jednotiek (Gašparíková, 1980: 67 – 82, pozn. 278 – 280).

² Krátky a vtipný príbeh epického žánru o skutočnej alebo vymyslenej udalosti, ktorý má neočakávaný záver s humorným vyznením a vtipnou pointou, sa v odbornej terminológii nazýva *anekdota*. V hovorovej reči sa ako ekvivalentné synonymum používa i termín *vtip* (Gašparíková, 1995a: 17). Keďže takto je tento literárny druh označovaný i používateľmi na internete, budem ho v príspevku uprednostňovať.

³ Ďakujem touto cestou Ing. Vladimírovi Vranovi, ktorý mi počas tohto obdobia zasielal všetky vtipy o Rómoch, s ktorými sa stretol na internete.

⁴ Ide o nasledujúce stránky: <http://www.superanekdoty.cz/cikani-romove/stranka-3/>; <http://vtipy.vsetko.com/o-romoch-26.html>; <http://vtipy.vychytane.sk/k/212/o-romoch/s/34/>; <http://www.gipsy.sk/>; <http://vtipy.chces.info/o-cikanech/>; <http://vtipy1.cz/vtipy/cikani?strana=1>. Tri vtipy, zaznamenané v súbore vo viacerých variantoch, boli použité aj v českom filme *Kameňák 3* (2005, réžia Zdeněk Troška).

E. Krekovičová na základe analýzy folklórnych textov určila nasledujúce atribúty vyjadrujúce odlišnosť obrazu Róma od obrazu Slováka: etnonym, jazyk, rodová determinácia znakov, konfesia, fyzický vzhľad, spôsob života a morálno-etické normy, spôsob bývania, vzťah k deťom, mnohodenosť, spôsob oblečenia, sociálne postavenie, zamestnanie, remeslo, špecifické vlastnosti, mentalita a psychické danosti (nepraktické, „iracionálne“ správanie), zvláštne schopnosti, vedomosti (prefíkanosť, schopnosť vynájsť sa v každej situácii), endogamia, konflikt, romantický obraz, odlišné historické skúsenosti (2009: 485). Výskum Ústavu pre výskum verejnej mienky v roku 1995 zameraný na analýzu predsudkov a stereotypov zaznamenal oceňované vlastnosti (hudobný talent, nadanie pre obchod, bezstarostnosť a zmysel pre deti a rodinu), oveľa výraznejšie však boli negatívne hodnotenia: kriminálna činnosť, vyhýbanie sa poctivej práci, nízka hygiena, alkoholizmus, hlučnosť a prefíkanosť (Vašečka, 2002a: 341). Aj ďalšie výskumy poukázali na to, že verejnosť u Rómov kriticky vníma zneužívanie sociálnych dávok, vysokú pôrodnosť, vyhýbanie sa práci a nedostatočné vzdelanie (op. cit.: 344 – 345).

Etnické stereotypy zaznamenané spomenutými výskumami sa premietajú i do analyzovaných „internetových vtipov“. Celý súbor som rozdelil do 14 kategórií. Jedenásť kategórií je vytvorených na základe existujúcich heterostereotypov o Rómoch: vzťah k práci, kriminalita, demografia (zvýšená natalita), hygiena, sexualita (promiskuita, polygamia, incest), vzťah ku vzdelaniu, zneužívanie sociálnych dávok, odlišná farba pleti, religiozita, emigrácia, nedostatočný intelekt. Osobitnú, avšak najpočetnejšiu skupinu (22,5%), tvoria vtipy popierajúce právo Rómov na život – rasistické. Oproti predchádzajúcim skupinám stojí málopočetná skupina vtipov (3,3%), ktorá hovorí o prefíkanosti Rómov – chytráci (**Tabuľka 1 a Graf 1 = Obr. III. 16. 1**).

Tabuľka 1:
Kategórie vtipov podľa obsahujúcich stereotypov

KATEGÓRIA	POČET	%
1. práca	89	14,0
2. dávky	18	2,8
3. demografia	39	6,2
4. sexualita	36	5,7
5. hygiena	32	5,1
6. vzdelanie	15	2,4
7. emigrácia	8	1,3
8. farba pleti	17	2,7

9. religiozita	14	2,2
10. hlupáci	89	14,0
11. kriminalita	106	16,8
12. rasizmus	142	22,5
13. chytráci	21	3,3
14. ostatné	5	0,8
SPOLU	631	100

Zdroj: Arne B. Mann

1. Formálne znaky

Publikované vtipné texty o Rómoch pred rokom 1989 s epickým opisom situácie a aktérov sú skôr rozprávačským útvarom a možno ich označiť ako „humoristické rozprávania“ (tzv. *humorky*) (Gašparíková, 1995b, 1: 189). Ich rozsah je okolo 150 – 200 slov. Oproti tomu drobné prozaické útvary šírené dnes na internete sú podstatne stručnejšie, majú teda charakter *anekdoty*.

Z hľadiska stavby prevládajú dejové, epické anekdoty/vtipy s trojdielnou stavbou: úvod, v ktorom rozprávač opisuje východiskovú situáciu, prechod – najčastejšie vo forme dialógu zúčastnených osôb a pointa. Tie prevažujú vo väčšine vytvorených kategórií (ich rozsah je 15 – 50 slov).

(kategória „práca“):

Príde cigán k doktorovi a sťažuje sa:

- Júj, pán doktor, šeko ma bolí, nohy, ruky, zlámaný som celý.
- Ejha, kde pracujete?
- V kameňolome pán doktor, v kameňolome.
- No, to je ťažká práca, a ako dlho tam robíte?
- Od zajtra pán doktor.

Špecificky v kategóriách „práca“ a „rasistické“ sú početne zastúpené tzv. *anekdotické hádanky* („nepravé“, falošné hádanky): tieto nemajú úvod (ani náznak deja, ani fiktívne postavy), obmedzujú sa len na otázku a odpoveď, pričom sám rozprávač vtipu prináša riešenie tejto nepravéj hádanky, ktorá je pointou (Sirovátka, 1987: 57 – 60). V sledovanom súbore sú často obmedzené na 7 – 15 slov.

(kategória „rasizmus“):

- Čo najviac pristane cigánovi na krku?
- Doberman!

1.1. Jazyk

Vtipy šírené na internete na Slovensku sú v slovenskom i českom jazyku. Veľmi často ide o doslovný preklad toho istého textu, na základe nepresného prekladu (použitie čechizmov, slovosledu, gramatiky) možno predpokladať, že viaceré vznikli pôvodne v českom prostredí (všetky tu uvedené vtipy uvádzam v pôvodnom znení). To, že boli preložené a šírené po slovensky, znamená, že sa s nimi stotožnili slovenskí používatelia internetu. Naopak, vo vtipoch v českom jazyku je priama reč Rómov citovaná často v slovenčine (príp. skomolenom východoslovenskom nárečí), čím sa vyjadruje slovenský pôvod Rómov žijúcich v ČR a zdôrazňuje ich inakosť. Napriek tomu existujú vtipy, ktoré sú zrozumiteľné len v jednom z týchto jazykov:

(kategória „hlupáci“):

Přijde cikán k trafice a ptá se trafikanta:

- Znáš Deža Kykolku?

A trafikant odpoví:

- Neznám.
- A Eržiku Kykolkovou znáš?
- Ne.
- A Laca Kykolku znáš?
- Taky ne.
- Tak proč tady máš napsáno: Známký – kolky? (2008)

Cigánka v trafike:

- Jednu Slovenku!
- Nemáme. Vezmite si Život.
- Ty si vezmi život, ty krava!

Kým prvý vtip, založený na „slovnej hračke“ (tzv. *kalambúr*) znám-ky-kolky, nemožno preložiť do slovenčiny (česky „znám“ je slovensky „poznám“), v druhom prípade český poslucháč vtipu nerozumie, lebo časopis *Život* vychádza len na Slovensku.

1.2. Identifikácia predmetu

Pre rýchlejšiu orientáciu čitateľa/poslucháča vtipu sa používa etnické označenie predmetu – *Cigán*. Pritom J. Polívka i M. Leščák uvádzajú tento etnonym dôsledne so začiatočným veľkým „C“ (Leščák, 1971, II.; Polívka, 1931), V. Gašparíková zasa s malým „c“ (Gašparíková, 1980). V internetových vtipoch sa termín *cigán/cikán/cigán* používa najčastejšie s malým „c“: v češtine to zodpovedá pravidlám českého jazyka, v slovenských vtipoch to môže byť dôsledok nedôslednosti pri preklade z češtiny, ale aj deklarovanie toho, že týchto ľudí nepovažujú za príslušníkov osobitného etnika.

Termín *rom/rom*, taktiež väčšinou s malým „r“, sa objavuje v 126 vtipoch, čo je 19,9%. V dvoch prípadoch je tento termín cielene zvolený s cieľom poníženia Rómov:

(kategória „práca“):

- Viete čo je základná jednotka odporu k práci?
- 1 róm.

(kategória „rasizmus“):

- Viete, čo vznikne, keď cigána prejde parný valec?
- No predsa CD-ROM.

V prípade vtipov, v ktorých sa uplatňuje dialóg, sa jednoznačná identifikácia objektu prejavuje aj použitím „typického“ mena: tak ako v prípade židovských vtipov sú to priezviská *Kohn* a *Roubíček* (Salner, 2002: 30), vo vtipoch o Rómoch sú to krstné mená *Dežo* a jeho manželka *Araňa* alebo *Erža*. V sledovanom súbore sa meno *Dežo/Dežko* vyskytuje 156-krát, *Araňa* 24-krát, *Erža/Eržika* 13-krát. Z ďalších mien sa v súbore vyskytujú: *Fero* (11-krát), *Jožo*, *Laco*, *Lajoš* (3-krát), *Gejza*, *Juro*, *Mara/Mariška* (2-krát), *Amália*, *Demeter*, *Izidor*, *Jano*, *Mišo*, *Pižo*, *Sebastián* (1-krát). V týchto prípadoch nejde vždy o „typické“ rómske mená, skôr o mená zriedkavé (najmä v českých vtipoch mená *Fero* a *Lajoš*). Rómske priezviská sú uvedené len vo dvoch prípadoch (*Stojka*, *Ščuka*), v jednom prípade ide o meno „vypožičané“ z inej skupiny vtipov (*Móricko*). V prácach J. Polívku a M. Leščáka sa žiadne mená nevyskytujú, v publikácii V. Gašparíkovej nájdeme v piatich prípadoch meno *Fero* (Gašparíková, 1980: 77, č. 129 a 88, č. 146).

1.3. Parodovanie jazyka Rómov

M. Leščák zaznamenal, že rozprávači vtipov o Cigánoch „napodobňovali a komolili reč Cigánov“. Rozprávač pritom „menil melodiku reči, najmä uplatnením *psalmodickej*⁵ dikcie“ (1971, I.: 165, kurzíva A. M.). Podobne E. Krekovičová uviedla, že huhňanie, nesprávne vyslovovanie sykaviek a šušľanie napodobňujúce osobitný akcent v jazykovom prejave Rómov je používané najmä v anekdote s cieľom dosiahnutia komického efektu (2009: 483). V internetovej komunikácii to nie je možné, preto okrem používania „typického mena“ sa vo vtipoch prezentovaných v českom jazyku v priamej reči Rómov uplatňuje slovenčina a v niektorých vtipoch v slovenskom jazyku sa zase objavuje nedokonalý pokus o napodobenie východoslovenského dialektu (v šiestich prípadoch). Tento prístup odráža skutočnosť, že takmer všetci Rómovia žijúci dnes v Českej republike sem prišli vo viacerých migračných vlnách po druhej svetovej vojne zo Slovenska, a to najmä z východného Slovenska, kde je najvyššia koncentrácia rómskeho obyvateľstva (Jurová, 1993: 20 – 22, 47 – 49, 78 – 85).

V jednotlivých vtipoch nájdeme skomolené rómske slová: *dik* (3-krát), *dig* (3-krát), *Dikh* (1-krát) a spojenia *dik more* (4-krát), *dig more/móre* (3-krát), *dyk more* (1-krát), *hej more* (1-krát). V týchto prípadoch ide o rozkazovací spôsob slovesa *dikhel* („pozerat sa“) a slova *more* (oslovenia vrstovníka či mladšieho muža) (Hübschmannová, Šebková, Žigová, 1991: 88 – 89, 181), *dikh, more!* – v preklade „pozri, chlapče!“. Je zrejmé, že autori vtipov nepoznajú skutočný význam ani sociálny kontext tohto výrazu, keď ho vkladajú do úst Rómovi pri oslovovaní kňaza, čo je v skutočnosti nemysliteľné. Slovo *dikh*, je v jednom prípade ďalej ironicky komolené do vtipu (kategória „hlupáci“):

Viete, akí sú traja hrdinovia rómskej kinematografie?

– Dyk Trejsi, Moby Dyk a Dykaprio.⁶

Z iných rómskych slov sa v jedinom prípade nachádza slovo *dilino* (róm. „hlupák“) a *love* (róm. „peniaze“) (Hübschmannová, Šebková, Žigová, 1991: 90, 171). Stretáme sa aj s pomerne správnu rómskou vetou (v kategórii „religiozita“): *Tu ač cicho me vakerav tradaha!* („Ty buď ticho, ja hovorím s mamou!“), ale aj s absolútnym jazykovým nezmyslom (v kategórii „chytráci“), vydávaným za „typicky cigánsky pozdrav“: *Huraj mi vaja!*⁷ V sledovaných zbierkach nájdeme rómske slovo *more* iba v jedinom prípade – u V. Gašparíkovej (1980: 70, č. 110).

1.4. Tykanie

Všetky zaznamenané vtipy vyjadrujú dištanciu až dominanciu (nadradenosť) Nerómov nad Rómami. Tento prístup je vyjadrený rôznymi formami – od zosmiešňovania, irónie, satiry až k cynizmu, sarkazmu a rasizmu. Tento základný princíp sa prejavuje vo všetkých vtipoch, v ktorých je uplatnený dialóg tým, že Rómovi sa vždy tyká (okrem bližšie nešpecifikovaných Nerómov je to najmä policajt a skín). Výnimkou sú osoby, ktoré sa vyjadrujú „úradne“ (inštruktor autoškoly, sudca, v ojedinelých prípadoch policajt).

1.5. „Kalambúr“

Ďalším prostriedkom na vyjadrenie uvedeného postoja zo strany Nerómov je využívanie slovnej hračky založenej na zvukovej podobnosti alebo totožnosti dvoch významovo odlišných slov, *kalambúru* (Sirovátka, 1987: 65). Cieľom je zosmiešnenie Rómov, poukázanie na im prisudzovanú mentálnu zaostalosť, nedostatočnú inteligenciu. Preto najviac kalambúrov nájdeme v kategóriách „hlupáci“ (17), „rasizmus“ (5), „práca“ a „sexualita“ (3), „kriminálna“ (2).

(kategória „hlupáci“):

Policajt cigáňovi:

– Dežo, doklady!

– Dyk móre, do čoho?!

Prídu cigáni do recepcie hotela a recepčný na nich:

– Páni, máte rezerváciu?

Cigáni na to:

– Vypadáme snád' ako indiáni, debil?!

(kategória „práca“):

Ako robí krava?

– Múú...

A ako robí pes?

– Haff, Haff...

⁵ *Psalmódia* – spev žalmov a žalmových textov, pôvodne v gregoriánskom chorále.

⁶ „Dick Tracy“, populárna postava americkej popkultúry. Predstavuje ťažko zasiahnutelného, rýchlo strieľajúceho a výnimočne inteligentného policajného detektíva. Vytvoril ho Chester Gould v roku 1931 pre komiksovú prílohu nazvanú Dick Tracy pre noviny *Chicago Tribune*. Gould písal príhody Dick Tracyho do roku 1977. „Moby-Dick“, meno vorvaňa tuponosého z románu Hermana Melvilla (1819 – 1891) *Biela veľryba* (1851). „Leonardo DiCaprio“, (nar. 1974), americký filmový herec a producent. Tento vtip sa nachádza na všetkých sledovaných webových stránkach.

⁷ Prvá veta gramaticky správne: *Tu ač cicho, me vakerav tra daha!* Za konzultáciu ďakujem Mgr. Milade Závodskej z Muzea rómskej kultúry v Brne.

A ako robí Cigáň?

– Cigáň nerobí!

1.6. Časové kritérium

Určiť čas vzniku starších humorných rozprávání i novších vtipov je veľmi ťažké, keďže vo viacerých prípadoch tu nachádzame staršie motívy, známe v iných etnikách. Výnimkou sú také, ktoré aktuálne reagujú na konkrétne historické, politické či spoločenské udalosti. Vo vtípoch spreď roku 1989 nájdeme i nasledujúci:

Príde Cigán na národný výbor pokrstiť syna.

– Ako sa bude volať? – pýta sa predseda MNV (pozri poznámku č. 11, A. M.).

– Dežo – odpovie Cigán.

– Ale veď Ty si Dežo, Tvoj otec je Dežo, daj mu iné meno!

– Prosím pekne, nech sa volá Bangladéžo.

Vtip možno datovať do roku 1971, keď vznikol štát Bangladéš. Je zaujímavé, že tento vtip sa objavil v českej verzii na internete v roku 2007, keď už stratil na aktuálnosti.

Vtipy reagujúce na konkrétne udalosti nájdeme v kategórii „rasizmus“:

Nastúpia 3-ja cigáni v Bratislave do taxíka.

Taxikár sa pýta:

– Čo chalani, do Devínskej?

Vtip z októbra 2010 reaguje na tragickú udalosť, ktorá sa odohrala 30. augusta 2010 v Bratislave, mestskej časti Devínska Nová Ves, keď Ľubomír Harman zastrelil 7 ľudí, prevažne Rómov. Takýto vtip má len časovo obmedzené trvanie – pokiaľ je udalosť vo vedomí verejnosti.

– Aký je rozdiel medzi Adamom, Evou a cigánmi?

– Cigánov nikto zo Slovenského raja nevyženie, ani pán Boh.

Vtip zaznamenaný v rokoch 2011, 2012 reaguje na situáciu v Letanovciach – osade Letanovský mlyn v blízkosti Národného parku Slovenský raj, kde žili Rómovia od roku 1926. Od roku 2004 sa začali za prispenia Rómov budovať nové bytovky v lokalite Strelník, ale Rómovia sa do nich sťahovali až v októbri 2013 (po viac ako 9 rokoch), čo bolo vinou štátnych a samosprávnych orgánov, nie Rómov.

Na zimnú olympiádu do Soči pošle Slovenská republika cigánov.

Podľa športových expertov:

– Je to jediná nádej, ako získať všetky cenné kovy...“

Vtip (z kategórie „kriminalita“) prezentovaný na internete v roku 2013, aktualizovaný pri príležitosti konania Zimných olympijských hier v ruskom Soči (7. – 23. februára 2014).

So zámerom „podporenia hodnovernosti“ sú niektoré vtipy lokalizované na najznámejšie rómske sídliská – Luník IX v Košiciach a Chánov v Moste.

(kategória „vzdelanie“)

Po svadobnom obrade na Luníku IX hovorí nevesta farárovi:

– A dáte mi aj nejaké potvrdenie?

– Prečo?

– Aby som nemala v škole neospravedlnené hodiny.

(kategória „hlupáci“)

Cikán s papouškom na rameni vejde do obchodu a prodavačka praví:

– Je krásny, odkud ho máte?

– Z Chánova, je jich tam plno – odpoví papoušek.

(2013)

1.7. Transponovanie vtífov

V procese fungovania vtífov sa stretne i s takými, ktorých objektom nebol pôvodne Róm, ale príslušník inej, taktiež zosmiešňovanej etnickej minority, a ktoré boli aktualizované i časovo. Takýto príklad nájdeme v zbierke M. Leščáka (1971, II.: 28 – 29, M-39). Dvaja Rusnáci nájdú pušku, myslia si, že je to fujara:

– Kume, ja budu fukati a vi prebirati.

Staršemu še to pozdavalo, ta ket mladši šturil ruru do ust, on pocahol kohucik. Ozvala še rana a mladi še vala po žemi a harci. Stari še nad nim sklonmil a kriči:

– Ďuro, vypluj kolček.

Tento motív bol transponovaný a zaznamenaný na internete v roku 2007 (kategória „hlupáci“):

Dvaja malí rómovia našli samopal.

– Dik, more saxofón, ja budem fúkat a ty stláčaj!

1.8. Frekvencia vtipov

Pri vtipoch zaznamenaných v posledných siedmich rokoch je vždy uvedený aj rok, keď tento koloval na internete. Žiaľ, excerpované webové stránky (okrem jednej)⁸ neuvádzajú datovanie vloženia vtipu. Na základe tých, pri ktorých je datovanie známe, možno konštatovať, že najčastejšie opakované sú z kategórie „rasizmus“ a „kriminalita“:

– Čo je jeden Cigán na Mesiaci?

– Nápad.

– A čo sú všetci Cigáni na Mesiaci?

– Riešenie.

(2007, 2008, 2011, 2012)

Viete, čo má cigán bieleho??

Cigán má bieleho poslúchať!?

(2007, 2010, 2011)

Motto rómskej olympiády:

Nie je dôležité zvíťaziť, ale vrátiť športové náradie.

(2008, 2011, 2012)

2. Vtipy pred rokom 1989

Humorné príbehy, v ktorých je hlavný hrdina Róm, tvorili v 20. storočí významnú súčasť prozaického folklóru, čo dokladajú zbierky J. Polívku, M. Leščáka a V. Gašparíkovej. M. Leščák uviedol, že ním zaznamenaná „vzorka obsahuje najviac látok z cyklu o humoristických kúskoch a príhodách Cigánov, ktoré sú napokon typické pre slovenské humoristické rozprávanie“ (Leščák, 1971, I.: 97). Na základe údajov starších informátorov radí M. Leščák vtipy o Cigánoch už do obdobia pred prvou svetovou vojnou (na 3. miesto po vtipoch o hlúpych ženách a Židoch), po prvej svetovej vojne (na 2. miesto po rozprávaniach o Židoch) (op. cit.: 114). Súbor, ktorý zaradil do svojej dizertácie, obsahuje spolu 160 zápisov, z toho 48 o Cigánoch (t. j. 30%).

Významná skupina humorných rozprávání reflektuje vzťah Rómov k viere. Religiózna zložka identity a jej hodnotenie majoritou (v podobe „pohanstva“, špecifického prežívania a deklarovania prijatého náboženstva, tzv. „cigánska viera“) patrili aj v obraze Róma už od sedemdesiatych rokov 17. storočia k najtypickejším atribútom (Krekovičová, 2009: 480, 484; Mann, 2009: 23 – 26). Táto skutočnosť sa prejavila v skupine humorných rozprávání, kde vystupuje Róm a kňaz, pričom chudobný Róm svojou prešibanosťou dobehne bohatého a povýšeneckého kňaza. Zdá sa, že táto téma vo vtipoch o Rómoch pred rokom 1989 dominovala.⁹ V zbierke M. Leščáka (z rokov 1962 – 1967) zo 48 zápisov humorných rozprávání *O Cigánoch* je 28 príbehov (t. j. 58,3%) na tému *Cigán a farár* (Leščák, 1972, II). Podobne v publikácii V. Gašparíkovej zo 40 zápisov humorných príbehov o Rómoch je na túto tému 17 (t. j. 42,5%) (Gašparíková, 1980: 67 – 82). Zdá sa, že rovnaké humorné rozprávania *Pal o Rom the pal o rašaj* („O Rómovi a farárovi“) boli rozšírené aj v rómskom prostredí: so svojimi spolupracovníkmi ich zaznamenala a v roku 1987 publikovala Milena Hübschmannová. Rovnako tie isté príbehy, zaznamenané však od iných rómskych respondentov v rokoch 1954 a 1970, uverejnila M. Hübschmannová v publikácii *Rómské pohádky* (1999b: 281 – 285 a 308). Vo všetkých týchto prameňoch je zaznamenaný aj príbeh o tom, ako Cigán prekabátil farára po tom, čo zjedol „spoločne uloveného“ pečeného zajaca. V zbierke M. Leščáka zo Spiša sa nachádza v troch variantoch (M-15, M-77, M-78), u V. Gašparíkovej zaznamenaný v roku 1973 v Novej Bošáci (č. 124), podobne v oboch publikáciách M. Hübschmannovej, pričom záznam v publikácii *Rómské pohádky* je zo Slovenska (Petrovany, okr. Prešov) už z roku 1954. Pamätám sa, že príbehy *O farárovi a Cigánovi* boli známe v majoritnom prostredí v polovici sedemdesiatych rokov 20. storočia. Dodnes sa v hovorovej reči používa porekadlo „Keď Pán Boh chce, aj motyka vystrelí!“, aj keď nie vždy je známe, že pochádza práve z tohto humorného príbehu. To navodzuje otázku „etnického pôvodu“ tejto skupiny humorných rozprávání: pravdepodobne ide o motívy oblúbené a rozšírené v množstve variantov v rôznych národoch (Gašparíková, 1995: 17; Krekovičová, 2001: 26), ktoré možno zaradiť i do medzinárodného katalógu A. Arneho a S. Thompsona.¹⁰ Spomínané humorné príbehy vyjadrovali istú toleranciu či dokonca sympatie k Rómom. Niektoré z týchto motívov nájdeme i v súčasných vtipoch o Rómoch na internete.

V období sedemdesiatych rokov 20. storočia boli populárne vtipy o tom, ako „príde Cigán Dežo na národný výbor pokrstiť dieťa“.¹¹

⁸ Zdroj <http://www.superanekdoty.cz/cikani-romove> (navštívené 5. 3. 2014).

⁹ Pozri tiež Krekovičová, 2005: 76 – 77.

¹⁰ Spomínaný príbeh O farárovi a Cigánovi zaradili V. Gašparíková (1980: 279) i M. Hübschmannová (1999: 308) rovnako pod AaTh 1626.

¹¹ MNV – Miestne národné výbory boli orgánmi miestnej samosprávy (dnešné obecné úrady). Matrika pritom podliehala pod štátnu správu (ministerstvo vnútra), umiestnená bola väčšinou v budove národného výboru, preto sa rozdiely medzi oboma inštitúciami vo vedomí verejnosti často stierali.

- Príde Cigán na národný výbor pokrstiť syna.
- Ako sa bude volať? – pýta sa predseda MNV.
 - Dežo – odpovie Cigán.
 - Ale veď Ty si Dežo, Tvoj otec je Dežo, daj mu iné meno! Veď sú také pekné slovenské mená, ako napríklad Martin, alebo Mikuláš?!
 - Dobre, nech sa teda volá Vrútky.

Na Spiši dobehne cigán za farárom:

- Narodila sa mi dcéra.
- Gratulujem a aké meno jej dáme?
- Žilina.
- Ale Dežo, veď také nemôžem...
- A synov ste mi mohli? Jeden je Martin a druhý Mikuláš.

Vtip je tu založený na názvoch miest (pôvodne pomenovaných podľa svätcov) na železničnej trati Košice – Žilina.

Ojedinele sa vyskytovali vtipy, ktoré v dôsledku Rómom prisudzovanej naivity dostávali zafarbenie „politických vtipov“.

Príde kontrola do cigánskej rodiny a Dežo predstavuje svoje deti:

- Toto je Jano, toto Jožo, toto je Gejza, toto Araňka, toto Beta a tento je Lenin.
- To sa predsa nemôže volať po súdruhovi Leninovi?!
- To nie je môj syn, ale od mojej sestry Leny!

Je zaujímavé, že v období pred rokom 1989 boli vo verejnosti známe aj vtipy o vzťahu Rómov k práci. Aj keď v tom čase bola u nás pracovná povinnosť a z pozície nadržanosti im Nerómovia priznávali vo vtipoch iba „podradnú“ manuálnu prácu, prejavuje sa tu istá sympatia a uznanie. Po roku 1989 sa charakter týchto vtipov radikálne zmenil.

- Kto postavil pražské metro?
- Sovietski inžinieri a slovenskí Cigáni!
- Aký je najvýkonnejší stavebný stroj?
- 50 CKL.
- ???
- 50 Cigánov s krompáčom a lopatou.

Konštruovanie „obrazu Cigána“ sa prejavilo aj v ďalších okruhoch stereotypov, napríklad vo vtipoch z kategórie „vzdelanie“, táto kategória sa stala početnejšou po roku 1989. Aj tu sa prejavuje dominantný postoj Neróma, pritom však ide o neurážajúci humor:

Cigán sa nastahoval do paneláku, vidí na schránkach mená s titulmi:

PhDr. Jozef Novák, CSc.

Tak si aj on vytvoril menovku:

PuDr. Gejza Lakatoš, CSC.

???

Posunovač u Dráhy, Celkom Slušný Cigán.

3. Vtipy po roku 1989

Zaznamenaný súbor „internetových vtipov“ o Rómoch (631 jednotiek) možno analyzovať na základe všeobecne rozšírených heterostereotypov, ktoré podnietili ich vznik a zabezpečili ich popularitu v istej časti majoritnej populácie.

3.1. Vzťah k práci

Predstava, že Rómovia majú laxný vzťah k práci, patrí medzi najrozšírejšie etnické stereotypy, existujúce pred rokom 1989 (89 záznamov, t. j. 14,0%).¹² Z výskumov verejnej mienky (1995, 1999, 2000) vyplýva, že „Rómovia sú vnímaní ako sociálna kategória, ktorá si stratu pracovného príjmu zapríčinila sama v dôsledku osobnostných vlastností (lenivosť, nedostatok pevnej vôle, nízka pracovná morálka, nezáujem o získanie vzdelania atď.)“ (Džambazovič, Jurásková, 2002: 538 – 539). Takéto názory majority prevládajú napriek tomu, že práve Rómovia sa stali najväčšími obeťami procesu transformácie od plánovanej k trhovej ekonomike. V období rokov 1990 – 1991 vzrástla nezamestnanosť rómskeho etnika takmer desaťnásobne, v niektorých rómskych komunitách východného Slovenska dosahuje až stopercentnú hranicu. Šance obyvateľov segregovaných osád na získanie zamestnania sú vo všeobecnosti obmedzené na sezónne a príležitostné práce, prípadne hľadanie práce v zahraničí (Džambazovič, Jurásková, 2002: 534 – 537).

V tejto kategórii nájdeme niekoľko dejových, epických vtipov:

¹² Križovatka Račianske mýto v Bratislave, ktorej rekonštrukcia v sedemdesiatych rokoch 20. stor. trvala príliš dlho, bola podľa „záhaľčivých robotníkov“ obyvateľmi „premenovaná“ na Križovatku Gejzu Lakatoša.

Na atletických pretekoch prebieha hod kladivom, nad kováčom a slovenským drevorubačom zvíťazí nezamestnaný Cigán. Na otázku reportéra odpovedá:
Když jsem byl malý, tak mi dědeček povídal:
– Jak ti někdo dá do ruky kladivo, lopatu nebo něco podobného, tak to zahod' jak nejdál můžeš...
(2007, 2009)

Skupina Rómov vykrikuje na námestí do kamier večerného spravodajstva:
– My chceme prácu, my chceme prácu...
Zastaví sa pri nich auto, vyjde chlap a na jedného Róma ukáže prstom:
– Tak pod', dám ti prácu.
A Róm na to:
– A prečo práve ja?

Prevažujú však vtipy trojdielne a anekdotické hádanky:

Keď Ježiš umieral, tak toto povedal cigánom:
– Nič nerobte, dokým neprídem!
A doteraz ho počúvajú.

Poznáte najkratší vtíp?
Cigán pracuje.
(2012)

– Cigáň, zahreš!
– Robota!

3.2. Zneužívanie sociálnych dávok

Strata zamestnania a sociálny prepád veľkej časti rómskeho obyvateľstva vyústili do tzv. *novej chudoby*. Dlhodobá nezamestnanosť v konečnom dôsledku viedla k odkázanosti na pomoc štátu: v druhej polovici deväťdesiatych rokov bolo okolo 80% rómskej populácie závislej od dávok sociálnej pomoci (Džambazovič, Jurásková, 2002: 531 a 538). V majoritnej populácii pretrváva názor, že sociálna situácia Rómov nie je až taká katastrofická, že dávky sú neprimerane vysoké a nezaslúžené, že sú poskytované z ich daní (18 záznamov, t. j. 14,0%). Tieto nálady v časti majoritnej populácie podporujú na internete šírené fotografie obéznych Rómov ovešaných masívnymi zlatými šperkmi, doplnované komentármi, že „takto žijú Rómovia odkázaní na so-

ciálne dávky“. Autori pritom nerozlišujú (vedome?), že na záberoch sú príslušníci iných skupín Rómov (napr. olašských), prípadne že tieto zábery nepochádzajú z nášho územia a že život Rómov v marginalizovaných východoslovenských osadách je diametrálne odlišný.

Prišla Araňa na poštu s úsmevom na tvári a hovorí zamestnankyni pošty za okienkom:
– Prišla som po love. Dneska dvadsaťdva. Socialka.
– Peňeži nit a ani vecej nebudu! – hovorí zamestnankyňa pošty.
– Ta co še stalo? Gadžove prestali robic????
(2011)

Volá cigáň do banky:
– Prosím vás, už mi došla na účet podpora?
Operátor odpovedá:
– Nevie, ale z daní mi ju už strhli...
(2013)

V súbore sa nachádza vtíp, ktorý tematicky prináleží do kategórie „sociálne dávky“, obsahom však do kategórie „rasizmus“:

Tlupa cikánů táhne na úřad pro sociální dávky.
Úřednice je pokropí střelbou ze samopalu a vyděšeným svědkům vysvětlí:
– To byla poslední dávka, na kterou měli nárok!
(2012)

3.3. Demografia

Českí a slovenskí demografi už v osemdesiatych rokoch 20. storočia upozornili na zmenu demografického správania rómskeho obyvateľstva. Konštatovali, že prechod od demografickej reprodukcie k demografickej revolúcii, ktorú charakterizuje pokles úroveň úmrtnosti a pôrodnosti, v rovine štruktúry rodiny sa prejavuje prechodom od neplánovaného počtu detí k plánovanému, začal prebiehať v rómskej populácii už od šesťdesiatych rokov 20. storočia. Neskoršie výskumy potvrdili, že tento zákonitý proces sa prejavuje vo všetkých, i sociálne diferencovaných rómskych komunitách predlžovaním veku, poklesom dojčenskej úmrtnosti i priemerného počtu narodených detí na jednu matku. Intenzita je podmienená rozdielnou sociokultúrnou úrovňou konkrétnej lokality, tento proces je teda determinovaný sociálne, nie etnicky (Mann, 2007b: 293 – 301). Verejnosť však pripisuje početnosti detí v rómskych rodi-

nách etnický znak, hodnotí ju negatívne, čo sa prejavuje aj v tejto kategórii vtipov (39 záznamov, t. j. 6,2%): ironicky opisuje pôrod, obviňuje Rómov, že početnosť detí súvisí so sociálnymi dávkami, varuje pred „katastrofickými dôsledkami“ rómskej natality.

– Viete, kde sa najviac prejavuje Rómska iniciatíva?

– V pôrodniciach.

(2011, 2012)

Cigánsky pôrod

Cigánka rodí – prvé dieťa, druhé dieťa, tretie dieťa.

Prítomný muž zakričí:

– Zhasnite svetlo, lebo oni idú za svetlom!

(2007)

Aký je rozdiel medzi gadžom a Rómom?

Gadžo hromadí peniaze pre deti a Róm hromadí deti pre peniaze.

Přijde cikánka na sociálku a ptá se úřednice:

– Héj, paní, kolik musím mít děcek, abych dostala podporu patnáct tisíc?

Úřednice se podívá do tabulek a řekne, že na patnáct tisíc potřebuje dvanáct dětí.

– A sakra – zakleje cikánka, – to budu muset dvě děcka zabít!

(2007)

Rok 2250. Na chodbe Národnej rady sa prechádzajú dvaja Rómovia.

– Dežo, tak čo budeme robiť s tou slovenskou otázkou?

3.4. Sexualita

S predstavami o vysokej pôrodnosti Rómov súvisia aj stereotypy o ich sexualite (36 záznamov, t. j. 5,7%). Vtipy v tejto kategórii odrážajú predstavy majoritného obyvateľstva o voľnom sexuálnom styku (*promiskuita*), o sexuálnom styku pred dovŕšením plnoletosti, o vzťahu jedného muža s viacerými partnerkami (*polygamia*) a o sexuálnom styku medzi príbuznými (*incest*).¹³ Tieto predstavy, podobne ako ďalšie heterostereotypy, vychádzajú z nepoznania intímneho života Rómov. Napríklad predstava o promiskuite a polygamii mohla vzniknúť z toho, že rómske ženy rodia často ako „slobodné matky“, že rómske páry žijú istý čas bez uzavretia manželstva, pričom takáto forma spolužitia nemusí byť trvalá. Zmyslom uzatvorenia manželstva je u Rómov založenie rodiny. Dodnes v mnohých rómskych komunitách existuje zvyk uzatvárania „manželstva na

skúšku“ formou *mangavipen*. Ak žena do istého času neporodí dieťa (dnes často stačí, aby otehotnela), muž ju môže vrátiť jej rodičom a vstúpiť do nového vzťahu. Úradný/cirkevný sobáš sa potom uzatvára po nejakom čase (často aj z ekonomických dôvodov), biologickí rodičia sú po celý čas vnímaní v spoločenstve ako manželia (Mann, 1996: 48–50).

V tlači, najmä bulvárnej, sa občas objavujú „senzačné správy“ o pôrodoch neplnoletých rodičiek ako dôsledku predčasného sexuálneho života Rómov. Demografický výskum, ktorý sledoval aj vek prvorodičiek v troch spišských obciach u matiek narodených v rokoch 1886–1970, zistil, že priemerný vek prvorodičiek bol po dovŕšení ich plnoletosti. Pôrody matiek mladších ako 18 rokov sa vyskytujú v lokalitách s nižšou životnou úrovňou, kým v lokalite s vyššou socio-ekonomickou úrovňou sa nevyskytujú (Mann, 1992b: 123–125).

¹³ Krátko po roku 1990 som bol oslovený z Pedagogickej fakulty UK v Bratislave, či by som nechcel viesť diplomovú prácu na tému „incest ako prejav tradičnej kultúry Rómov“, verím, že po mojom odmietnutí a vysvetlení už túto tému nezadali.

Rozprávajú sa dvaja rómovia.

– Čo ty stále doliezaš za mojou sestrou? Nemáš svoju?

(2010, 2011)

Kedy je 12-ročná cigánka ešte panna?

Keď je silnejšia ako mladší brat, rýchlejšia ako starší brat a otec je v base.

V tejto kategórii je 28 vtipov, ktoré sa vyznačujú mimoriadnou vulgárnosťou, možno ich označiť ako perverzné: na ponižovanie Rómov využívajú opisy mužských i ženských genitálií a pohlavný styk.

Dežo pride k doktorovi a sťažuje sa:

– Pán doktor, mám také menšie problém. Mne už to nejak nestojí, mám zatiaľ iba 7 detí a scel by sem esce nejaké urobiť. Poradte, čo mi pomôže??

Doktor:

– Joj Dežo, čo ti poradím, zas si iba chlastal a nejedol. Musíš viac chleba jesť!

Dežo:

– Dakujem, pán doktor, dakujem. Pán Boh zaplať – a rozbehne sa do pekárne. Tam si vypýta 30 kusov chleba. Predavač mu posmešne odfrkne:

– Ale Dežo, veď ti to stvrдне!

Dežo usmiaty odpovie:

– No, veď o to mi ide.

Je pozoruhodné, že tento vtip zaznamenal už M. Leščák (1972, II: 52, M-65).

3.5. Hygiena

Zlá socioekonomická situácia a s ňou súvisiace nevyhovujúce bytové a infraštruktúrne podmienky v mieste bydliska (32 záznamov, t. j. 5,1%) sú príčinou súčasného zdravotného stavu mnohých Rómov na Slovensku. Vysoká rozšírenosť infekčných a pohlavných chorôb je spojená s nedostatočnou hygienou, chudobou a ďalšími príčinami (hlad, nevyhovujúca výživa, zvyšovanie užívania alkoholu a tabakových výrobkov). Alarmujúca je najmä zdravotná situácia v rómskych osadách. Od roku 1989 sa prudko zvýšil počet ochorení horných dýchacích ciest, v niektorých osadách sa opätovne začala šíriť tuberkulóza, infekčné a parazitárne ochorenia, zápal mozgových blán (Vašečka M., 2000: 48 – 49). V rokoch 2007 – 2011 stúpila v segregovaných rómskych osadách „choroba špinavých rúk“ – hepatitída typu A, ktorá postihla najmä deti,¹⁴ a na prelome rokov 2013 – 2014 mumps.¹⁵ Negatívne vnímanie Rómov z tohto pohľadu je „potvrdzované“ masmédiami, ktoré prezentujú zábery devastovaných spoločných priestorov a okolia mestských sídlisk obývaných Rómami. Ak by žurnalisti vstúpili do jednotlivých bytov, zistili by, že obyvatelia tu v rámci možností udržiavajú čistotu; podobne by pri návšteve aj tých najchudobnejších rómskych osád pozorovali, že tu ženy často perú a „rajbú“ koberce.

Nepriaznivú situáciu v zaostalých rómskych osadách reflektujú epické vtipy, využívajúce najmä iróniu, vzťahujú ju však na celú rómsku populáciu:

Panička príde do obchodu s dámskou spodnou bielizňou a kupuje si sedmoro nohavičiek. Známa predavačka sa jej pýta:

- Na čo ti je práve sedmoro?
- No predsa: pondelok, utorok, streda, štvrtok, piatok, sobota, nedeľa.

Po chvíli príde do predajne cigánka a pýta si štvoro.

Zo zvedavosti sa predavačka pýta:

- Na čo práve štvoro?
- Jar, leto, jeseň, zima.

(2007)

Jedna cikánka druhé:

- Moj Dežo má milenkú?!?!
- A jak jsi to poznala?
- Za poslední čtvrt rok si umyl nohy už dvakrát...

(2008, 2010, 2013)

¹⁴ Podrobnejšie prípady zo správ TASR in <http://www.zzz.sk/?tema=choroby-hepatitida> (navštívené 12. 3. 2014).

¹⁵ Zdroj <http://humenne.korzar.sme.sk/c/7062851/v-romskych-osadach-horneho-zemplina-sa-siri-mumps.html> (navštívené 12. 3. 2014).

– Viete prečo blchy a vši nesvietia ako svätojánske mušky?

– Lebo v rómskej osade by to vyzeralo ako v Los Angeles.

Niektoré vtipy v sebe kumulujú viaceré stereotypy, napr.: demografia, hygiena, práca:

Trojvtip:

Cigán jedináčik sa sprchoval hneď ako prišiel z roboty.

(2012)

S chudobou a segregáciou súvisí aj predstava o „charakteristickej“ strave Rómov:

Viete, prečo Cigáni nemôžu byť vegetariáni?

Pretože neexistujú sójoví psi.

(2012)

Aj v tejto kategórii sa na internete objavil vtíp, ktorý takmer v identickom znení znamenala v roku 1977 V. Gašparíková (1980: 82, č. 148 a č. 280):

Jedna stará cigánka kúpala decko v potoku a to tak strašne vrešalo, že ho išiel zradník schytiť.

A cigánka kričí naň:

– Čo reveš, veď nie je horúča!

Kúpe cigánka v zime dieťa v jazere. To plače na ratu. Cigánka mu hovorí:

– Čo plačeš, šak neni horúča.

(internet)

Irónia charakterizuje i podobný vtíp, no „s opačnou teplotou vody“:

Dežo umýva svoje decko v lavóre, keď za ním príde jeho žena:

– Čo plákaš to dzecko len tak za uši?! Šak ho chyt' porádne!

– Na čo si mám ruky obariť?

3.6. Vzdelanie

S pokusmi o riešenie vzdelanosti rómskeho obyvateľstva sa stretávame už od 18. storočia. Dôvody, prečo dodnes pretrváva v časti z neho nízka vzdelanostná úroveň, časté opakovanie ročníkov, ukončenie školskej dochádzky v nižších ročníkoch a v dô-

sledku toho nízke percento stredoškolsky vzdelaných a neuspokojivý podiel absolventov vysokých škôl, možno hľadať v represívnom prístupe školského systému pri presadzovaní povinnej školskej dochádzky a v nedostatočnej motivácii žiakov (Mann, 2003a: 7–18). Táto téma sa prejavuje v početne menšej kategórii vtipov (15 záznamov, t. j. 2,4%), využívajúcich najmä iróniu.

– Dežo, vieš abecedu?

– Áno, ale len do 100!

– Vieš, prečo sa všetky deti v škole boja Lakatoša z 1. C triedy?

– Lebo otca má v 8. B.

(2010)

Príde prváčik Dežko domov a pýta sa otecka:

– Oci, sme mali v škole slovenčinu a učiteľka povedala A, a ja som povedal B, C. To preto, že som róm?

Otec na to:

– Nie, to preto, že si inteligentný.

A Dežko pokračuje:

– Oci, sme mali v škole matematiku a učiteľka povedala 1 a ja som povedal 2, 3. To preto, že som róm?

A otec na to:

– Nie, to preto, že si inteligentný.

A Dežko sa ďalej pýta:

– Oci, a sme mali telesnú a ako sme sa potom sprchovali tak všetci mali takého malého vtáka, len ja som mal takého veľkého. To preto že som róm?!

A otec mu odpovedá:

– Nie, to preto, že máš 16 rokov.

V rámci využívania jedného stereotypu (vzdelanie) môže dôjsť k popretiu/spochybneniu iného stereotypu (vzťah k práci):

– Viete čo urobí cigán, keď dokončí filozofickú fakultu?

– Rozoberie lešenie a ide na právnickú.

(2008, 2012)

3.7. Emigrácia

Napriek tomu, že Rómovia na našom území žijú usadlým spôsobom života od 16. – 17. storočia, vo verejnosti stále o nich prežíva predstava ako o kočovníkoch. Zabadlo sa už na to, že pred rokom 1989 chodievali Rómovia z východného Slovenska pracovať na týždňové či dvojtýždňové turnusy na Ostravsko alebo do iných priemyselných oblastí dnešnej Českej republiky. Keď sa začala v roku 1997 emigrácia Rómov do Anglicka, po roku 1999 do Fínska a Nórska (Vašečka, Pišútová, 2000: 144), neskôr do Belgicka, Holandska a Kanady, objavili sa v masmédiách i v prejavoch niektorých politikov posmešné komentáre o „rómskom etnoturizme“. Také sú i vtipy tejto kategórie (8 záznamov, t. j. 1,3%). Pritom možnosť „skúsiť šťastie“ migráciou ostáva Rómom ako jediná zmysluplná šanca na zlepšenie svojej situácie (Vašečka I., 2000: 166).

Hlásenie na letisku v Košiciach:

– Žiadame všetkých Rómov odlietajúcich linkou Košice – Londýn, aby sa dostavili do informačnej kancelárie, kde im bude odovzdaná prezidentom udelená medaila „Za oslobodenie Slovenska“.

(2009)

Na námestí v Bruseli vypukli nepokoje. Bili sa Flámi s Valónmi. Začala strkanica a polícia dostala príkaz nepokoje rozohnať. Nedarilo sa im to, až jeden policajt vytiahol pištoľ, vystrelil do vzduchu a kričí:

– Flámi napravo, Valóni naľavo.

Ľudia sa rozišli, ako im bolo nariadené, len v strede zostala kopa ľudí a ich hovorca Dežo hovorí: –Prosím pekne a my, Belgičania, kde máme ísť!?

Jak se řekne romsky „daleko“?

Toronto.

3.8. Farba pleti

Výrazným vonkajším znakom, na základe ktorého sú Rómovia na prvý pohľad rozpoznateľní od majoritného obyvateľstva, je farba pleti (17 záznamov, t. j. 2,7%). Túto odlišnosť pociťujú ako jednu z hlavných prekážok úspešného začleňovania sa do spoločnosti (napr. za krajších sú považovaní mladá žena alebo novorodenec so svetlejšou pľeťou) (Mann, 2009: 468). Delenie na „čiernych“ a „bielych“ je základom vtipov zaradených do tejto kategórie. V rámci nej môžeme vyčleniť dve podskupiny.

V prvej podskupine sú vtipy konštruované na rovnakom princípe: Róm sa po nejakej udalosti stane „bielym“ (padne do vápna, strčí hlavu do múky), prípadne mu želanie splní kúzelný deduško, zlatá rybka či had. Vzápätí sa začne správať ako „biely“ – znenávidí ostatných Rómov, prípadne zlatá rybka s ním „vybehne“ a jeho želanie splní inak, ako si predstavoval. Prvá pointa môže evokovať „obrátенý rasizmus“ (Rómovia ako rasisti), v skutočnosti však v oboch prípadoch ide o formu výsmechu – Rómovia nemajú šancu farbu svojej pleti zmeniť.

Malý Dežo príde do kuchyne, kde mama zrovna pečie koláč, strčí tvár do múky a hovorí:

– Aha mami, ja som biely!

Mama mu vrazí facku a hovorí:

– Bež sa ukázať tatovi, až vidí, čo tu vystrájaš!

Dežo príde k tatovi a zase:

– Aha tati, ja som biely!

Tato mu jednu flákne a pošle ho za dedom, nech sa mu tiež ukáže. Dežo príde k dedovi:

– Aha dedo, ja som biely!

Dedo ho prehne cez koleno, ubije ho opaskom a hovorí:

– To ťa naučí, teraz bež naspäť do kuchyne za maminkou.

Príde späť do kuchyne a mama sa ho pýta:

– Tak čo, vzal si si z toho nejaké ponaučenie?

– Áno. Som biely sotva päť minút a už vás neznášam, vy čierne huby!

Išiel cigán po púšti a stretol hada. Cigán hovorí:

– Zabijem ťa!

– Nie, nezabíjaj ma! Splním ti tri želania! Aké?

– Chcem byť biely, chcem mať krídla a chcem sa páčiť ženám!

– Abraka dabraka hadia nôžka, nech je z teba Always vložka!

V druhej podskupine sú vtipy, ktoré na základe odlišnosti farby pleti upierajú Rómom právo na existenciu – z tohto dôvodu môžu byť zaradené aj do kategórie „rasizmus“.

Vo veľkej budove vypukne požiar a jedinou možnosťou ako uniknúť je skočiť do plachty. Požiarnici sa rozostúpia a čakajú. Vyskočí beloch – chytiť ho. Vyskočí druhý beloch – chytiť ho, ale keď vyskočí Cigán, tak sa uhnú. Vyskočí druhý – uhnú sa.

Jeden požiarnik to nevydrží a zakričí hore:

– Tých zhorených už nehádzte!

Na silnici po autonehode leží beloch a cikán.

Prijede sanitka, okamžite spěchá k bílymu.

Cikán začne hulákat:

– No co to je, zase rasismus!

Saniťák se k němu otočí a říká:

– Jakou barvu má ta sanita?

– Bílou.

– Takže ty si počkej na tu svojí.

3.9. Religiozita

Ako som uviedol v časti o vtipoch pred rokom 1989, významnú skupinu tvorili humorné rozprávania, ktoré reflektujú vzťah Rómov k viere (14 záznamov, t. j. 2,2%). Zdá sa, že téma „o farárovi a prešibanom Cigánovi“ v tomto období dominovala. Aj keď v internetovom súbore je táto kategória zastúpená minimálne, niektoré dejové humorné rozprávania sa „prepašovali“ (pretrvávajú) do súčasnosti. Okrem už spomínaného motívu „keď motyka vystrelí“ sú to ešte tri príbehy:

Príde cigán do kostola a kradne zemiaky. Vtom ho farár uvidí a povie:

– Ak prídeš zajtra na omšu dám ti zemiaky.

Na druhý deň príde cigán na omšu a po omši mu farár hovorí:

– Prežehnaj sa.

Cigán:

– V mene otca i ducha svätého amen.

Farar nato:

– A syna si kde zabudol?

Cigán:

– Syn čaká vonku s fúrikom na zemiaky.

Tento príbeh zaznamenal R. Žatko v Košiciach-Ťahanovciach v roku 1936 (Gašparíková, 1980: 77 – 78/130, 279), v šesťdesiatych rokoch i M. Leščák na Spiši (1971, II.: 12 – 13, M-14).

Dežo kradne na farárovom poli zemiaky.

Príde farár a hovorí:

Dežo, dúfam, že tu nekradneš, a ako si sa sem dostal?

Dežo: Ta ma vietor prifukol.

Farár: A čo tie zemiaky povytrohovane?

Dežo: Ta som sa chcel dačoho chytiť, žeby ma neodfuklo ďalej.

(2009)

Túto *humorku* zaznamenala aj V. Gašparíková v roku 1971 v Dačovom Lome (Gašparíková, 1980: 75/123, 279):

Róm pracuje u farára už pár rokov a farár mu za to dáva oblečenie a jedlo a strechu nad hlavou. Jedného dňa mu povie:

– Počúvaj Dežo už koľko si u mňa a ešte nikdy si mi pekného slova nepovedal. Ak do zajtra ma nejako pekne nenazveš tak ťa pošlem preč.

Dežo rozmýšľal celú noc a už skoro ráno búcha na dvere fary. Otvorí mu kuchárka a Dežo spustí:

– Dobré ráno preblahoslavená panenka Mária, vstal už i Kristus pán?

Variant tohto príbehu zaznamenal i M. Leščák (1971, II.: 11, M-12).

Kým vtipy, ktoré vznikli pred rokom 1989, sa vyznačujú „láskavým humorom“ a možno ich zaradiť aj do kategórie „chytráci“, novšie vtipy prezentované na internete sú motivované inak:

Ide cigán do kostola a vidí obraz Ježiša. Vtom sa farára spýta:

– Móre to gdo je na tom obraze? – a farár na to:

– Ten čo ti dáva boží chlieb.

Cigán: „DIK more, pekár?

Príde Araňa za farárom, či by jej nemohol pokrstiť decko.

Farár pozerá na dieťa, dlho rozmýšľa a opýta sa:

– A nechceš ho radšej obetovať?

(2011, 2012)

3.10. Hlupáci

Osvedčeným prostriedkom vyjadrenia a potvrdzovania identity vlastnej skupiny je dištancia od skupiny „iných“ prostredníctvom zosmiešnenia jej príslušníkov (89 záznamov, t. j. 14,0%). Spoločenská nadradenosť majoritného obyvateľstva sa prejavovala už v humorných príbehoch pred rokom 1989: Rómom tu bola prisudzovaná naivita, nedostatok intelektu, boli prezentovaní ako komické figúrky či neškodní hlupáci. V súbore internetových vtipov formálne prevláda dialóg, ktorý umocňuje zámer – irónia sa mení na sarkazmus.

Príde Dežo do predajne Elektra a vraví predavačovi:

– By som chcel tamten CD prehrávač.

Predavač nevie ktorý, pozerá, dumá a vzápätí si uvedomí, že Dežo pozerá na jednoplatničkový varič. Na Dežove naliehanie mu ho zabalí.

Dežo príde domov, zvolá rodinu, postaví varič na stôl, položí na neho CD-čko a prístroj zapne. Po chvíli sa valí z CD-čka dym a smrad.

Dežova žena Araňa se na neho pozrie a hovorí:

– Ty dylino, ty si nekúpil CD prehrávač, ty si kúpil napalovačku.

(2007)

Na úrade práce sa cigánka podpisuje XXX.

O mesiac nato príde znova, no podpíše sa YYY.

Úradníčka sa jej preto spýta, že prečo sa podpisuje YYY

a pritom sa podpisovala XXX?

Cigánka na to:

– Ta šak som sa vydala ňe?

(2010)

Príde cigán do drogérie a hovorí:

– Dyk, mate tu voňavku, čo sa volá jak ja?

Predavačka sa na neho prekvapene pozrie a pýta sa

– Vy sa snád' voláte Christian Dior?

– Nie, ja som Dežo Dorant.

(2011)

Na stanici v Pezinku hlási staniční rozhlas:

– Pozor! pozor! Osobný vlak do Trnavy mešká 95 minút.

Cikán na to:

– Do kelu, skoro hodinu!

(2010)

Dežova manželka Arana navštívi svojho mužička vo väzení. Pri odchode zájde za bachárom a prosí ho:

– Prosím ponížene, mladý pánko, nemohli by ste dať môjmu Dežovi nejakú ľahšiu prácu?

– A vy si myslíte, že nalepovanie známok je nejaká ťažká práca?

– Nalepovanie známok? Mne hovoril, že kope tunel, či čo.

3.11. Kriminalita

Humorné rozprávania o Cigánoch-zlodejoch patria k tradičnému repertoáru (106 záznamov, t. j. 16,8%). V. Gašparíková citovala príbeh uverejnený Jozefom Ignácom Bajzom v roku 1795: Cigán kradol na povale slaninu, zniesol ju dolu a pomýliac si dvere na dvor, vošiel do izby, kde sedel gazda. Vynašiel sa a spýtal sa: „Gaždíčko, nekúpate šlaninu?“ Keď gazda odmietol, spokojne aj so slaninou odišiel (Gašparíková, 1980: 68). Tento motív zaznamenal vo dvoch variantoch na Spiši M. Leščák s tým rozdielom, že Cigán kradol slaninu u farára, prepadol sa do izby a ponúkol slaninu na predaj (Leščák, 1971, II.: 102, M-127, 132, M-147). Napokon tento motív zaznamenala v roku 1954 v Petrovanoch-Močarmanoch aj M. Hübschmannová: „Cigán kradol na povale klobásy, dierou v povale sa prepadol farárovi rovno na stôl a spýtal sa, či sa tadiaľ nejde do Rimavskej Soboty?“ (Hübschmannová, 1999b: 279, č. 62). V týchto príbehoch sa síce spomína krádež, nejde v nich však o prejav kriminality, skôr sa tu oceňuje dôvtip Róma (podobne napr. v príbehu „Ako kôň ukradol Cigána“), patria teda skôr do kategórie „chytráci“. Predmetom krádeže je v týchto podaniach kura, slanina, klobásy, smotana, uhorky, jablká, v jednom prípade kôň a hodinky (Róm ich zoberie farárovi pri spovedi). Istú zhovievavosť (toleranciu) vycítíme aj v zázname o Cigánoch v Uhorsku z roku 1725: „Nikoho neurážajú a nekradnú nič s výnimkou železa (a v tomto prípade) ani klince a reťaze na šibeniciach nie sú pred nimi isté“ (Augustini ab Hortis, 1995: 69, pozn. 88).

Vtipy v tejto kategórii (druhej najpočetnejšej) zaznamenané po roku 1989 majú úplne iný cieľ: snažia sa dokázať kriminalitu ako charakteristickú vlastnosť Rómov. Takmer tri štvrtiny vtipov (75) tejto kategórie sa týkajú krádeží. Ako predmety krádeže sa uvádzajú: bicykel a zemiaky (po 12 záznamov), peňaženka (6), kovy (5), drevo, kufor, autorádio (3), športové náradie, cukrovinky, cigarety, alkohol (2), vajcia, jablká, múka, cukor, korenie, hodinky, práčka, prsteň, mobil, zvonec, počítač, tlačiareň, MP3 prehrávač, kábel, lyžičky hotela Hilton, kapor, jeleň, srnka, šaty, sweater, sako, čiapka, kabát, auto, Formula 1, Malý a Veľký voz (1).

Kto vymyslel triatlon???

No predsa cigáni, ráno bežia na kúpalisko a večer sa vracajú na bicykloch.

Gejza vidí Deža, jak utíká s kufrem a volá na něj:

– Dežko, čo máš v tom kufri?

– Eště neviem...

(2008)

Ide cigán po lese a cez plece má prehodenú srnku.

Naraz stretne horára a ten naňho skríkne:

– Dežo, čo to máš prehodené cez plece?

– Dig srnka, a jaká je prítulná.

Menej početné vtipy tejto kategórie (15) spomínajú policajtov, súd a väzenie. Iba dva vtipy sa týkajú násilného trestného činu – lúpežného prepadnutia.

V aute sa vezú Albánec, Cigán a Ukrajinec. Kto šoféruje?

Policajt.

(2008)

Ako sa hovorí cigánovi v obleku?

– Obžalovaný, vstaňte!

(2008, 2009, 2012)

Viete, prečo sú Cigáni menšina?

Pretože väčšina ich sedí vo väzení.

(2008, 2012)

Dežo čo ti vravel otec, keď ťa zabásli?

– Vitaj synu!

(2011, 2013)

Po ulici išiel dobrý, čestný Róm. Zrazu, z ničoho nič, pribehol k nemu zákerný dôchodca, napichol sa mu na nôž a vnútil mu svoju peňaženku.

„Štatisticky sa Rómovia podieľajú na kriminalite významne vyššou mierou ako príslušníci majoritnej populácie, prevažujú priestupky a celospoločensky menej závažné trestné činy. Avšak práve tieto trestné činy vzhľadom na svoju početnosť spôsobujú napätie v spoložití s majoritou. Ako faktory vplývajúce na vysokú mieru kriminality Rómov možno uviesť nevyhovujúce majetkové pomery Rómov, vysokú nezamestnanosť, nízku úroveň právneho vedomia... Od roku 1989 sa významným faktorom stáva vysoký počet Rómov závislých od drog, hracích automatov a iných hazardných hier. Kriminalita je pre veľkú časť rómskej populácie na Slovensku racionálnym východiskom riešenia situácie“ (Vašečka M., 2000: 48).

Na základe poznatkov z minulého storočia možno konštatovať, že napriek rozdielnemu spoločenskému statusu spoložitie rómskeho a nerómskeho obyvateľstva

nebolo zlé. Dá sa dokonca hovoriť o akejsi symbióze: pretože Rómovia nevlastnili pôdu, boli odkázaní získavať základné potravinové články od roľníkov. Tí zas potrebovali v čase intenzívnych poľnohospodárskych prác lacnú pracovnú silu, ktorú im poskytli miestni Rómovia: v lete pomáhali na poli, pri vinobraní, pri stavbe domu, budovaní studní, pásli dobytok. Miestnemu majoritnému obyvateľstvu ponúkali rôzne služby. Obojstranná výhodnosť sa prejavovala v udržiavaní blízkych vzťahov medzi konkrétnymi rodinami Rómov a Nerómov, demonštrovanými napr. *recipročným kmotrovstvom*. Takáto symbióza spôsobila, že s rastom životnej úrovne majoritného obyvateľstva vzrastala aj životná úroveň miestneho rómskeho spoločenstva (Mann, 2000b: 66 – 70). Pri existencii takýchto vzťahov bolo nemysliteľné, aby Róm okradol svojho „chleboдаря“. Túto skutočnosť si uvedomoval už v 18. storočí Samuel Augustini: „Tí, ktorí sú oddelení od biednych domácností tohto ľudu a ktorí sa stýkajú s ostatnými poctivými ľuďmi, tak sa zmenili, že sa zbavili nedostatkov svojho ľudu, nedotknú sa uhynutého zvierata, nekradnú a živia sa poctivým spôsobom...“ (Augustini ab Hortis, 1995: 40). Táto situácia sa začala meniť po roku 1948, keď v dôsledku kolektivizácie poľnohospodárstva zanikol záujem o prácu miestneho rómskeho obyvateľstva, postupne sa spretáhli vzájomné väzby, Rómovia sa dostávali do izolácie od majoritného obyvateľstva. V ďalších generáciách so stratou sociálnych istôt strácali zábrany a začali sa správať podľa predstavy „sociálnej spravodlivosti“. Tam, kde tradičné vzájomné vzťahy pretrvali, ku kriminalite nedochádza.

3.12. Rasizmus

Spoločným znakom vtipov tejto kategórie je upieranie Rómom práva na život (142 záznamov, t. j. 22,5%). V sledovanom súbore tvoria najpočetnejšiu skupinu, pričom vo vtípoch/humorných rozprávaniach spreď roku 1989 sa takéto vtipy vôbec nevykytovali. Formálne sa tu nachádzajú dejové/epické vtipy, početnejšie sú však anekdotické hádanky. Obsahovo prevažujú najvyššie formy výsmechu – sarkazmus a cynizmus.

Na diaľnici stojí kolóna áut. Oproti kráča muž, šoféri sa ho pýtajú, čo sa deje?

– Vpredu stojí jedna rómska rodina a pýta 100 tisíc korún. Vyhrážajú sa, že ak ich nedostanú, polejú sa benzínom a zapália. Tak som začal robiť zbierku.

– A koľko už máte?

– Pätnásť litrov benzínu...

(2007)

– Viete, ako sa zachraňuje topiaci sa Cigán?

– Nie.

– To je dobre.

(2007)

Ako sa povie 10 mrtvých cigánov na 4???

Málo!!!

(2007)

Rómsky problém sa dá vyriešiť športom, konkrétne vodným pólom, kde cigáni budú mať červené čapice a krokodíly modré.

(2011, 2013)

V takmer jednej pätine tejto kategórie (28 záznamov, t. j. 19,7%) vystupujú príslušníci hnutia skinheads (tzv. „skíni“). E. Krekovičová v roku 2009 uviedla, že „v anekdote českých a slovenských stránok na internete, v ktorých vystupuje postava skína, ide o striktne negatívneho ‚protihráča‘ Róma s nezakrytými vražednými sklonmi, rozprávač anekdoty – aj keď Rómovi v často nerovnom boji nepomôže – sa so skínom nestotožňuje, udržiava si od neho odstup. Skín je v týchto vtípoch prakticky tiež komickou figúrkou... V maďarských anekdotách predstavuje naopak skín pozitívneho hrdinu“ (Krekovičová, 2009: 494). Zdá sa, že uvedená charakteristika už neplatí: vo vtípoch zaznamenaných v posledných rokoch na internete vystupujú skíni ako hrdinovia, rozprávač, využívajú sarkazmus, s nimi nezakryte sympatizuje. V tejto súvislosti je prekvapujúce, že v tejto skupine vystupujú na protirómskej strane aj predstavitelia štátnej moci – policajti (v jednom prípade i sudca).

Skupina skinheadov sa blíži k rómskej osade na Veľkú noc. Každý z nich má v jednej ruke baseballovú pálku a v druhej kanister benzínu. Zaklopú na dvere a ozve sa:

– Kto tam?

– Kupači!!

Príde Róm do obchodu so zbraňami.

Predavač vraví:

– Cigánom nepredávame!

Cigán sa pýta:

– Čo mate proti cigánom?

– Všetko čo tu vidíte!

(2011, 2012)

Raz našli v Hornáde utopeného cigána. Vytiahli ho na breh a zavolali políciu.

Mŕtvola mala ruky i nohy zviazané ťažkými reťazami.

Vyšetrovateľ sa nad ním sklonil, zvrátil obočie a hovorí kolegovi:

– Myslím, že tento prípad môžeme hneď uzavrieť.

– Čože? Vy ste to už vyriešili?

– Áno! Ten cigán ukradol viac reťazí než s koľkými dokázal plávať!!

(2011)

3.13. Chytráci

Kým v humorných príhodách zaznamenaných pred rokom 1989 zobrazenie Róma ako „komickej postavy bystrého a pohotového Róma (21 záznamov, t. j. 3,3%), ktorý sa vie vynájsť v každej situácii“, prevažovalo (Krekovičová, 2009: 490), v analyzovanom súbore internetových vtipov je takéto vnímanie zastúpené minimálne. Z formálneho hľadiska tu prevažujú, tak ako pri vtípoch spreď roku 1989, dejové trojdielne vtipy, vynaliezavosť Róma vo všetkých prípadoch umocňuje dialóg.

Príde Dežo ku stánku kde predávajú párky s horčicou. Pýta sa:

– Koľko stojí horčica?

– Nič, horčica je zadarmo.

– Héj? Tak mi dajte dve kilá.

Na jarmoku kupuje gazda, od starej cigánky koňa:

– Koľko zaňho chcete?

– Dvadsať tisíc.

– Je nejako schudnutý.

– On nie je chudý, on je štíhly.

– Ten kôň kríva.

– On nekríva, on ma takú zvláštnu chôdzu.

Takto to pokračuje dlho, gazdovi sa stále niečo nepozdáva, cigánka má vždy trefnú odpoveď.

– Chodte sa prejsť, uvidíte aký je to dobrý kôň.

Gazda nasadne na koňa, kôň sa rozbehne a narazí do múra:

– Preboha, ten kôň je slepý!

– On nie je slepý, on je odvážny...

Jožo príde ku gádzovi a hovorí:

– Gazda požičajú mi 100 €, zajtra vám ich vrátim.

O dva dni ho gazda stretne a hovorí:

– Kedy mi vrátiš peniaze? Veď si mi sľúbil, že zajtra mi ich vrátiš.

– Šak ja som aj chcel, ale ja za to nemôžem, že keď som sa ráno zobudil bolo dneská.

3.14. Ostatné

Kým niektoré zaznamenané vtipy možno zaradiť do viacerých kategórií, pri niektorých je to problematické (5 záznamov, t. j. 0,8%). Týka sa to napr. vtipov, kde sú objektmi spolu Rómovia a Židia, a takých, ktoré majú politický kontext.

Žid si zobral za manželku cigánku.

O pár mesiacov majú syna.

Keď má Sebastián už desať rokov tak sa pýta svojej mami:

– Mamo čo som ja cigán alebo žid?

– Zlatko a prečo sa pýtaš?

– Lebo som vonku videl bicykel a ta ja neznám či ho mám ukradnúť a či predac...

(2013, 2014)

Príde Cigán na trhovisko do Bratislavy a predáva korytá. Nik ich však nekupuje.

Cigán si mrmle pod nosom:

– No zasa som komusi naletel. Vraveli mi, že páni v Bratislave sa o korytá len tak bijú...

Záver

Ako som už na začiatku tejto kapitoly uviedol, vznik a existencia vtipu sú späté s procesom *skupinovej identifikácie*. Príslušníci jednej skupiny sa potrebujú odlišiť od príslušníkov inej skupiny tak, že na jednej strane vytvárajú *pozitívny obraz* o „sebe“, na druhej strane tak, že *konštruujú negatívny obraz* o „iných“. V tomto procese využívajú existujúce heterostereotypy, pomocou ktorých sami seba stavajú do pozície nadradených, pričom príslušníkov „inej skupiny“ hodnotia negatívne, zosmiešňujú ich a znevažujú. Politické zneužívanie etnických stereotypov môže mať, ako sa už v minulosti stalo, tragické dôsledky.

Existujúce stereotypy o Rómoch v období nemeckého nacizmu zneužil Dr. Robert Ritter, ktorý sa stal od roku 1936 riaditeľom Výskumného ústavu pre rasovú hygienu a populačnú biológiu v Berlíne-Dahleme. Vypracoval „vedeckú teóriu o spôsobe zisťovania prítomnosti cigánskej krvi“, podľa ktorej „Cigánov charakterizuje vrodená asociálnosť a zločinnosť a tento znak ich rasy je nevykoreniteľný“. Táto pseudovedecká teória sa potom stala „vedeckým zdôvodnením“ protirómskych

opatrení: povinných rasovo-biologických vyšetrení, sterilizácie, internácie do tzv. táborov pre asociálov a následne transportov do vyhladzovacích koncentračných táborov (viac pozri M. Hrabovský, kapitola v tejto publikácii; Hermann, 1965: 67 – 71; Ficovski, 1986: 108 – 110).

Rasistická teória o „asociálnosti Cigánov“, aplikovaná do legislatívy slovenského štátu, nebola v rozpore s tunajším vnímaním rómskeho obyvateľstva Nerómami, naopak, bola v súlade s vžitými etnickými stereotypmi a predsudkami. Navyše bola podporovaná i z vedeckých kruhov, čo dokladá charakteristika v tom období renomovaného sociológa Antona Štefánka (1877 – 1964), uverejnená v jeho ťažiskovej monografii *Základy sociografie Slovenska*: „Cigáni patria k posledným zvyškom primitívov na Slovensku, ktorí svojou početnosťou a nekultivovaným životom sú stále ešte pravou pliahou štátu i obyvateľstva. Nepatria medzi ľud ani plemenom, ani rečou, ani náboženstvom a zamestnaním. Sú viac-menej opovrhovaní, často nenávidení, ba obávaní quasi vyvrheli spoločnosti. Cigáni bývajú za dedinou ako páriovia v polodivom stave, podobnom zvieraciemu životu... Cigán je slabý robotník, lenivý, nestály, neporiadny a nedisciplinovaný. Vylúčení sú zo spoločnosti i pre svoju nečistotu a zápach“ (Štefánek, 1945: 95). Princíp asociálnosti – „vyhýbanie sa práci“ bol obsiahnutý aj vo vyhláske ministerstva vnútra č. 127 z roku 1940, na základe ktorej boli zriadené pracovné útvary (určené predovšetkým pre asociálov, medzi ktorými boli zahrnutí aj „Cigáni bez pracovného pomeru“) a ďalšie diskriminačné opatrenia proti Rómom (Mann, 2007b: 28 – 29).

S podobnými stereotypmi sa stretáme aj vo vtipoch o Rómoch. Humorné rozprávania pred rokom 1989 i internetové vtipy vyjadrujú superioritu Nerómov, Rómov ponižujú a zosmiešňujú. Pritom pred rokom 1989 títo vystupujú ako „komická figúrka“, „neškodní hlupáci“, nahliada sa na nich „s láskavým humorom“ (Krekovičová, 2009: 490 – 491). Keďže boli súčasťou aktívneho rozprávačského repertoáru, prevláda u nich rozsiahlejšia epická forma, komickosť sa dosahuje využívaním ironie a kalambúru. Vtipy šírené na internete sú po formálnej stránke stručnejšie, prevládajú vtipy s trojdielnou stavbou, kde úvod (uviedenie do situácie) býva stručný, objavuje sa nový typ, tzv. anekdotickej hádanky, omnoho častejšie sa využíva dialóg. Protirómske stereotypy reagujú na reálne existujúce problémy časti rómskeho obyvateľstva (hygiena, kriminalita), častejšie sú však konštruktom, ktorý nahrádza objektívne poznanie (zneužívanie dávok, sexualita, demografia). Ignorujú sociálnu determináciu týchto problémov, pripisujú im etnický charakter a takto konštruované heterostereotypy vzťahujú potom na celé etnikum. *Ironiu vo vtipoch čoraz častejšie nahrádza sarkazmus a cynizmus. Najdrastickejšie sa uplatňuje v početnej kategórii „rasizmus“, kde sú zaradené vtipy, ktoré stavajú Rómom do pozície nepriateľa spoločnosti, upierajú im právo na život, nezakryte hlásajú násilie.* Pri po-

sudzovaní týchto vtipov môže vzniknúť podozrenie, či nie sú porušením § 423 a § 424 trestného zákona.¹⁶ Preto treba brať vážne konštatovanie E. Krekovičovej, že „smerovanie k negatívnemu hodnoteniu Rómov majoritnou spoločnosťou sa v internetovej anekdote premieta aj v celkovom ‚zosurovení‘ vtipov, v znížení hladiny citlivosti a nezriedka vykazuje prejavy nezakrytého anticiganizmu“ (Krekovičová, 2009: 492). Nie je možné kvalifikovane odhadnúť, aký podiel obyvateľstva si v rámci internetovej komunikácie uvedené vtipy posielala, a tým sa k ich „posolstvu“ hlási, a aký je podiel ľudí, ktorí sa s ich obsahom vnútorne stotožňujú, pritom to navonok nepriznávajú. „Prelínanie závažných sociálnych problémov s etnickými..., ľahostajnosť alebo/a nevraživosť vo vzťahoch medzi touto minoritou (= Rómami, pozn. A. M.) a majoritou vytvára v slovenskej spoločnosti napätie, ktoré za určitých okolností, napr. pri využívaní nacionalistickými a populistickými politikmi a aktivistami extrémistických hnutí, môže v budúcnosti prerásť do otvoreného, horúceho etnického konfliktu“ (Podoba, 2009: 582 – 583). Sú protirómske vtipy šírené na internete predzvesťou takéhoto vývoja?!

¹⁶ Trestný zákon č. 300/2005 Z. z., § 423 Hanobenie národa, rasy a presvedčenia a § 424 Podnecovanie k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti.

Príloha

Obsahuje ďalšie vtipy, ktoré sú charakteristické pre jednotlivé kategórie.

1. Vzťah k práci

- Dežo, kde robíš?
- V elektrárni.
- A čo tam robíš?
- Kladiem odpor!

Kto má najväčšiu úctu k práci?
Rómovia. Ani sa jej nedotknú!
(2012)

- Cigan hutori majstrovi na stavbe:
- Majster, zlamala še mi lopata... Co mam robic?
- Majster:
- Ta nič no, opri še o mišačku.
(2012)

- Cigán, kde robíš?
 - Nikde.
 - A ty?
 - Ja mu pomáham.
- (2012)

2. Zneužívanie sociálnych dávok

Viete aký je rozdiel medzi kúzelníkom a cigánom?
Kúzelník povie „abrakadabra“ a má v klobúku kráľíka.
Cigán povie „diskriminácia“ a má amnestiu, invalidný dôchodok, sociálne poistenie a nový byt.

Chlubí se cikánka reportérům od novin a televize:

- Na státu jsme vysoudili milion, koupili jsme si bavoráka, a tak teď pro podporu nemusíme chodit pěšky.
- (9. 10. 2007)

- Dežo, prečo ťa prezývajú gepardia veвериčka?
- Lebo pre podporu bežím rýchlejšie ako gepard a keď naďabím na prácu, zvrtnem sa ako veverička a zmiznem z dohľadu.

3. Demografia

Cigánka leží v pôrodnici a lekár vyťahuje jedno dieťa za druhým... Prvé, druhé, tretie, štvrté... Po piatom cigánka vezme jedno decko do rúk a podáva ho doktorovi:
- To je za robotu.

(2010)

Cítiš sa opustený? Sedíš si úplne sám vo veľkom byte? Ozvi sa mi.
Aladár Lakatoš s rodinou.

(2010, 2011)

Slyšeli jste, že se bude prodávat nová cikánská barbie?
Obsahuje 1 barbie, 12 dětí a podporu...

4. Sexualita

Časopis Bravo, rubrika Láska, sex a trápení:

- Milé Bravičko, jmenuji se Aranka, je mi dvanáct let a jsem ještě panna. Je můj otec normální?
- (2010)

Každý s každým

Šoustá čtrnáctiletý cikán svoji dvanáctiletou sestru a ta mu obdivně říká:

- Brácho, ty to umíš líp než táta!
 - Já vím, sebevědomě prohlásí mladík, - máma to taky říkala.
- (2007)

5. Hygiena

Dežo: - Cigan požičaj mi tepláky.

Cigan: - Nemůžu, taky sa žením.

(2008)

Príde róm do drogerie a pýta si toaletný papier. Predavačka sa ho pýta:

- Aký si prajete, hnedý alebo biely?

Róm odvetí:

- Hnedý, ten sa tak rýchlo nezašpiní.

6. Vzdelanie

Malého Roma vyhodí už asi z x-té školy kvôli špatnému prospěchu a chování. Starej Rom neví už co s ním, a tak ho přihlásí do církevní školy.

Mladej najednou začne nosit jen jedničky a i chování má vzorný. Starej se diví a ptá se ho, jak je to možný.

Mladej povída:

- Jdu tam do jedny místnosti, a tam je přibitej na zdi chlap. Jdu do druhej místnosti, a tam je taky přibitej na zdi chlap. V třetí místnosti taky chlap přibitej na zdi. Tato, tam se s nikym nesorou!“

(2007, 2008)

Viete čo je absolútne sci-fi???

Cigán študujúci popri zamestnaní.

(2009)

7. Emigrácia

Viete čo robia s Cigánmi, čo sa dostanú do Ameriky bez víz???

Puky do NHL!

Imigrační úradník v Kanade se ptá pana Lakatoše:

- A jak se ten rasismus v České republice projevoval?
- To bolo různé, ale už aj malé děti sú tam rasistické.
- I malé děti, to je na pováženou.
- No ba, veď aj ty sněhuláky dělajú len bílé!

8. Farba pleti

Romská rodina chce být bílá

Romská rodina potká kouzelného dědečka.

- Splním vám jedno přání, – povídá dědula.
- My by jsme chtěli být bílí, – přeje si rychle otec.
- Dobře, skočte do řeky a přeplavte ji, pak budete bílí.

Skočí otec, přeplave, je bílý.

Skočí matka, přeplave, je bílá.

Skočí děti a v půlce řeky se začnou topit.

Matka pro ně chce skočit, ale otec ji zadrží:

- Vyser se na ně, na cikány!

(2007, 2008)

Idú dvaja cigáni na bicykli a naraz spadnú do vápna. A sú úplne bieli. Jeden z nich

zdesene hovorí:

- Ty vole, čo budeme robiť?

A druhý na to:

- Vole, si pár sekund biely a už by si chcel pracovať?

Proč jsou rómové a černoši hnědí?

Protože nemají peníze na opalovací krém!

9. Religiozita

Róm si hľadá prácu. Už nemá ani na chleba, a nikto ho nechce zamestnať. Stretne farára a pýta sa ho, či by pre neho niečo nemal. Farár sa nad ním zľutuje a dá mu prácu.

- Budeš sa mi starať o holuba. Budeš ho kŕmiť a čistiť mu obydlie. A keď ja budem slúžiť omšu, zdvihnem ruky a zaspievam: – Duchu svätý prileť k nám. Ty z hora vypustiš holuba ako symbol ducha svätého.

Róm sa vytešuje akú dobrú prácu si našiel. Až nastal čas. Omša v plnom prúde, keď farár zdvihne ruky a začne spievať:

- Duchu svätý prileť k nám.
- Nepriletí, zdochol nám.

10. Hlupáci

Dežo dostane práci u stavební firmy.

Šéf mu povídá:

- Běž natřít okna!

Po pěti hodinách TĚŽKÉ práce dojde Dežo za šéfem se slovy:

- Šefe, aj ramy???

(2007)

Dežo číta v novinách:

- Hľadá sa muž vo veku asi 40 let, ktorý v noci na opustených miestach prepadáva ženy, obchytáva ich a ukazuje prirodzenie.

Otočí sa na manželku a hovorí:

- Eržika, myslíš, že by mi to miesto dali?

(2008, 2012, 2013)

Dežo leží v nemocnici.

Deti doma nariekajú a posielajú mamu, aby sa išla opýtať čo je s ockom, ako mu je.

Araňa príde do nemocnice za Dežkom a hneď spustí:

- Jáj, Dežinko môj ako sa máš, deti sa pýtajú čo je s Tebou.

Dežo vzdychá:

- Jáj, žena moja mám sa velice zle. Chytilo ma TBC, nohu mám v gypse, čo zjem to všetko vyvrátim.

Doma hovorí Araňa deťom:

- Deti moje, s ockom je velice zle. Chytilo ho ŠTB, nohu má až v Egypte a čo vyvrátí, to všetko zje!

Dežo ide chytať ryby. Po dlhom čase sa mu podarí chytiť zlatú rybkú. Dežo zahodí rybkú a vraví si:
– Zase zlatá, kto to má stále jesť.

11. Kriminalita

Rolník sadi zemiaky a róm sa pýta:
– Tak čo sused, sadíte, sadíte?
– Áno.
– Tak viac nasadte, aby aj vám ostalo.

Z našej budúcej histórie:
V roku 2026 bola do vesmíru vypustená prvá cikánska posádka.
A to bolo také naposled, kedy bol vidieť Veľký a Malý vúz.
(2012)

Idú dvaja rómovia a tlačia bicykel na ktorom je položené vreco. Zastavia ich policajti a pýtajú sa: – Čo máte v tom vreci?
Rómovia:
– Piliny.
Policajti:
– To vám tak veríme.
Policajti rozrežú vreco a vysypú sa piliny, tak ich policajti pustili ďalej a róm vraví druhému:
– Vidíš, takto sa kradnú bicykle.¹⁷

V krčme bola vražda. Hlavný podozrivý cigán vysvetľuje:
– Prídem do krčmy. Sadnem k stolu chrptom k dverám. Vyberiem chlieb, slaninu a nôž, že idem jesť. Nôž si opriem o stôl čepelou hore. Poškodený, prosím pekne, otvorí dvere, potkne sa na prahu a napichne sa mi na nôž. Prosím pekne a to sa opakovalo osem krát.

12. Rasizmus

Na Vianoce zazvoní vo vilovej štvrti Cigán s malým deckom na rukách:
– Prosím, mám veľa detí, nezoberiete si jedno na vianoce?
– Nie, ďakujem, už máme kapra!
(2012)

Rozhovor dvoch skinov:
– Mám jednu zlú a jednu dobrú správu, ktorú chceš počuť prvú?
– Tú zlú.
– Mám cigánsku krv.
– O môj bože, a tá dobrá?
– Na kapote môjho ferrari.

Vražedný kamion
Stojí policajti na prechode a kúkajú na stopujúciho cikána. Najednou ze zatačky vyjede kamion a cikána prejde, kúkne sa späť a couvne na ňej. To udeľá ešte dvakrát a potom odjede. Policajti na to kúkajú, kroutí hlavama a pak jeden řekne:
– To ale byla brutální sebevražda, co?
(2008)

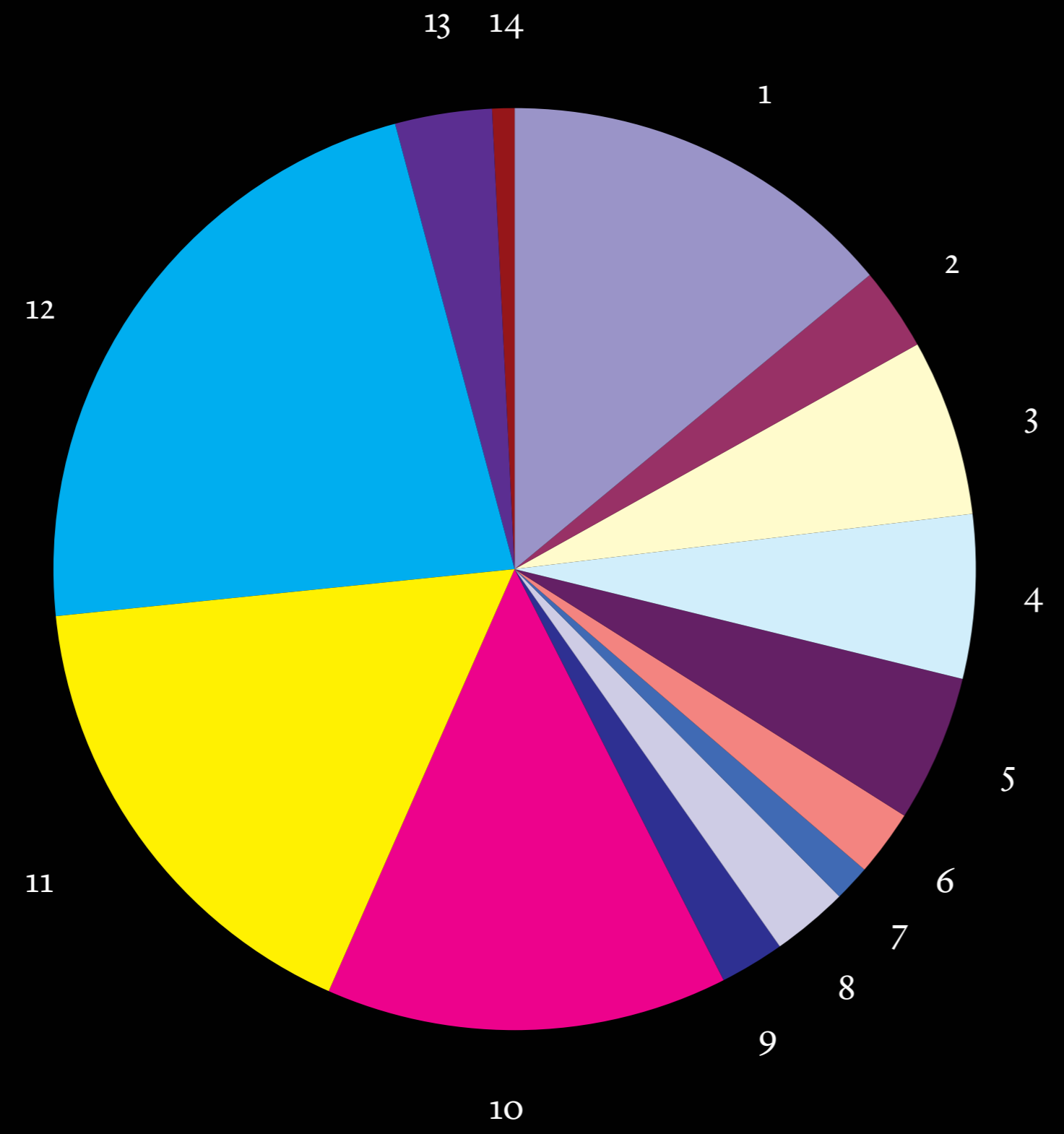
13. Chytráci

Úhlopříčka
Cikán prodává televizi a potenciální zákazník se ho ptá:
– Hej, Dežo, jakou má ten televizor úhlopříčku?
– Jako novou, – odpoví Dežo pohotově.
(2007)

Išiel cigán okolo kováča, ktorý práve držal v kliešťach do červena rozžeravenú podkovu. Cigán sa chvíľu prizeral a potom povedal:
– Ujo kováč, ak mi dáte korunu, oblížem ju!
Kováč mu korunu dal, Cigán si vzal korunu do hrsti a... oblízol ju.

¹⁷ Tento vtíp bol použitý aj vo filme Z. Trošku Kameňák 3 (2005).

Obr. III. 16. 1
Graf 1: Kategórie vtípov podľa obsahujúcich stereotypov:
 1. práca
 2. dávky
 3. demografia
 4. sexualita
 5. hygiena
 6. vzdelanie
 7. emigrácia
 8. farba pleti
 9. religiozita
 10. hlupáci
 11. kriminalita
 12. rasizmus
 13. chytráci
 14. ostatné

RESUMÉ

**Authors
in alphabetical
order**

II. 2. Andrej Belák

p. 172 – 207

Segregated Roma and Health Policies – Ethical and Practical Contradictions

In my long-term research programme, I am experimenting with applying ethnography with a view to deepening the existing epidemiological, public-health and political understandings of the poor health condition of Roma in Slovakia. In the presented text I seek to show how, in the light of my varied research findings, current political agendas aimed to alleviate health disparities affecting the Slovak Roma appear as morally illegitimate and practically naive. First, I offer a critical review of the alleviation agendas' declarations as well as of their (barely existing) practice. Next, I share and discuss my construct of the logic of everyday health-related practices within segregated Roma settlements. Consequently, I point first to certain principal contradictions between the criticised agendas and the constructed logic of practice, and then – summing up related experiences shared with me by professionals across the country's health-care system – to a real-life analogy of these contradictions. Using the concept of participation and basic methodical premises from relational social theory purely rhetorically, and, alongside, remaining preoccupied with Roma health-related behaviour and repressive measures, the examined alleviation agendas strongly resemble those (paternalist and unsuccessful) endorsed by the late Communist state regime. The current policies, too, appear to count in Roma on such their capacities, preferences and tastes which most of them not only do not have, but which many of them simultaneously tend to consider, experience and resist as morally and/or qualitatively undesirable.

III. 1. Jan Červenka

p. 324 – 345

Cikán, Gypsy and Rom – the Dynamics of Naming Roms in Different Discourses

The author discusses the ways Roms are labelled in different discourses, especially in the Czech and Slovak contexts. He suggests this labelling is rooted in the dynamics and a wide context, which is reflected in all segments of the communicative situation:

1) *The named object* itself is not self-evident: speakers referring to the Romani/Gypsy population do not even agree on who should be included under the chosen term. This problem is often confused with the choice of the term itself. But even if it is not self-evident or even impossible to find a common autonym for all Romani groups,

this does not mean the non-existence of common identification. Simultaneously, policymakers as well as researchers, in reality, do need to use a common term for Roms.

2) The author admits that *the choice of a particular term* is not self-evident. The term *Rom/Romové* (Czech)/*Róm/Rómovia* (Slovak) ('Rom/Roms') is new and not always accepted in most languages, and cannot be used in all contexts. After a thorough discussion of the term, the author, however, suggests it is the most appropriate term to be used in the current, especially Czech and Slovak, discourse.

3) The choice of the *language code* is not self-evident either. The author presents the paradox of a Romani person using the autonym *Rom* in Romani, while, at the same time, in the majority language preferring the term *Cigán* over the usual romism *Rom*.

4) What is not self-evident is *the situation of the speech act, its context, and stylistic level, the relation between the speaker and the addressee, and even the ethnicity (or supposed ethnicity)* of the speaker and the addressee, and even of the secondary addressees, as well as the witnesses of the speech act. For example, some Roms call each other *Cigán* in the majority language, but in communication at a more official level or in everyday communication with the non-Roma, they insist on the usage of the term *Rom*. The author finds problematic the term *emic labelling*, and suggests the possibility of discerning between the term *autonym*, i.e. the term speakers use when *labelling* themselves, and *endonym*, i.e. the term speakers use to express what they *consider* themselves to be. Such dichotomy would be meaningful in communication in the majority language. Emic labelling can also be seen as the usage of terms by Romani representations, which is an approach often ignored by other Romani studies scholars. Červenka demonstrates that ever since the 1970s the majority term *Rom* (as a borrowing from Romani in majority languages) has widely dominated in the choice of terms in the names and declarations by Romani organisations.

5) All the opinions mentioned above are perceived as *changing in time*. The author underlines, in particular, the changes in stylistic conventions that are rooted in the development of connotations and associations linked to a certain word as a key to the choice of a particular variant available. The dynamic as well as ambiguous change in the use of the terms *Rom/Róm* in opposition to *Cikán/Cigán* in Czechia and Slovakia from the 1960s until today is analysed with the aim to show that the choice of terms reflects not only the changes in attitudes to Roms.

6) The change in the context of labelling Roms is observed not only in time. The author goes on to show *the asymmetry of contexts of different national languages*. Červenka warns against the mechanical identification and translation of the English term *Gypsy* by always using the Czech term *Cikán* and Slovak *Cigán* (as well as against such usage of the term *Rom/Róm*), and recommends the loosening of strong ties between seemingly unproblematic translation equivalents.

**Andrej Findor, Zuzana Maďarová,
Alexandra Ostertágová**

**Social Justice in Slovakia: The Moral Foundations
of a Contentious Political Issue**

The authors focus on the Moral Foundations Theory, an empiricist approach to studying the asymmetrical interplay between intuitive moral judgments and moral reasoning, and on the role it could play in analysing political contestation in the Slovak Republic. Using the Slovak adaptation of the Moral Foundations Questionnaire as the main analytical tool together with the Political Attitudes Questionnaire, they set to identify the plurality of moral foundations (care, fairness, authority, loyalty, and sanctity) and their relationship to the ideological preferences of the Slovak public and its distinctive segment – members of human rights non-governmental organisations (NGOs). The authors introduce an empirical case study dealing with the contested notion of social justice embodied in the revised Act on Assistance in Material Need. The survey (n = 298) of moral foundations and political attitudes towards this revised Act through an unrepresentative sample of the Slovak population and members of human rights NGOs found conflicting understandings of social justice (e.g. fairness): as proportionality for the unrepresentative sample of the Slovak population and as equality of opportunities for the members of human rights NGOs. The survey also provided evidence for the contention that different political attitudes to social justice rely on different sets of moral foundations. The authors discuss these findings in the context of racialised ethnic prejudice against Roma in Slovakia and the considerable lack of public support for inclusive social policies designed for members of marginalised Roma communities. The identification of the so-called ‘moral gap’ between the unrepresentative sample of the Slovak population and the members of human rights NGOs contributes to the assertion that conservative moral foundations (authority, loyalty and sanctity) fulfil the role of in-group/out-group boundary making mechanism. This finding enables the authors to discuss further the potential as well as the constraints of designing effective political communication frames which, while appealing to conservative moral foundations, will deliver prosocial, inclusive messages, transcending the in-group/out-group divide.

Jan Grill

**The transforming Fabrics of Intercultural Relations:
The Modes of Co-Existence in Tarkovce in East Slovakia**

This chapter explores the transforming fabrics of intercultural relations in East Slovakia. Rather than theorising models of co-existence in generalising and top-down models assuming pre-existing social formations defined through homogenising ethnic lenses (Roma and non-Roma), this chapter turns its focus on a particular dynamics and differentiated patterns of interaction in a local context of the village of Tarkovce in East Slovakia. Drawing on a long-term ethnographic fieldwork and historical research, it attempts to provide a historical-cum-ethnographic reconstruction of different modes of co-existence and complex entanglements in the changing group formations and asymmetric power relations since the second half of the twentieth century until today. In this village, Roma live in spatially marginalised segment *Taboris*, on streets inhabited predominantly by Roma families located ‘in between’ the *Taboris* and the village core, but some Roma also live alongside non-Roma villagers in the village centre. This chapter examines how the present pattern of spatial and social organisation has developed in relation to state policies, changing geopolitical forces and borders, and economic strategies. It outlines the historical context in which the traditional majority of non-Roma groupings symbolically and spatially occupied the village centre and Roma villagers settled in the marginalised ‘Gypsy settlement’. Following the political changes in Czechoslovakia after 1948, this order was transformed with the implementation of several socialist policies towards ‘citizens of Gypsy origins’, such as the liquidation of old ‘Gypsy settlements’, state loans for constructing houses, or employment policies. The resulting mixed pattern, in which some Roma moved to the position of immediate neighbours, has generated various social differentiations and reconfigured local hierarchies between local Roma and non-Roma, as well as within the local Roma themselves. These differentiations reflected the key assumptions of the evolutionary ladder of progress embraced by socialist discourses. Some aspects of this spatio-temporal framework and forms of classifications permeated the everyday categories used by ordinary Roma and non-Roma for making moral distinctions on a continuum between ‘backward’ and ‘more cultured’ people – i.e. those ‘living on a (good civilizational) level’. The socialist state categorisations influenced the local classificatory matrix, and Roma individuals selectively and contextually deployed these social differentiations, which fused and intersected with other vectors of difference existing within the Roma world. The second part of the chapter explores the effects of post-socialist transformation characterised by ethnicisation

of poverty, neo-liberal reforms and unemployment in the village since the 1990s. Moreover, the social life in the village was greatly influenced by waves of Roma asylum seeking and labour migration throughout the late 1990s and the beginning of the 21st century. The chapter pays particular attention to the most recent re-configuration of the existing social order, power asymmetries and spatial re-organisation in relation to the most recent Roma migrations to Great Britain. These forms of migration have been accompanied by simultaneous rural-urban migration of local non-Roma youth in search for socio-economic opportunities. These two processes, reinforced by the conspicuous consumption of the returning successful Roma migrants, have led to increased visibility of Roma in the village centre and to redrawing power asymmetries, and have challenged the ways in which Roma and non-Roma see their mutual co-existence, neighbourliness and modes of interaction. For most Roma villagers, migration not only gave them an opportunity, but also effectively manifested through social practices of Roma migrants that ‘the tide has turned’. Roma migration to Britain challenged some of the existing hierarchies and was perceived rather ambiguously by non-Roma villagers. Some non-Roma villagers suggested that England helped ‘our Roma’ and ‘elevated’ their ‘level’ (living conditions and manners). Other non-Roma experienced the success displayed by the returning Roma migrants in terms of what G. Hage characterises as ‘relational envy’ (Hage, 2002). Successful Roma migrants were seen as moving faster than non-Roma villagers who frequently experienced their previously privileged position in local hierarchies as challenged.

III. 2.

p. 346 – 373

Markéta Hajská

***Gažikanes vaj romanes?* The Language Attitudes of Vlach Roma from an Eastern Slovak Community towards Three Locally Used Languages**

The study is based on the author's long term research (since 2000) in a sub-ethnically mixed Roma village inhabited by Vlach/Lovari and Non-Vlach Roma, speakers of Northern Central Romani in Eastern Slovakia. The village is inhabited by monolingual non-Roma using two varieties of Slovak language (the official standard language, as H-code = high code, and local *Šariš* dialect, as L-code = low code); bilingual Rumungro Roma, speakers of North-Central (N-C) Romani and Slovak language; and trilingual Vlach Roma, speakers of N-C Romani, Vlach Romani and Slovak. The members of each ethnic group have different views of language prestige, and the meaning of the language of higher prestige in the given *diglotic situation* is always very specific: each speech community regard its own language as a code connected to higher prestige.

The study focuses on the language behaviour and the attitudes of Vlach Roma, for whom Vlach Romani is the cornerstone of Vlach identity and the symbol of high social prestige. The language attitudes of the Vlach Roma not only characterise their own opinions on languages, but also reflect the meaning of the social position and social status of the speech communities.

For Vlach Roma, every language in a *polyglotic situation* is connected to specific domains, which are shared and known by all members of the Vlach groups. This language behaviour is also visible in interactions between Roma and Non-Roma, and certain situations are characterised by the use of different kinds of strategies, such as parallel communication, demonstration of the ethnic status, hidden language plays, and overlooking others on purpose. *Romanes* covers all domains of the inter-Romani communication of Vlach Roma in private and also public space. *Gažikanes* (Slovak language) is used only for communication with Non-Roma, intra-Romani communication. The use of this code among Roma is very exceptional, and relates to a lower status or can be connected to discourse code switching.

I. 1.

p. 40 – 58

Milan Hrabovský

Antiziganism as a Barrier to Roma Inclusion

The study deals with the problem of antiziganism as a racist concept, which is not as obvious as ‘ordinary’ racism. Antiziganism is gaining on importance. Life in a ‘ghetto’, life in poverty, illiteracy, shortage, pauperism, lack of hygiene and the alarming state of housing mean that we indeed have a real problem across society. But all our efforts repeatedly fail. Moreover, some authors begin to blame Roma for this situation. They assert that Roma have adopted maladaptive strategies which constantly ruin their lives. On the other hand, this is not the whole picture. It is very important to reject all kinds of any maladaptive strategies, but if the claim still exists in our society that ‘gypsies’ are ‘inferior biological species’, we must also turn to another explanation.

This study therefore concludes that antiziganism is not about prejudices, biases and stereotypes, but about *acting* against Roma, which has roots in *the somatisation* of the given social context of their lives. If any member of the general population showed an equivalent level of poverty, illiteracy, shortage, pauperism, lack of hygiene and an alarming state of housing, their situation would not be measured and somatised as with Roma. To sum up: the social context of Roma is explained with their *race*, and the social context of the majority is explained with social and political *factors*. For this reason, we may assign antiziganism to racist ideology as such.

In the first part of this study, we deal with Nazi construction of Roma as a type of 'asocial being'. The category of 'asocial being' served Nazi for the purpose of making from Roma a racial category of so-called *Untermenschen*.

This interweaving somatisation and 'asocial being' heads towards ultimately a racist statement that *no* social and political measure (education, nurturing, and affirmative action) will be capable of compelling and changing Roma to live 'a normal life'. Hence, we can define antiziganism as *acting*, which ascribes to the given social context its 'soma' (body), and such ascribing focuses exclusively on the group called 'gypsy'. For example, poverty and criminality are *inscribed* in the soma (body) of Roma.

For this reason, the study raises three possible outcomes or answers to antiziganism: a) to reject the 'biological view' of Roma; b) to reject the right-wing view; and c) to apply a contextual view of all human beings.

Hence, the main problem with antiziganism is not the alleged or actual differences between human groups, but the fact that antiziganism *rejects* true and full-fledged integration of Roma in society. If the concepts of somatisation and 'asocial being' with respect to Roma prevail (e.g. they cannot attain any progress; they are 'weak', 'parasitic' and 'asocial race'), then *these* 'arguments' contribute to a collapse of inclusive programmes.

Describing Roma as an 'inferior' and 'intellectually retarded' race helps racists (and not only them) to construct a homogenous group, for which every hatred, stereotype or any other (verbal) attack is justified and considered to be the right one.

I. 4. p. 104 – 142
Tomáš Hrustič
'It Is Up to Us What Agreement We Make'. An Overview of Roma Political Participation in Slovakia (1990 – 2014)

The recent history of Roma political participation in Slovakia is very complicated and effortful, and has been marked by overlooking and refusal of Roma by mainstream political parties on one hand, and rivalry, disunity and schism of Roma representatives and leaders on the other hand. And somewhere between these two hindrances, efforts for participation in governance and mobilisation of up-coming leaders (local, regional and national) were born, and the first small positive results were personified in successful elected Roma representatives at local level and young and educated Roma in high positions in state administration. The enumeration of examples of Roma political participation shows that despite the diverse heterogeneity of Roma communities, there are some instances for a greater mobilisation potential. My argument is based on the assumption that Roma political disunity is not primarily

caused by the heterogeneity of Roma. Rather, Roma elites have not yet been able to conceptualise Roma political and ethnic identity and to organise and promote this conceptualisation into a more intensive mobilisation of Roma.

This chapter maps the political participation of Roma. The first part describes the recent history of Romani political parties in the 1990s and their effort to influence political life in Slovakia. The second part describes direct participation of Romani candidates in all types of elections in Slovakia, and focuses on their performance, election campaigns and reflection of their successes or failures. It lists the results of Roma candidates at national, regional and local levels, and analyses the potential that Roma representatives have for all these levels. The political participation of minorities can be characterised either by establishing of or working in minority/ethnic political parties, or by ways of cooperation of individual Roma with mainstream political parties and structures. In the case of Roma in Slovakia, both tendencies can be observed, and both have a legitimacy and, from the perspective of minority, certain advantages and disadvantages.

This chapter identifies a few moments in the short history of Roma politics in Slovakia with a great potential for a more intensive and massive mobilisation of Roma, such as successful networking of local and regional Roma structures during the euphoric days shortly after the Velvet Revolution, which clearly proved that in some cases Romani elites are able to mobilise and activate the Roma constituency. Another promising potential for a more organised mobilisation of Roma could be witnessed in several recent local and regional election campaigns, mostly led by the younger generation of Roma leaders. On the other hand, the chapter describes and analyses several attempts of Roma leaders to create an agreement, coalition and more specific cooperation with mainstream political parties. It concludes that, with a very few exceptions, mainstream political parties always ignored Roma leaders, or tried to use mostly short-term agreements with them to attract Roma votes or as election tokenism.

II. 3. p. 208 – 223
Tomáš Hrustič
Usury in segregated Romani settlements in East Slovakia

The paper describes how moneylending has become one of the easiest and most sustainable ways out of poverty for many Roma living in segregated settlements in the rural regions of East Slovakia. Most activities of Roma living in a segregated settlement seek to secure their material and financial existence. The financial strategies of people living in excluded environments are motivated by mechanisms different

from those of the middle class. One of the phenomena linked to financial strategies of impoverished people is debt – lending and borrowing money, often accompanied by various interest rates ranging from lower rates to usury. Thus, usury is often perceived from emotional and moral perspectives. This paper is trying to explain usury (lending and borrowing money with high interest rates) in a broader context as a strategy beneficial to both parts – lenders and borrowers, which often resembles the patron vs. client relationship. Further to the author's long term research in a segregated Roma settlement in East Slovakia, the paper describes the mechanisms of money lending with a focus on the interpretation of usury by loan sharks and their clients. According to these analyses, the concept of high interest short-term money lending pervades the entire system of local settlements' economy. For a middle class outsider, the borrowers' perspective looks like an irrational decision, leading to the vicious cycle of poverty. However, it proves to be a rational behaviour of securing the means of existence for short periods. On the other hand, looking at the loan sharks' emic perspective, usury is the way of securing power and existence for long periods. Moreover, many Roma become at different times borrowers and lenders, using any cash at hand to invest into small loans. Lending and borrowing money, ranging from small cash loans to usury, is the key role in the financial life of a family, and pervades the entire social system in these settlements. In its conclusion, the paper shows the ways how usury in a segregated Romani settlement leads to social mobility beneficial both for lenders and for borrowers, although, in the long term, it brings possibilities for economic improvement only for a few, while limiting the financial possibilities of others. And it also leads to statements that any policies and state mechanisms focused on repressive measures against usury will necessarily fail because only systemic changes tools addressing poverty, like official micro-loans and micro-financing, have the potential to cope with usury and its related side-effects.

III. 4. p. 398 – 415
Eva Krekovičová
The Comic Figure of a Rom in Slovakia and Its Changes over Time through the Example of Anecdotes and Cartoons

The author based this paper on her research of cultural representations of the Roma minority, as seen through the eyes of the majority. She observed the image of Roma through their reflection as comic heroes. The comic nature of the hero is based on the principle of superiority and incongruence.

The comic figure of the Rom is characterised as a specific variant of a comic hero with the centre of extension in the territory of today's Slovakia and Hungary. The old-

est sources from the territory of the historic Hungarian Monarchy date back to the 1680s (school theatre plays, prayer parodies, vagant poetry).

The author also focuses on the change of image of the hero from the 2nd half of the 19th century until today through the example of jokes and cartoons. The Rom as a comic hero dominates in both genres and is strongly essentialised.

She mainly concentrates on anecdotes disseminated through the internet, which tend to depict Roma as enemies and evil-doers through the example of: 1. a thematic group about Roma and skinheads (heroes and anti-heroes); 2. texts with similar or identical themes, from which skinheads are absent; and 3. jokes with holocaust topics.

Two fundamental image changes can be noted in the proclaimed attitudes: 1) *a shift from 'foreign' to 'enemy'*; and 2) *an emergence of the dehumanisation principle*. From the point of view of the relationship between image and reality, both changes, at first sight, copy the trend of deteriorated attitudes of the majority towards Roma, as observed in recent researches by sociologists. The situation, however, is more complicated.

On one hand, the material confirmed that images represent contextual categories, which is related to processuality, i.e. openness towards changes, and to a potential tendency towards ambivalence. A special category, however, is constituted by anecdotes characterised by 'aggressive humour', which proves that *contextuality in the research of images should be perceived in a comprehensive manner*, i.e. not only with regard to the historic reality which they reflect or have the potential to reflect, but also *in relation to the poetry of the genre in which they are reflected*.

III. 3. p. 374 – 397
Pavel Kubaník
'Playing the books'. Notes on the acquisition of Slovak in Gav

The article focuses on the role children play in the process of second language acquisition in one of larger Rom settlements in Eastern Slovakia, which the author calls *Gav*. *Gav* is a spatially and symbolically segregated locality inhabited by Roms. Administratively, it forms part of the village called Valal here, where only non-Roms ('Gadjos') live. Adult Roms in *Gav* are all bilingual, speaking Romani and Slovak, while local Slovaks only exceptionally understand some basic Romani. Intra-group communication in *Gav* is conducted in Romani. The use of Slovak in this context can be seen as a discourse means indexing parts of the non-Rom world, the typically reported speech of 'Gadjos'. Besides mass media and short encounters with 'Gadjos', the major input of Slovak for Rom children is their school attendance. While Rom parents do not make much effort to teach their children a second language before

going to school, the role of peer groups in this process is quite significant. Children attending school are in everyday active contact with speakers of Slovak (e.g. their teachers) more than adults, and children's peer groups play an important role in the socialisation of children in pre-school age as well. In this context, the active role of children in the acquisition of a second language is logical. In its final part, the study examines how children's peer groups are 'playing the books', which is an idiomatic expression for the pretend play of school. The conversation analysis of some segments of video-recorded play sessions shows how six-year-old children are able to handle their (partial) knowledge of two languages and how the background of the pretend play within the peer group helps younger children to acquire items of Slovak.

III. 6.

p. 438 - 479

Arne B. Mann

Ethnic Stereotypes as Sources of Jokes about Roma

The manifestations of the attitudes of the general population towards Roma can be observed in the formulation of state policies on the basis of the public presentation of opinions by the representatives of political parties and opinion leaders, presentation in printed and, in particular, electronic mass media, or representative public opinion surveys. Another possibility is the observation of the majority's attitudes on the internet in the form of widespread and still active presentation of jokes about Roma. Anonymity in this case gives the opportunity to express uncensored opinions of contributors; on the other hand, it should be noted that internet communication involves just a certain part of the population of the country, as a result of which such manifestations are not an objective representation of the situation in society.

Jokes play an important role in the process of creating and proving group identity. Through the mocking of the actual and supposed differences of the members of another group, they seek to emphasise the exclusivity of their 'own group', highlighting the 'risk of threat' by the other group. This process includes the creation and use of ethnic stereotypes, i.e. fixed ideas, attitudes and perceptions of their own ethnic group (*autostereotypes*) and of other ethnic group(s) (*heterostereotypes*).

The paper seeks to analyse the jokes on Roma created on the basis of existing heterostereotypes in part of the general population, currently disseminated through the internet. The set consists of 631 units.

The comparative group consists of jokes known from the period before 1989, recorded on the basis of own recollections and the recollections of contemporaries. Another source is the published works by Milan Leščák, Jiří Polívka and Viera Gašparíková containing many humorous stories about Gypsies.

The whole set is divided into 14 categories. Eleven of them are created on the basis of existing heterostereotypes about Roma: their relation to work, crime, demography (increased natality), hygiene, sexuality (promiscuity, polygamy, incest), their relation to education, misuse of social benefits, different skin colour, religiousness, emigration, poor intellect. Another, yet most numerous group (22.5%) consists of jokes denying the right of Roma to life, i.e. racist jokes. Against these two groups, there is a small group of jokes (3.3%) about Roma cunningness, presenting them as smart guys.

The jokes disseminated through the internet in Slovakia are both in Slovak and Czech languages. It is often a literal translation of the same text. In jokes in Czech language, the direct speech of Roma is often quoted in Slovak (or in a distorted East-Slovak dialect), thus pointing out the Slovak origin of the Roma living in the Czech Republic and emphasising their otherness.

The object of the jokes is designated with the term Gypsy/Gypsies (*Cigán/Cigáni*), on purpose ignoring the term Roma. The clear identification of the object is also manifested by the use of 'typical' names: *Dežo* and his wife *Araňa* or *Erža*. All jokes recorded express distance or even dominance (superiority) of non-Roma over Roma. This approach can be observed in various forms – from ridicule, irony, satire, up to cynicism, sarcasm and racism. This fundamental principle is present in all jokes containing a dialogue, in which the Roma is always addressed by his/her first name. In the process of functioning of jokes we can also encounter jokes, the original object of which was not a Roma, but a member of other, also mocked ethnic minority (e.g. a Ruthenian) and which have been updated over time.

Humorous narratives from before 1989 and internet jokes express the superiority of the non-Roma, and degrade and mock Roma. Before 1989, Roma were presented as 'comic figures', 'harmless fools', and are seen through 'gentle humour'. The jokes spread through the internet are formally shorter and respond to the existing problems of a part of the Roma population (hygiene, crime), but more often they are a construct replacing objective knowledge (misuse of social benefits, sexuality, demography). They ignore the social determination of these problems, ascribing them an ethnic aspect, and the heterostereotypes constructed in this way are then related to the ethnic group as a whole. Irony in jokes is more and more frequently replaced by sarcasm and cynicism.

Elena Marushiakova & Vesselin Popov

**The impacts of ‘Orientalism’ in Academia and Policies
on Cohabitation between Roma and the Majority Society**

The article presents different approaches and methodological problems emerging in academic studies and policies which target Roma living in Eastern Europe or those who used to live in that region and, during different periods, left this region and resettled elsewhere. The paper presents some major problems (with no claims of completeness) arising from the socio-ideological paradigms, within which Roma have been placed for the past approximately 20 years of transition in Eastern Europe, crosscutting them with issues of ‘Orientalism’.

Certainly, all countries in this region and their Romani communities are unique and have specific characteristics, but there are enough common features and models (both from the point of view of academic knowledge and supranational governments, national governments and NGO policies, programmes and projects), which enable us to examine the problem in a general and generalising way.

The starting point analysed in the article is linked to the definition of the target, or, in other words, to the definition of ‘Who are the Roma?’ A review of the terminological evolution in the publications of European institutions (in particular, of the Council of Europe and later of the European Commission) and documents of national governments or academic studies leads us to the conclusion that at the level of institutions it is not clear ‘who are the Roma’ not even at present, and the approach towards them is mostly within the frames of century-old stereotypes. Logically, a legitimate question arises – whether it is possible at all to successfully implement national and supranational policies, if they are based on strategies and programmes where it is not clear who is their main target.

The second point is related to the misunderstanding of the specific character of existence of Roma communities. The Roma communities in Eastern Europe are not a hermetically isolated and self-sufficient social and cultural system. They have always existed at least in ‘two dimensions’, or in two coordinate plans – both as a separate community and as a society (in particular, as its ethnically-based integral part within the respective nation-state). The failure to comprehend the essence of the ‘community-society’ distinction and interconnection results in incorporating the Romani communities within the frames of two basic paradigms, which can be summed up as *Marginalisation* – as a social layer of the society, and *Exoticisation* – as a separate community. In both cases we can speak about two interconnected research and policy paradigms, which stream from the prism of Orientalism.

We are of the opinion that the basic problem lays in the spirit of Orientalism, which leads to the misunderstanding of distinctiveness (but in no case of as uniqueness) of Roma as an ethno-social and ethno-cultural phenomenon. This Orientalist approach by the academia and in policies has a powerful impact on cohabitation between Roma and the general population. As a result, a conviction has been formed across Europe over time that the Roma represent a marginalised and poor population, living in third-world conditions, and are therefore exotic in a way. This is the reason why one of the prerequisites for most countries in the region in the context of the European Union accessions process was to implement active national policies addressing the problems of Roma, which has become practice in all respective countries. This gave rise to the origins of the concept of special privileges for Roma, which became the foundation on which mass anti-Gypsy attitudes and stereotypes were rethought and developed, until they firmly entered public consciousness and became the justification for all failures in the transition period in the new European realities. Thus, in an absurd manner, the best intentions to improve the situation of Roma led to the renaissance and transformation of century-old stereotypes about the Roma community as parasites, which formed the basis for their persecution in the Middle Ages in Western Europe and led in the end to the final solution applied by the Nazis during the World War II. Precisely this new stereotype largely influences the emergence and development of numerous overtly nationalistic and pro-nationalistic parties in the entire Central and South-Eastern European region in the last decade, and contributed to the strengthening of anti-European attitudes in the region.

On the basis of numerous examples, the article concludes that the ‘Orientalism’ in academia, policies and practice with regard to Roma is the major obstacle to an unproblematic cohabitation between Roma and the general population, and that the only way to improve such cohabitation is to introduce an equal, non-Orientalist approach towards them in policies, social practice and in academia.

Eva Mazárová

Ade, káj amen dživas/‘Here Where We Live’

**(on the Interpretation and Perception of Space by Roma from
Gelnica through the Example of Selected Residential Units)**

The study represents a probe into the socio-spatial relations of two selected residential units inhabited by Roma (Romanies), located within the area of one city. This is a case study examining the relationship between ‘Roma’ and ‘non-Roma’ space in it, with an emphasis on analysing the impact of residential segregation (or separation)

on social interaction between minority and majority as the main topic of the whole publication.

Since I do not make the locality in the text anonymous, it would be difficult to conduct the research with the already rather abstract space parameter. In addition, the names of the residential units reflect the relationship of respondents to the location, which is essential for the research.

The article also addresses the classification, function, and assessment of the area quality in terms of Roma living in that location, and shows the opinion of respondents on profane space and its events. Of course, from the researcher's perspective (as outsider), such research can be carried out only with certain limitations and boundaries in terms of the analytical observation of emic views and stories (insider).

The work seeks to move beyond subjectivity boundaries to the perception of research subjects. It determines the *emic* character of the research. With the help of mental maps that reflect the 'lived space' of respondents, it is getting closer to their perspective of the place they live in. This material is valuable mostly for its subjective character (capturing the most essential and omitting the 'non-essential' from the respondent's point of view.) It is about approaching the framework in which informants grab 'their' space.

The term 'border' is understood in the paper as a spatial category, separating two 'material worlds' with different characteristics, which results from the reflection of spatial and social differentiations. The existence of the border enables the existence of not only a single community or a group, but also of antagonist communities or groups.

The facts outlined herein are reflected in the town realities, and these studies capture and scientifically analyse the space structures in which respondents move physically and mentally. The key experience is space classification by quality, reflexion, means of copying, and becoming familiar with.

II. 4.

p. 224 – 246

Alexander Mušinka & Kvetoslava Matlovičová

The Atlas of Roma Communities in Slovakia 2013 as a Variable Database for Analysing the Situation of Roma in Slovakia and Its Potential for Further Researches and Analyses

This paper presents selected data from the recent nationwide research *Atlas of Roma Communities in Slovakia 2013* (hereinafter referred to as '*Atlas 2013*'). It is the most extensive research ever made in this area, and focuses on the monitoring of selected indicators on Roma communities. This paper is one of the first selected outputs of

the research. The key findings and a short description of the research methodology form the content of the final publication published by the UNDP in 2014 (Mušinka et al., 2014).

The paper presents the methodological and factual limits of this extensive research. Given the wide range of data identified straight in the field, not all figures identified have identical informative value. To interpret the data correctly, it is necessary to take into account its heterogeneous nature. We also tackled the issue of identification of the target group; we hold the view that the division of quantitative data (or estimates) into 'official' and 'actual' is incorrect both in the lay and in the academic discourse, because the data is very often identical in terms of relevance in spite of having been obtained using different methodological approaches.

The research has a great analytical potential, and its results can help not only to better understand the situation of Roma in Slovakia, but can also serve as a principal database for further specialised and selective exploration. The mapping clearly highlights the different representations of Roma not only in the different Slovak regions, but, at a more detailed level, also in the different districts or municipalities. From among selected indicators, we focused on those which complete the methodological picture of the research, and are, to a certain degree, examples of the use of the different categories of obtained data.

Even though it is a generally known fact that the highest share of Roma can be found in the Regions of Prešov, Košice and Banská Bystrica, the data at the level of districts suggests that the share of Roma in the districts of these regions is geographically disproportional.

This research was for the first time exploring the size and territorial location of sub-ethnic Roma groups across Slovakia. Against lay opinions on the prevalence of Vlax Roma in the south of Slovakia, *Atlas 2013* clearly shows their presence in some districts only, primarily in the Western Slovak region. The maps annex also shows the presence of Vlax Roma in the northern districts. The estimated share of Vlax Roma is min. 3,54% of the total number of Roma in Slovakia.

As for economic activities, the data clearly shows that Roma are economically active in all regions, and the quantitative share of economically active Roma in Slovakia, in principle, copies their regional representation. The data concerning quantitative estimates of the numbers of unemployed Roma or the numbers of Roma having worked abroad for longer periods of time can be interpreted in a similar way.

Atlas 2013 also shows the very low education level of the Roma population and the poor share of Roma in people with secondary and tertiary education in different regions. What is positive is the fact that Roma with higher education can be found within Roma communities all over Slovakia.

**The Images of a Jew and a Rom
in the Humorous-Satirical Magazine *Kocúr***

This paper deals with an analysis of the image of a Rom and a Jew in the humorous-satirical magazine *Kocúr* (1919 – 1945). This source contains various types of textual and visual materials – jokes, political cartoons, feature stories and glossaries. The theoretical basis of the analyses was in this case formed mainly by the concepts of group stereotypes and images as social constructs reflecting in a simplified way the ideas about the groups of ‘ours’ and ‘the others’ and about their mutual relations. From a certain perspective, Jews and Roma can be perceived as traditional representatives of excluded ethnic groups participating in the period of culminating anti-Semitism during World War II in Slovakia in the discourse division of society into ‘white’ (majority) and ‘non-white’ or ‘black’ (Roma and Jews). The images of these two ethnic groups also represent the symbols of social and moral inferiority, and served as discourse tools of repudiation. The analysis sought to observe and compare the most frequent attributes related to the images of Jews and Roma in different texts and illustrations. It can also be assumed that, by means of this source, it is possible to study the contemporary visual and discourse characteristics of self-identification of a group as ‘us’ against the group ‘not us’ (which includes ‘traitors’, ‘defectors’ or ‘bastards’). Frequent attributes in the images of others are, for example, those which express their (apparently inherent) inferiority. This is confirmed in the attributes of Roma as liars and poor men defending themselves against “lords”, while the attributes typical for the image of Jews include dirt, bad smell and transmission of parasites. These attributes relate not only to the image of poor Jews (in particular, the Jews of Halič), but also to the representatives of the middle class. This implies an image of Jews linked rather to the category of nature than that of culture, where not even their money or education would be enough to get them to the (civilisational) level of the majority. The war and the accompanying official government propaganda brought a significant change by shifting the focus on the identification of the ‘enemy’ that threatens the majority. There is an apparent difference in the given source after 1939 both in the extent and the type of such attributes: while Jews as the arch-enemies of the nation calculate with power in society and are directly present in the environment of power execution, Roma are always depicted as mostly comical, though inferior figures in society, representing a threat only in the thoughts of the manipulated mob.

**‘You’re a Rom and You Can Be Whoever You Wish to Be!’
Redefinition of *Romipen* in the Pentecostal Pastoral Discourse**

The paper deals with the research of the ways of redefining the *romipen* (Romahood) category by means of a comparative analysis of conversion and pastoral narratives in three Pentecostal denominations which are active among the Roma in Slovakia: the Word of Life movement in Plavecký Štvrtok, the Maranata Christian mission in Rudňany, and the St. Paul’s Community within the Greek-Catholic Church in Čičava. The discursive analysis is based on the current theoretical discussion in ethnology (the *social field concept, habitus, imagined community, identification*) and social theory (concept of *solid, fluid* and *ultra-modernity*). The author points out the forced *ethnisation* of the categories of *romipen*, Rom and Roma nation not only at the level of the practical discourse, but also at the level of the scientific discourse. From this point of view, the *traditional* type of *ethnicity* (based on traditional definitions of the nation) is often intentionally over-communicated. Likewise, we can encounter intentional under-communication of this topic. Both *ethnisation* (excessive accentuation of the ethnic perspective) and *de-ethnisation* (its intentional suppression) usually serve as practical (political) tools for an objective fixing of the unfavourable or unequal position of this ethnic minority not only within particular ethno-national European countries, but also at the supra-national – European level.

The comparative analysis of the practical ways of construction of the various forms of *romipen* within the Pentecostal pastoral discourses of three selected denominations has shown that it is constructed as a *category of practice*, which is intentionally ethnically *emptied* to a large extent and creatively filled with specific content according to the life goals and paths of concrete users either at the individual level or at the community level in line with the creed of good, moral, useful and decent life [of a Christian = Human = Rom]. Those *Re-borns* create a group of individuals grouped around an integral intermediary – God, thus forming a specific category – (global) *God’s people, God’s nation*.

In spite of the strong trans-social and trans-ethnic discourse, according to which believers should lose the reason for taking into account the emic social intergroup stratifications, they still remain *ethnically* and *socially sensitive*. An important change in this context is, however, that the previous paradigm Roma *versus* Others turns after conversion into the paradigm Roma *alongside* Others. This fundamentally changes the positional way of defining themselves in relation to others. The *New Rom* is primarily the negation of the *Old Rom*, not of the *Gadjo*.

When exploring the common features of the practical (re)construction of the *romipen* within the conversion narrative and the Pentecostal pastoral discourse, The author differentiated between four common approaches/steps: 1) the emptying and negation of the original content of *romipen*; 2) the release of the converts from the original bonds and networks (of mainly primary nature); 3) the linking of the converts to a new institution (church/assembly) through *secondary* or *hybrid* networks; and 4) creative filling of the (new) *romipen* with content according to the convert's personal vision in line with the new set of rules and values (the moral code of the Bible).

The author pointed out that even though the process of ethnogenesis of the Roma nation runs under the late modernity conditions, the requirements posed to it remained fixed in pre-modernity and fixed modernity. In global societies, however, these traditional ethnic constitution elements are becoming less clearly defined, replaceable and flexible. The majority requirements for a *unique character* of Roma culture, language, etc. as the constitutive elements of Roma identity in the 21st century can therefore be clearly designated as irrelevant calques of the fixed modernity from the beginning of the 20th century. On the other hand, the *romipen* construction in the Pentecostal pastoral discourse among the Roma in Slovakia works with a positive concept of Romahood in an *ahistoric* and unconventional manner, i.e. using the de-traditionalisation. This approach absolutely complies with late modernity and enables the new Roma to leave their old, historically unfavourable and stigmatised positions and to adopt new, socially and personally more favourable positions in the new late-modern world.

infrastructure should be assured through Roma-focused affirmative actions, and recommend strengthening both universalistic social policies and central decision-making to neutralise partisan interests and biased decision-making that are sometimes present at the local level.

II. 5. p. 248 – 262
Daniel Škobla & Richard Filčák
‘And They Let Their Well Freeze Over...’ Local Field of Power and Access to Potable Water in Roma Settlements

The main objective of this study is to explore and critically apply Bourdieu's *concept of the field* to identify barriers that hinder access to clean, safe sources of drinking water for the Roma population at local level. The study builds on the data from the Roma living conditions survey by the United Nations Development Programme 2010 and *the Atlas of Roma Communities 2013*, as well as on short-term ethnographic researches in so-called Roma settlements. The study combines a quantitative empirical description of the water infrastructure with a qualitative account of structural inequalities in the local field of power. The main barriers identified are power asymmetries and the lack of representation of the interests of those Roma who have difficulty in accessing drinking water. The authors suggest that equal access to water

Literatúra

A

Abu Ghosh, Y. (2008a). *Escaping gypsiness: work, power and identity in the marginalization of Roma*. Dizertačná práca. Praha: Univerzita Karlova v Prahe.

Abu Ghosh, Y. (2008b). Kam stát nevidí, nasadí vědce. In: *Journal A2*, (11): 1 a 14.

Abu Ghosh, Y. (2010). Crediting recognition: Monetary transactions of poor Roma in Tercov. In: M. Stewart, M. Rövid, (eds.), *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies* (e-book). Budapest: Central European University Press, (s. 91 – 108). Dostupné na: https://www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic_staff/m_stewart/multidisciplinary_approaches_to_romany_studies_.pdf (navštívené 6. 11. 2014).

Acton, T. *Authenticity, expertise, scholarship and politics: conflicting goals in Romani studies*. Inauguračná profesorská prednáška na University of Greenwich (citované podľa Mayall, 2004 : 7).

Acton, T. (1974). *Gypsy Politics and Social Change. The Development of Ethnic Ideology and Pressure Politics Among British Gypsies from Victorian Reformism to Romany Nationalism*. London: Routledge & Kegan Paul.

Acton, T. (1983). Review of Judith Okely, *The Traveller Gypsies*. In: *Ethnic and Racial Studies*, 6(3): 385 – 386.

Ahmed, P.; Feliciano, C.; Emigh, R. J. (2007). Internal and External Ethnic Assessments in Eastern Europe. In: *Social Forces*, 86(1): 231 – 255.

Achim, V. (1998). *Țigăni în istoria României*. București: Enciclopedica.

Aischylos (1862). *Eumenidy*. Praha: Museum království českého. (Preložil V. Nebeský.)

Allport, W. G. (2004). *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.

Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.

Anderson, B. (2003). Pomyslná společenství. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 239 – 269).

Andresoiu, B.; Ciocazanu, A. (eds.) (2008). *Kastello. Palate ale romilor din Romania. Palaces of the Roma in Romania*. București: Igloo.

Arad, J. (2006). *Belzec, Sobibor, Treblinka*. Praha: BB/art.

Arendtová, H. (1996). *Původ totalitarizmu*, I.–III. Praha: Oikoymenh.

Archer, M. S. (2000). *Being human: the problem of agency*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Ashplant, T. (2004). Across a Continent: R. A. Scott Macfie (1868 – 1935) and the Bulgarian Gypsies. In: *Балканистичен форум*, (1 – 2 – 3): 154 – 165.

Ashplant, T. (2007). Увод [Úvod]. In: *Р. А. Скот Макфий, Сред циганите в България. Дневник на едно пътешествие през 1913 г.* Sofia: Sv. Kliment Ohridski.

Atkinson, A. B.; Cantillon, B.; Marlier, E.; Nolan, B. (2005). *Taking Forward the EU Social Inclusion Process. An Independent Report commissioned by the Luxembourg Presidency of the Council of the European Union*. Luxembourg: Le Gouvernement du Grand-Duché.

Auer, P. (1998). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity*. London: Routledge.

Augustini ab Hortis, S. (1995). *Cigáni v Uhorsku 1775 – 76*. Bratislava: Štúdio -dd-.

Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.

B

Bačová, V. (1996). *Etnická identita a historické zmeny*. Bratislava: VEDA.

Baker, T. L. (1999). *Doing social research*. Boston: McGraw-Hill College.

Bakker, P.; Matras, Y. (2013). *Contact languages. Language Contact and Bilingualism*. Berlin: De Gruyter Mouton.

Balibar, E. (2003). Národ jako forma: dějiny a ideologie. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 217 – 238).

Banerjee, A. V.; Duflo, E. (2007). The Economic Lives of the Poor. In: *The Journal of Economic Perspectives*, 21(1): 141 – 167.

Barany, Z. (1998). Ethnic mobilization and the state: the Roma in Eastern Europe. In: *Ethnic and Racial Studies*, 21(2): 308 – 327.

Barany, Z. (2002a). *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Barany, Z. (2002b). Ethnic Mobilization without Prerequisites: The East European Gypsies. In: *World Politics*, 54(3): 277 – 307.

Barbuš, M. (ed.) (1969). *Spišské klapancie*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.

Bar-Tal, D. (1989). Delegitimization: the Extreme Case of Stereotyping and Prejudice. In: D. Bar-Tal, C. F. Graumann, A. W. Kruglanski, W. Stroebe, (eds.), *Stereotyping and Prejudice. Changing Conceptions*. New York: Springer, (s. 169 – 182).

Barth, F. (1969). Introduction. In: F. Barth, (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Culture Difference*. Bergen, Oslo: Universitetsforlaget; London: George Allen, (s. 9 – 38).

Barth, F. (ed.) (1969). *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Cultural Difference*. London: Little, Brown.

Bashir, N. Y.; Lockwood, P.; Chasteen, A. L.; Nadolny, D.; Noyes, I. (2013). The Ironic Impact of Activists: Negative Stereotypes Reduce Social Change Influence. In: *European Journal of Social Psychology*, 43(7): 614 – 626.

Bauer, O. (2003). Národnostní otázka a sociální demokracie. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 36 – 45).

Baud, M.; Legene, S.; Pels, P. (2013). *Circumventing Reality: Report on the Anthropological Work of Professor Emeritus M. M. G. Bax*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Bauman, Z. (1991). *Modernity and the Holocaust*. Cambridge: Polity Press.

Bauman, Z. (2002). *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.

Beaglehole, R.; Bonita, R. (2004). *Public health at the crossroads: achievements and prospects*. New York: Cambridge University Press.

Beck, U. (2004). *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Belák, A. (2005). *Zdravie očami vylúčených: Medicínsko-antropologická štúdia stredoslovenskej rómskej osady*. Diplomová práca. Praha: Karlova univerzita. Dostupné na: <https://db.tt/Jo8e34Q2> (navštívené 6. 11. 2014).

Belák, A. (2013). *Health-system limitations of Roma health in Slovakia: A qualitative study*. Bratislava: WHO Country office in Slovakia. Dostupné na: <http://db.tt/yONXr5jm> (navštívené 6. 11. 2014).

Bell, A. (2014). *The Guidebook to Sociolinguistic*. Malden, Massachusetts, Oxford, UK: Wiley-Blackwell.

Belton, B. (2005). *Questioning Gypsy Identity: Ethnic Narratives in Britain and America*. Oxford, UK: AltaMira.

Benč, V.; Hrustič, T.; Kardos, T.; Mušinka, A. (eds.) (2013). *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. Prešov: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku.

Benedict, R. (1983). *Race and Racism*. London: Taylor and Francis.

Bentley, G. C. (1987). Ethnicity and practice. In: *Comparative Studies in Society and History*, 29: 24 – 55.

Berger, P. L.; Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Berkman, L. F.; Kawachi, I. (2000). *Social epidemiology*. New York: Oxford University Press.

Bermel, N. (2010). O tzv. české diglosii v současném světě. In: *Slovo a slovesnost*, 71: 5 – 30.

Betancourt, J. R.; Green, A. R.; Carrillo, J. E.; Park, E. R. (2005). Cultural competence and health care disparities: key perspectives and trends. In: *Health Affairs (Millwood)*, 24(2): 499 – 505.

Bob, P. (2004). Proces pozorování a prostor intrapsychických objektů. In: *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír, (s. 73 – 78).

Bobáková, D.; Kolarčík, P.; Gecková, A. M.; Klein, D.; Reijneveld, S. A.; van Dijk, J. P. (2012). Does the influence of peers and parents on adolescents' drunkenness differ between Roma and non-Roma adolescents in Slovakia? In: *Ethnicity & Health*, 17(5): 531 – 541.

Bočák, M. (2006). Realita, reprezentácia reality. In: *Stručný slovník masmediálnej a marketingovej komunikácie*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, (s. 100 – 101). Dostupné na: http://michalbobcak.weebly.com/uploads/2/8/1/2/2812791/bocak_slovník_media_komunikacia_2006.pdf (navštívené 6. 8. 2015).

Bočák, M. (2010). *Keď poznanie dáva zmysel: diskurz ako konzistentná sústava reprezentácií* (on-line). Dostupné na: <http://michalbobcak.weebly.com/diskurz-a-reprezentaacutecia.html> (navštívené 6. 8. 2015).

Borecký, V. (2000). *Teorie komiky*. Praha: Hynek.

Borecký, V. (2005). *Imaginace, hra a komika*. Praha: Triton.

Boscoboinik, A.; Ch. Giordano. (2005). Roma's Identity and the Political Arena. In: *Ethnobarometer*. Working Papers, 9: 7 – 18.

Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In: J. Richardson, (ed.), *Handbook of Theory and Research*

for the *Sociology of Education*. New York: Greenwood, (s. 46 – 58).

Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (1991). On Symbolic Power. In: J. B. Thompson, (ed.), *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Harvard University Press, (s. 163 – 170).

Bourdieu, P. (1993). Principles for a Sociology of Cultural Works. In: P. Bourdieu, *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. New York: University of Colombia Press.

Bourdieu, P. (1994). Social Space and Symbolic Power. In: L. J. D. Wacquant, (ed.), *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press, (s. 122 – 139).

Bourdieu, P. (1998). *Acts of resistance: Against the new myths of our time*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (2000). *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (2005). *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. et al. (1999). *The weight of the world: Social suffering in contemporary society*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Bourdieu, P.; Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. London: University of Chicago Press.

Botošová, A. (2003). Identita, sociálny a náboženský život v rómskej obci Lomnička. In: M. Kováč, M. Mann, (eds.), *Boh všetko vidí/O del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos, s. 71 – 84.

Brown, P.; Scillion, L.; Martin, P. (2013). *Migrant Roma in the United Kingdom Population Size and Experiences of Local Authorities and Partners. Final Report*. Manchester: University of Salford.

Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed. Nationalism and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brubaker, R. (2002). Ethnicity without groups. In: *Archives de Sociologie*, XLIII(2): 163 – 189.

Brubaker, R. (2003). Přehodnocení národní identity: národ, jeho institucionalizovaná forma, praktická kategorie, nahodilá událost. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus*. Praha: SLON, (s. 375 – 385).

Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without Groups*. Cambridge: Harvard University Press.

Brubaker, R. (2010). Etnická príslušnosť a nacionalizmus v Európe po studenej vojne. In: *Časopis OS – Občianska spoločnosť*, (1): 5 – 21.

Brubaker, R., (2011). Nationalizing States Revisited: projects and processes of nationalization in post-Soviet states. In: *Ethnic and Racial Studies*, 34(11): 1785 – 1814.

Budilová, L.; Jakoubek M. (2005). Ritual impurity and kinship in a Gypsy osada in Eastern Slovakia. In: *Romani Studies*, 15(1): 1 – 29.

Budilová, L.; Jakoubek, M. (2008). Monitoring situace cigánske osady u obce Chminianske Jakubovany v letech 2000 – 2005. In: M. Jakoubek, T. Hirt, (eds.), *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu*. Bratislava: Nadácia Otvorenej Spoločnosti, (s. 219 – 248).

Budilová, L.; Jakoubek, M. (eds.) (2007). *Cikánská rodina a příbuzenství*. Praha: Dryada.

Buchowski, M. (2004). Hierarchies of Knowledge in Central-Eastern European Anthropology. In: *The Anthropology of East Europe Review*, 22 (2): 5 – 14.

Buchowski, M. (2006). The Specter of Orientalism in Europe: From Exotic Other to Stigmatized Brother. In: *Anthropological Quarterly*, 79(3): 463 – 482.

Buchowski, M. (2008). Trudny dialog: relacje wiedzy między antropologią zachodnią a środkowoeuropejską etnologią. In: H. Czachowski; A. Miancki, (eds.), *Do Torunia kupić kumia*. Toruń: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, (s. 161 – 187).

Burleigh, M.; Wippermann, W. (2010). *Rasistický stát*. Praha: Columbus.

Bussemaker, J. (ed.) (1999). *Citizenship and Welfare State Reform in Europe*. London: Routledge.

Butler, J. (1999)2. Gender Trouble: *Feminism and the Subversion of Identity*. New York, London: Routledge.

C

Calzi R.; Corno, P.; Gianferro, C. (2007). *Gypsy Architecture*. Stuttgart, London: Axel Menges.

Casa-Nova, M. J. (2007). Gypsies, ethnicity, and the labour market: An introduction. In: *Romani Studies*, 17(1): 103 – 123.

Cekaite, A.; Blum-Kulka, S.; Grover, V.; Teubal, E. (2014). Children's peer talk and learning: introduction. In: A. Cekaite, S. Blum-Kulka, V. Grover, E. Teubal, (eds.), *Children's peer talk. Learning from Each Other*. Cambridge: Cambridge University Press, (s. 3 – 19).

Cohn, S. (2014). From health behaviours to health practices: an introduction. In: *Sociology of Health & Illness*, 36(2): 157 – 162.

Coleman, J. S. (1988). Social Capital in Creation of Human Capital. In: *The American Journal of Sociology*, 94, Supplement: S95 – S120.

Collins, D.; Morduch, J.; Rutherford, S.; Ruthven, O. (2009). *Portfolios of the Poor: How the World's Poor Live on 2 Dollars a Day*. Princeton: Princeton University Press.

Connor, W. (2003). Národ je národ, národ je stát, národ je etnická skupina, národ je... In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 154 – 173).

Cook, B.; Wayne, G. F.; Valentine, A.; Lessios, A.; Yeh, E. (2013). Revisiting the evidence on health and health care disparities among the Roma: a systematic review 2003 – 2012. In: *International journal of public health*, 58(6): 885 – 911.

Cooke, B.; Kothari, U. (eds.) (2001). *Participation: The new tyranny?* New York: Zed Books.

Cornell, S.; Hartmann, D. (1998). *Ethnicity and Race. Making Identities in a Changing World*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

Corsaro, W. A. (2005). *The Sociology of Childhood. Second edition*. Thousand Oaks, CA: PineForge Press.

Cottaar, A. (1998). The making of a minority: the case of Dutch travellers. In: W. Lucassen, W. Willems, A. Cottarr, (eds.), *Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach*. London: MacMillan, St. Martin, (s. 114 – 134).

Coupe, W. A. (1969). Observations on a Theory of Political Caricature. In: *Comparative Studies in Society and History*, 11(1): 79 – 95.

Critchley, S. (2002). *On Humour*. London: Routledge.

Crondahl, K.; Eklund, L. (2012). Perceptions on health, well-being and quality of life of Balkan Roma adolescents in West Sweden. In: *Romani Studies*, 22(2): 153–173.

Crowe, D. (1996). *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. New York: St. Martin's Griffin.

Č

Čermáková, L.; Pasternák, T. (2012). Aplikácia metódy mentálneho mapovania pri tvorbe stratégie rozvoja mikroregiónu Dolina Volanského potoka. In: *Folia Geographica*, (20): 55 – 79.

Červenka, J. (2002). Romové a problematika tradiční společnosti, In: I. Budil, M. Ulrychová, (eds.), *II. antropologické symposium*. Plzeň: Aleš Čeněk, (s. 71 – 78).

D

Daniel, S. (ed.) (2007). *Odpočet programového vyhlásenia vlády SR k rómskej problematike*. Bratislava: Inštitút rómskej verejnej politiky, Nadácia Milana Šimečku. Dostupné na: http://www.nadaciamilanasidecku.sk/fileadmin/user_upload/dokumenty/ODPOCET_OKT_2007.pdf (navštívené 18. 4. 2014).

Daniel, S. (ed.) (2008). *Polčas – odpočet programového vyhlásenia vlády k rómskej problematike*. Bratislava: Inštitút rómskej verejnej politiky, Nadácia Milana Šimečku. Dostupné na: <http://www.changenet.sk/?section=doc&x=404530> (navštívené 18. 4. 2014).

Darwin, Ch. (1913). *A Naturalist's Voyage Round the World. The Voyage of the Beagle*. London: John Murray.

Das, V.; Kleinman, A.; Lock, M.; Ramphele, M.; Reynolds, P. (2001). *Remaking a world: Violence, social suffering, and recovery*. Berkeley: University of California Press.

Davidová, E. (1965). *Bez kolíb a šiatrov*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.

Davidová, E. et al. (2010). *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. České Budějovice: Triton.

Demeter, N.; Bessonov, N.; Kutěnkov, V. (2000). *Istorija Cygan. Novyj vzgljad*. Voronež: Rossijskaja akademija nauk.

Dépelteau, F.; Powell, C. J. (eds.) (2013). *Applying relational sociology: relations, networks, and society*. New York: Palgrave Macmillan.

Dion, X. (2008). Gypsies and Travellers: cultural influences on health. In: *Community Practitioner*, 81(6): 31 – 34.

Ditto, P. H.; Koleva, S. P. (2011). Moral Empathy Gaps and the American Culture War. In: *Emotion Review*, 3(3): 331 – 332.

Dobbelaere, K. (2002). *Secularization: An Analysis at Three Levels*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Dobruská, P. (2010). *Deportace rumunských Romů za Antoneskova režimu a jejich historický kontext*. Diplomová práce na odbore romistika. Praha: FF UK. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/86199/> (navštívené 18. 9. 2014).

Donert, C. (2008a). 'Citizens of Gypsy Origins': *The Roma in the Reconstruction of Czechoslovakia, 1948–1989*. Nepublikovaná dizertačná práca, Florencia: European University Institute.

Donert, C. (2008b). The struggle for the soul of the Gypsy: marginality and mass mobilization in Stalinist Czechoslovakia. In: *Social History*, 33(2): 123–144.

Donert, C. (2010). Creating 'Citizens of Gypsy Origin': Ethnicity, Planning and Population Control in Socialist Czechoslovakia. In: C. Brenner, M. Schulze Wessel, (eds.), *Zukunftsvorstellungen und staatliche Planung im Sozialismus: Die Tschechoslowakei im ostmitteleuropaischen Kontext*. Munich: Oldenbourg, (s. 89–114).

Đorđević, D. (2003). The Roma of Serbia. In: D. Đorđević, (ed.), *Roma Religious Culture*. Niš: YSSSR & YURoma Center & Punta.

Drál, P. (2006). *Ethnicised laziness: Roma in the Slovak social policy discourse*. Diplomová práca. Budapest: Central European University.

Drál, P. (2009). Lenivosť ako esencia rómskej etnickej identity. Kritická analýza diskurzu slovenskej sociálnej politiky. In: P. Drál, A. Findor, (eds.), *Ako skúmať národ: Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno: Tribun EU, (s. 190–224).

Drál, P.; Findor, A. (eds.) (2009). *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno: Tribun EU. Dostupné na: http://www.fses.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/UESMV/Books/Ako_skumat_narod.pdf (navštívené 16. 11. 2014).

Dressler, W. W. (2005). What's Cultural about Biocultural Research? In: *Ethos*, 33: 20–45.

Drgonec, J. (1996). *Ústavné práva a zdravotníctvo*. Bratislava: Archa.

Droppová, L.; Krekovičová, E. (2010): *Počúvajte Panny, aj vy Mládenci... Letákové tlače zo slovenských tlačiarní*. Bratislava: Eterna Press, Ústav etnológie SAV.

Dundes, A.; Hauschild, T. (1983). Auschwitz Jokes. In: *Western Folklore*, 42: 249–260.

Duranti, A.; Ochs, E.; Schieffelin, B. B. (eds.) (2011). *The Handbook of Language Socialization*. Malden: Wiley-Blackwell.

Durst, J. (2010). 'What makes us Gypsies, who knows...?': ethnicity and reproduction. In: M. Stewart, M. Rövid, (eds.), *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies. Selected Papers from Participants of Central European University Summer Course 2007–2009*, (s. 13–35). Dostupné na: http://www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic_staff/m_stewart/multidisciplinary_approaches_to_romany_studies_.pdf (navštívené 15. 8. 2015).

Dzúriková, Z. (2006). *Roma participation in the 2005 Slovak regional elections*. Washington D. C.: National Democratic Institute for International Affairs. Dostupné na: http://www.ndi.org/files/1977_sk_roma_011806.pdf (navštívené 19. 2. 2014).

Džambazovič, R.; Jurásková, M. (2002). Sociálne vylúčenie Rómov na Slovensku. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, (s. 527–563).

E

Edwards, J. (2009). *Language and Identity: An introduction*. New York: Cambridge University Press.

Eisendstadt, S. N.; Geisen, B. (2003). Konstrukce kolektivní identity. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus*. Čítanka textů. Praha: SLON, (s. 361–374).

Eller, J. D.; Coughlan, R. M. (1993). The poverty of primordialism: the demystification of ethnic attachments. In: *Ethnic and Racial Studies*, 16(2, April): 183–202.

Elšík, V. (2006). *Modely klasifikace romských dialektů*. Přednáška z cyklu pro studijní obor romistika *Romské dialekty ve světě*. Dostupné na: http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/elsik/ho/DRO2_Handout.pdf (navštívené 18. 9. 2014).

Elšík, V.; Wagner, P.; Wagnerová, M. (2005). *Olašská romština. Vlašské dialekty* (on-line). Dostupné na: http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/elsik/Elsik_2005_HO_Vlax.pdf (navštívené 30. 9. 2014).

Emigh, R. J.; Fodor, E.; Szelenyi, I. (2001). The Racialization and Feminization of Poverty? In: R. J. Emigh, I. Szelenyi, (eds.), *Poverty, Ethnicity, and Gender in Eastern Europe During the Market Transition*. Westport: Praeger, (s. 1–32).

Emigh, R. J.; Szelenyi, I. (eds.) (2001). *Poverty, Ethnicity and Gender in Eastern Europe During the Market Transition*. Westport: Praeger.

Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a relational sociology. In: *American Journal of Sociology*, 103(2): 281–317.

Engebrigtsen, A. I. (2007). *Exploring Gypsiness: Power, exchange and interdependence in a Transylvanian village*. New York: Berghahn Books.

Eriksen, T. H. (1995). We and Us: Two Modes of Group Identification. In: *Journal of Peace Research*, (32, November): 427–436.

Eriksen, T. H. (2002): *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspective*. London, Boulder: Pluto press.

Eschker, W. (ed.) (1986). *Der Zigeuner im Paradies. Balkanschwänke*. Kassel: Röth.

Evaldsson, A. C. (2005). Staging insults and mobilizing categorizations in a multiethnic peer group. In: *Discourse in Society*, 16(6): 763–786.

F

Falzon, M. A. (2009). *Multisited Ethnography: Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*. Burlington: Ashgate.

Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

Farr, R.; Moscovici, S. (eds.) (1984). *Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Farkas, L. (2007). *Segregation of Roma Children in Education*. Luxembourg: Office of Official Publications of the European Communities.

Fasold, R. (1984). *The Sociolinguistics of Society*. Oxford, New York: Blackwell.

Fassin, D. (2013a). A case for critical ethnography: Rethinking the early years of the AIDS epidemic in South Africa. In: *Social Science and Medicine*, 99: 119–126.

Fassin, D. (2013b). Why ethnography matters: On Anthropology and Its Publics. In: *Cultural Anthropology*, 28(4): 621–646.

Feglová, V. (1993). Priestor ako antropologický fenomén. In: *Slovenský národopis*, 41(2): 131–139.

Feinberg, M.; Willer, R. (2013). The Moral Roots of Environmental Attitudes. In: *Psychological Science*, 24(1): 56–62.

Ferguson, Ch. (1959). Diglossia. In: *Word*, 15: 325–340.

Ferko, A. (2007). Rómský jazyk nebo nové esperanto? In: *Antropowebzin*, 1. Dostupné na: http://antropologie.zcu.cz/media/webzin/webzin_1_2007/01_ferko.pdf (navštívené 18. 9. 2014).

Fésüs, G.; Östlin, P.; McKee, M.; Ádány, R. (2012). Policies to improve the health and well-being of Roma people: The European experience. In: *Health policy*, 105(1): 25–32.

Ficowski, J. (1985). *Cyganie na polskich drogach*. Kraków – Wrocław: Wydawnictwo Literackie.

Filadelfiová, J. (2013a). *Príjmy, výdavky a spotreba domácností vylúčených rómskych osídlení*. Bratislava: UNDP.

Filadelfiová, J. (2013b). *Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych osídlení*. Bratislava: UNDP.

Filadelfiová, J.; Gerbery, D. (2012). *Report on the Living Conditions of Roma households in Slovakia 2010*. Bratislava: UNDP.

Filčák, R. (2012). *Living Beyond the Pale: Environmental Justice and the Roma Minority in Slovakia*. Budapest: CEU Press.

Filčák, R.; Škobla, D. (2011). Social solidarity, human rights and Roma: unequal access to basic resources in Central and Eastern Europe. In: M. Ellison, (ed.), *Re-inventing social solidarity across Europe*. Bristol: Policy Press, (s. 227–250).

Findor, A. (2009): Ako fungujú „národné dejiny“: reprezentovanie „kultúrnej nadradenosti“ a vytváranie etnických hraníc v slovenských učebniciach dejepisu (1918–1938). In: P. Drál, A. Findor, (eds.), *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno: Tribun EU, s. 106–130.

Findor, A. (2011). *Začiatky národných dejín*. Bratislava: Kalligram.

Findor, A.; Maďarová, Z.; Ostertágová, A. (2014). Do-tazník morálnych základov: adaptácia a využitie v kontexte Slovenskej republiky. In: L. Bomba, E. Kövėrová, M. Smrek, (eds.), *Fenomén moci a sociálne nerovnosti. Zborník príspevkov z nultého ročníka konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. Bratislava: Univerzita Komenského, (s. 55–80). Dostupné na: https://mocnerovnosti.files.wordpress.com/2014/05/fenomen_moci_a_socialne_nerovnosti_o.pdf (navštívené 16. 7. 2014).

Fischer, K. (2000). Foreword. In: B. Sax, *Animals in the Third Reich. Pets, Scapegoats, and the Holocaust*. New York: Continuum, (s. 11–13).

Fishman, J. (1967). Biligualism with and without diglosia: diglosia with and without biligualism. In: *Journal of Social Issues*, 23(2): 29–38.

Fiske, J. (1993). *Power Plays, Power Works*. London: Verso.

Fiske, S. T. (2013). A Millennial Challenge: Extremism in Uncertain Times. In: *Journal of Social Issues*, 69(3): 605 – 613.

Fonseca, I. (1995). *Enterrez-moi debout (L'odyssée des Tziganes)*. Paris: Albin Michel.

Fosztó, L. (2009). *Ritual Revitalisation After Socialism: Community, Personhood, and Conversion Among Roma in a Transylvanian Village*. Berlin: LIT.

Földes, M. E.; Covaci, A. (2012). Research on Roma health and access to healthcare: state of the art and future challenges. In: *International journal of public health*, 57(1): 37 – 39.

Frankl, O. (1905). *Der Jude in den deutschen Dichtungen des 15., 16. und 17. Jahrhunderts*. Moravská Ostrava: Papauschek.

Fraser, A. (1992). *The Gypsies*. Oxford, UK; Cambridge, US: Blackwell.

Friedman, E.; Gallová-Kriglerová, E.; Kubánová, M.; Slosiarik, M. (2009). *School as Ghetto*. (Report.) Budapest: Roma Education Fund.

Frohlich, K. L.; Corin, E.; Potvin, L. (2001). A theoretical proposal for the relationship between context and disease. In: *Sociology of Health & Illness*, 23(6): 776 – 797.

Fuchs, B. (2003). „Rasse“, „Volk“, „Geschlecht: *anthropologische Diskurse in Österreich 1850 – 1960*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.

G

Gálisová, A. (s. d.). *Oni mali takú kožu, čo im nepre-slabne (sémanticko-gramatická analýza ústnych jazykových prejavov rómskych i nerómskych detí)*. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak1/subor/14.pdf> (navštívené 30. 4. 2014).

Gallová-Kriglerová, E.; Kadlečíková, J. (2012). *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu: výskumná správa*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti. Dostupné na: http://www.cvek.sk/uploaded/files/vyskumna_sprava.pdf (navštívené 23. 3. 2014).

Gallmeyer, A.; Roberts, W. T. (2009). Payday Lenders and Economically Distressed Communities. A Spacial Analysis of Financial Predation. In: *The Social Science Journal*, 46: 521 – 538.

Gašparíková, V. (1980). *Ostrovtipné príbehy a veľiké cigánstva a žarty*. Bratislava: Tatran.

Gašparíková, V. (1995a). Anekdota. (Heslo.) In: J. Botík; P. Slavkovský, (eds.), *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, zv. 1*. Bratislava: VEDA, (s. 17).

Gašparíková, V. (1995b). Humoristické rozprávanie; Humorka. (Heslá.) In: J. Botík, P. Slavkovský, (eds.), *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, zv. 1*. Bratislava: VEDA, (s. 189).

Gautier, E. (1880). *Le Darwinisme sociale*. Paris: Derveaux.

Gay Y Blasco, P. (1999). *Gypsies in Madrid: Sex, Gender and the Performance of Identity*. Oxford: Berg Publishers.

Gellner, E. (2003). Nacionalizmus. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 403 – 374).

Gerbery, D. (ed.) (2012). *Potrebuje sociálny štát? Niektoré úvahy (nielen) o sociálnej politike*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung.

Giddens, A. (1984). *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge, UK: Polity Press.

Giddens, A. (2000). *Sociologie*. Praha: Argo.

Gilman, S. L. (1996). *L'Autre et le Moi*. Paris: Presses universitaires de France.

Ginter, E.; Havelková, B.; Rovný, I.; Hlava, P.; Baráková, A.; Kudláčková, M. (2005). Health status of the Slovakia population at its entry to the European Union. In: *Bratislavské lekárske listy*, 106(2): 45 – 54.

Giri, A. K.; Van Ufford, P. Q. (eds.) (2003). *A moral critique of development: in search of global responsibilities*. London: Routledge.

Gmelch, S. B. (1986). Groups That Don't Want In: Gypsies and Other Artisan, Trader, and Entertainer Minorities. In: *Annual Review of Anthropology*, 15 (October): 307 – 330.

Gobineau, A. (1967). *Essai sur l'inégalité des races humaines*. Paris: Éditions Pierre Belfond.

Goffman, E. (1986). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh: University of Edinburgh. (Dostupné na http://monoskop.org/images/1/19/Goffman_Erving_The_Presentation_of_Self_in_Everyday_Life.pdf; navštívené 11. 9. 2015.)

Goldman, L. R. (1998). *Child's Play. Myth, Mimesis and Make-Believe*. New York, Oxford: Berg.

Götz, A. (2006). *Konečné řešení*. Praha: Argo.

Götz, A. (2007). *Hitlerův národní stát. Loupení, rasová válka a nacionální socialismus*. Praha: Argo.

Govers, C.; Vermeulen, H. (eds.) (1997). *The Politics of Ethnic Consciousness*. Basingstoke: Macmillan Press.

Graeber, D. (2009). Debt – The first five thousand years. In: *Eurozine*. Dostupné na: <http://www.eurozine.com/articles/2009-08-20-graeber-en.html> (navštívené 24. 11. 2013).

Graham, J.; Nosek, B.; Haidt, J.; Iyer, R.; Koleva, S.; Ditto, P. H. (2011). Mapping the Moral Domain. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(2): 366 – 385.

Graham, J.; Nosek, B.; Haidt, J. (2012). The Moral Stereotypes of Liberals and Conservatives: Exaggeration of Differences across the Political Spectrum. In: *PLoS ONE*, 7(12). Dostupné na: <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0050092> (navštívené 23. 3. 2014).

Graham, J.; Haidt, J.; Koleva, S.; Motyl, M.; Iyer, R.; Wojcik, S.; Ditto, P. H. (2013). Moral foundations theory: The Pragmatic Validity of Moral Pluralism. In: *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 47. San Diego, Waltham, London, Oxford, Amsterdam: Academic Press, (s. 55 – 130).

Granqvist, K. (2014). Recenzný posudok na tematický blok v tejto publikácii – *Čierno-biele svety. Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: archív imprimovaných rukopisov ÚEt SAV.

Greene, J. (2013). *Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap between Us and Them*. New York: The Penguin Press.

Grill, J. (2009). Mange mište pro Čechy: slovenští Romové na českých stavbách. In: *Journal A2*: 40. Rozšířená verzia dostupná na: www.migrationonline.cz (navštívené 25. 04. 2014).

Grill, J. (2012a). 'Going up to England': Exploring mobilities among Roma from Eastern Slovakia. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(8): 1269 – 1287.

Grill, J. (2012b). 'It's building up to something and it won't be nice when it erupts': The making of Roma/Gypsy migrants in post-industrial Scotland. In: *Focaal – Journal of Global and Historical Anthropology*, (62): 42 – 54.

Grill, J. (2014). *Butji pro výboris. Activation (works) without mobility, labour and structural vulnerability in neo-liberalising Slovakia*. Bratislava: UNDP. (Rukopis.)

Grill, J. (2015). 'Endured Labour' and 'Fixing Up' Money: The Economic Strategies of Roma Migrants in Slovakia and the UK. In: M. Brazzabeni, M. I. Cunha, M. Fotta, (eds.), *Gypsy Economy: Romani Livelihoods and Notions of Worth in the 21st Century*. Oxford: Berghahn Books (s. 88 – 106).

Gronemeyer, R. (1983). Zigeunerpolitik in sozialistischen Ländern Osteuropas am Beispiel der Länder Ungarn, Tschechoslowakei, Polen. In: R. Gronemeyer,

(ed.), *Eigensinn und Hilfe*. Giessen: Focus, (s. 43 – 183).

Gropper, R.; Miller, C. (2001). Exploring new worlds in American Romani Studies. Social and cultural attitudes among the American Mačvaja. In: *Romani Studies*, Ser. 5, 11(2): 81 – 110.

Gumperz, J. J. (1982). *Discourse strategies*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Gupta, A.; Ferguson, J. (eds.) (1997). *Culture, power, place: explorations in critical anthropology*. Durham, NC: Duke University Press.

Guy, W. (1975). Ways of looking at Roms: the case of Czechoslovakia. In: F. Rehfish, (ed.), *Gypsies, Tinkers and other travelers*. London: Academic Press, (s. 201 – 227).

Guy, W. (1977). *The Attempt of Socialist Czechoslovakia to Assimilate its Gypsy Population*. Dizertačná práca. Bristol: University of Bristol.

Guy, W. (1998). Ways of Looking at Roma: The Case of Czechoslovakia. In: D. Tong, (ed.), *Gypsies. An Interdisciplinary Reader*. New York, London: Garland Publishing, (s. 13 – 48).

Guy, W. (ed.) (2001). *Between past and future: Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Guy, W. (2004). Recent Roma Migration to the United Kingdom. In: W. Guy, Z. Uherek, R. Weinerová, (eds.), *Roma migration in Europe: Case studies*. Münster: LitVerlag, (s. 165 – 210).

H

Hage, G. [1998] (2000). *White Nation. Fantasies of White supremacy in a multicultural society*. New York: Routledge and Pluto Press.

Hage, G. (2002). 'On the side of life' – Joy and the capacity of being. In: M. Zournazi, (ed.), *Hope: new philosophies for change*. Annandale, NSW: Pluto Press Australia, (s. 150 – 172).

Hage, G. (2003). *Against Paranoid Nationalism: Searching for Hope in a Shrinking Society*. London: Pluto Press, Merlin Press.

Hage, G. (2005). A not so multi-sited ethnography of a not so imagined community. In: *Anthropological Theory*, 5(4): 463 – 475.

Hage, G. (2010). Intercultural Relations at the Limits of Multicultural Governmentality. In: D. Ivinson, (ed.), *The Ashgate Research Companion to Multiculturalism*. Surrey: Ashgate, (s. 235 – 255).

Hahn, R. A.; Kleinman, A. (1983). Biomedical Practice and Anthropological Theory: Frameworks and Directions. In: *Annual Review of Anthropology*, 12: 305 – 333.

Haidt, J. (2006). *The Happiness Hypothesis: Finding Modern Truth in Ancient Wisdom*. New York: Basic Books.

Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People are Divided by Politics and Religion*. New York: Allen Lane.

Haidt, J. (2013a). Moral Psychology for the Twenty-first Century. In: *Journal of Moral Education*, 42(3): 281 – 297.

Haidt, J. (2013b). *Morálka lidské mysli. Proč lidstvo rozděluje politika a náboženství*. Praha: Dybbuk.

Haidt, J.; Joseph, C. (2004). Intuitive Ethics: How Innately Prepared Intuitions Generate Culturally Variable Virtues. In: *Daedalus*, 133: 55 – 66.

Haidt, J.; Graham, J.; Joseph, C. (2009). Above and Below Left-right: Ideological Narratives and Moral Foundations. In: *Psychological Inquiry*, 20: 110 – 119.

Hajioff, S.; McKee, M. (2000). The health of the Roma people: a review of the published literature. In: *Journal of Epidemiology and Community Health*, 54(11): 864 – 869.

Hajská, M. (2012). Ame sam vlašika haj vorbinas vlašika! (My jsme Olaši a mluvíme olašsky!) Nástin jazykové situace olašských Romů z východního Slovenska v etnicky smíšené komunitě. In: *Romano džaniben*, 19(2): 35 – 53.

Hajduk-Nijakowska, J. (2013). Głupi sąsiad w anegdocie, czyli komiczny kozioł ofiarny. In: H. Rusek, A. Drożdż, (ed.), *Polski i czeski humor zaangażowany: Dowcip, anegdota i karykatura polityczna*. Cieszyn, Katowice, Brno: Uniwersytet Śląski w Katowicach, (s. 21 – 33).

Hall, S. (1997). The work of representation. In: S. Hall, (ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London, New Delhi, Thousand Oaks, CA: SAGE, (s. 6 – 10).

Hammersley, M.; Atkinson, P. (2007). *Ethnography: principles in practice*. London: Routledge.

Hancock, I. (2001). *Země utrpení – dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta. (Přeložili H. Sadílková a K. Ryvolová, redakcia J. Červenka.)

Hancock, I. F. (2002). *We are the Romani people*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Hancock, I. (2010). *Danger! Educated Gypsy*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Hancock, I.; Dowd, S.; Djurič, R. (eds.) (1998). *The Roads of the Roma: A Pen Anthology of Gypsy Writers*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Hann, Ch. (2005). Correspondence: Reply to Michal Buchowski. In: *The Anthropology of East Europe Review*, 23(1): 194 – 200.

Haupt, G. (2008). „Anticiganizmus“ a teológia oslobodenia Rómov. Prednáška na výročnom stretnutí Medzinárodného katolíckeho výboru pre Rómov (CCT). 28. – 30. marca 2008. Trogir/Chorvátsko.

Havel, I. M.; Mitášová, M. (2004). Prostor prožívání jako prostor k jednání. In: *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír, (s. 153 – 221).

Headland, T. N.; Pike, K. L.; Harris, M. (eds.) (1990). Emics and etics: The insider/outsider debate. *Frontiers of anthropology*, Vol. 7. Newbury Park, Calif.: SAGE.

Heath, S. B. (1982). What no Bedtime Story Means: Narrative skills at home and at school. *Language and Society*, 11 (2): 49 – 76.

Heidegger, M. (2004). Budovat, bydlet, myslet (úryvok; preložil I. Chvatík, I.). In: *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír, (s. 293 – 296).

Heller, M. (2011). *Path to Post-Nationalism. A Critical Ethnography of Language*. Oxford: Oxford University Press.

Henrich, J.; Heine, S.; Norenzayan, A. (2010). The Weirdest People in the World? In: *Behavioral and Brain Sciences*, 33: 61 – 83.

HepaMeta kolektív (2014). HepaMeta – Prevalence of Hepatitis B/C and Metabolic Syndrome in Population Living in Separated and Segregated Roma Settlements. In: *Central European Journal of Public Health*, 22: Supplement. Dostupné na: http://apps.szu.cz/svi/cejph/obalka/aktualni_1-14-sup.pdf (navštívené 6. 11. 2014).

Heretik, A. (2012). *Extrémna agresia*, I. Nové Zámky: Psychoprof.

Hermann, A. (1965). *Die Zigeuner*. Olten und Freiburg: Walter.

Hickey, S.; Mohan, G. (eds.) (2004). *Participation – from tyranny to transformation?* New York: Zed Books.

Hirt, T.; Jakoubek, M. (eds.) (2006). „Romové“ v osídlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Hirt, T.; Vochocová, L. (2005). Nešířme nacionální mýty (rozhovor L. Vochocové s T. Hirtem). In: *Respekt*, 4, 23. 1. 2005.

Hodson, G.; Costello, K. (2007). Interpersonal Disgust, Ideological Orientation and Dehumanization as Predictors of Intergroup Attitudes. In: *Psychological sciences*, 18(8): 691 – 698.

Hojsík, M. (2008). *Evaluácia programu obecných nájomných bytov v rómskych osídleniach*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku. Dostupné na: http://www.nadaciamilanasiamecku.sk/fileadmin/user_upload/dokumenty/Ine/Evalu__cia_FINAL.pdf (navštívené 23. 3. 2014).

Holý, D. (1999). *Oponentský posudek na doktorskou dizertační práci E. Krekovičové*. Brno. (Rukopis).

Holubová, B. (2010). *Účast žien v politike – postoje, stav a perspektíva*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. Dostupné na: http://www.institutrr.sk/download/b_holubova_5.pdf (navštívené 25. 8. 2014).

Homoláč, J. (2009). *Internetové diskuse o cikánech a Romech*. Praha: Karolinum.

Horváth, K. (2005). Gypsy work – gadjo work. In: *Romani Studies*, 15(1): 31 – 49.

Horváth, K. (2012). Silencing and naming the difference. In: M. Stewart, (ed.), *The Gypsy ‘Menace’: populism and the new antiGypsy politics*. London: Hurst & Company, (s. 117 – 137).

Horváthová, E. (1964). *Cigáni na Slovensku*. Bratislava: Národopisný ústav SAV.

Houdek, L. (2010). *Pahárští dómové (případová studie dómských komunit v okolí města Bhíntál v indickém státě Uttaráňčal*. Diplomová práce na odbore romistika. Praha: FF UK. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/89429/> (navštívené 18. 9. 2014).

Hrabovský, M. (2011). *Rasová mytológia*. Bratislava: Kalligram.

Hrabovský, M. (2012). *Anticiganizmus a antisemitizmus v rasových a rasistických konštrukciách*. Bratislava: Ľudia proti rasizmu.

Hroch, M. (2003). Úvodem k čítance textů o nacionalismu. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 403 – 417).

Hroch, M. (ed.) (2003). *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON.

Hrustič, T. (2005). Nelapšoj – súčasné predstavy o revenantizme a vampirizme u Rusínov na Slovensku. In: M. Kováč, A. Kovács, T. Podolinská, (eds.), *Cesty na druhý svet – smrť a posmrtný život v náboženstvách sveta*. Bratislava: CERES, (s. 276 – 287).

Hrustič, T. (2006). Telo a telesné tekutiny v lúbstnej mágii u Rómov vo východnom Zemplíne. In: I. Doležalová, N. Hamar, L. Bělka, (eds.), *Náboženství a tělo*. Brno: CERES, (s. 73 – 86).

Hrustič, T.; Pollák, P. (2007). Religiozita v rómskych komunitách na Slovensku. In: J. Balvín, (ed.), *Rubikova kostka. Multikulturalita: mezinárodní konference 6. setkání národnostních menšin*. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, (s. 469 – 474).

Hrustič, T. (2009). Náboženské konverzie Rómov vo východnom Zemplíne – prípadová štúdia reťazových konverzií. In: L. Grešková, (ed.), *Pastorácia Rómov (hľadanie rómskeho Boha)*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, (s. 123 – 142).

Hrustič, T. (2010a). Social change and some other factors of religious conversion among Roma in Eastern Slovakia. In: M. Kováč, T. Gál, (eds.), *Religious Change*. Bratislava: Chronos, (s. 125 – 129).

Hrustič, T. (2010b). Faktory ovplyvňujúce náboženské konverzie Rómov. In: *Slovenský národopis*, 58(3): 306 – 322.

Hrustič, T. (2010c). My nemáme rozdielov. Diskurz o etnicite a identite rómskych a nerómskych svedkov Jehovových na východnom Slovensku. In: *Romano džaniben*, jevend: 27 – 43.

Hrustič, T. (2011). Values and ethnicity – religious conversions of Roma in Eastern Slovakia to the Watchtower Society. In: C. Rughiniş, A. Máté-Tóth, (eds.), *Spaces and Borders. Young Researchers about Religion in Central and Eastern Europe*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, (s. 23 – 32).

Hrustič, T. (2012a). The Trends in the Participation of Romani Candidates in Elections in Slovakia. In: *Roma Rights, Journal of the European Roma Rights Centre. Challenges of Representation: Voices on Roma Politics, Power and Participation*, (s. 39 – 48).

Hrustič, T. (2012b). Rómovia a náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia na Slovensku. In: *Axis Mundi*, 7(2): 27 – 32.

Hrustič, T. (2013). Rómska politická participácia v komunálnej politike na Slovensku. In: V. Benč, T. Hrustič, T. Kardos, A. Mušinka, (eds.): *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. Prešov: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, (s. 55 – 64).

Hrustič, T. (2015). Usury among the Slovak Roma: Notes on Relations between Lenders and Borrowers in a Segregated Taboris. In: M. Brazzabení, M. I. Cunha, M. Fotta, (eds.), *Gypsy Economy: Romani Livelihoods and Notions of Worth in the 21st Century*. Oxford: Berghahn Books, (s. 31 – 48).

Hrustičová, L. (2013). *Stratégie náboženských organizácií pôsobiacich medzi Rómami. Prípadová štúdia charizmatického spoločenstva z východného Slovenska*. Nepublikovaná dizertačná práca, Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, Ústav etnológie v Bratislave.

Hübschmannová, M. (s. d.). Zajda. In: *Rombase. Didactically Edited information on Roma*. Dostupné na: <http://rombase.uni-graz.at/cd/data/ethn/work/data/zajda.en.pdf> (navštívené 7. 8. 2014).

Hübschmannová, M. (1978). The Roma (Gypsies) in Czechoslovakia and their literature. In: *Studies in Indo-Asian Art and Culture*, 5: 37 – 76.

Hübschmannová, M. (1979). Bilingualism Among the Slovak Roms. In: *International Journal of the Sociology of Language*, 19: 33 – 49.

Hübschmannová, M. (ed.) (1987). *Čeho je na světě nejvíc? So hin pro svetos jekhbuter?* Praha: Kulturní dům hl. m. Prahy, Ústřední kulturní dům železničářů Praha.

Hübschmannová, M. (1999a). Několik poznámek k hodnotám Romu/Several remarks to Romani values. In: *Romové v České republice 1945 – 98/Roma in the Czech Republic 1945 – 98*. Praha: SOCIOKLUB, (s. 1 – 51).

Hübschmannová, M. (1999b). *Romské pohádky*. Praha: Fortuna.

Hübschmannová, M. [1993] (2002). *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Hübschmannová, M. (2003). Romové – subetnické skupiny. In: *Rombase. Didactically Edited information on Roma*. Dostupné na: <http://romani.uni-graz.at/rombase/> (navštívené 18. 9. 2014). (Cesta: Data » Etnologie a Skupiny » Obecná témata » Romové – subetnické skupiny. Pozn.: dole vlevo je možné nastavit českou jazykovou verzi.)

Hübschmannová, M.; Kyuchukov, Ch. (2006). Vyjádření prosby ve dvou romských dialektch. In: *Romano džaniben*, ěilaj: 61 – 74.

Hübschmannová, M.; Šebková, H.; Žigová, A. (1991). *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Hudson, R. A. (1996)². *Sociolinguistics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Huonker, Th. (2009). Beitrag zum Lehrmittel. In: S. Brändli, M. E. Davolio, K. Kistler, (eds.), *Merken was läuft. Rassismus im Visier*. Zürich: Verlag Pestalozzianum.

Hund, D. W. (1999). *Rassismus*. Münster: Westfälisches Dampfboot.

Hurrle, J.; Grill, J.; Ivanov, A.; Kling, J.; Škobla, D. (2012). *Nejasný výsledok. Pomohli projekty z ESF Rómom na Slovensku? Analýza dopadu projektov v programovacom období 2007 – 2013*. Bratislava: UNDP.

Huxley, J.; Haddon, A. C. (1935). *We Europeans: A Survey of 'Racial' Problems*. London: J. Cape.

CH

Chamberlain, H. S. (1912). *Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts*. Leipzig: C. G. Röder. G. M. B. H.

Christians, C. G. (2005). Ethics and Politics in Qualitative Research. In: N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, (eds.), *The Sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: SAGE, (s. 139 – 164).

Chudžíková, A. (2011). Vnímání menšin v politickém diskurzu. In: J. Lajčáková, A. Chudžíková, T. Gažovičová, (eds.), *Menšiny v politickom diskurze*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, (s. 23 – 37). Dostupné na: <http://www.cvek.sk/uploaded/files/Mensiny%20v%20politickom%20diskurze.pdf> (navštívené: 23. 3. 2014).

I

Iyer, R.; Koleva, S. P.; Graham, J.; Ditto, P. H.; Haidt, J. (2012). Understanding Libertarian Morality: The Psychological Dispositions of Self-identified Libertarians. In: *PLoS ONE*, 7(8). Dostupné na: <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0042366> (navštívené 23. 3. 2014).

J

Jacobs, F.; Ries, J. (2008). *Roma/Zigeunkulturen in neuen Perspektiven (Romani/Gypsy Cultures in New Perspective)*. Leipzig: Leipziger University.

Jakoubek, M. (2005). *Romové – konec (ne)jediného mýtu*. Praha: Socioklub.

Jakoubek, M. (2006). Vystavte národ z pohlednic! In: *A2 – kulturní týdeník* č. 51. Dostupné na: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/51/vystavte-narod-z-pohlednic> (navštívené 18. 9. 2014).

Jakoubek, M. (ed.) (2008). *Cikáni a etnicita*. Praha: Triton.

Jakoubek, M.; Hirt, T. (eds.) (2008): *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu, 1999 – 2005*. Bratislava: Open Society Foundation.

Jakšić, B.; Bašić, G. (2005). *Umetnost preživljavanja. Gde i kako žive Romi u Srbiji*. Beograd: Institut za filozofiju i društvu teoriiju.

Jakubowska, L. (1993). Writing about Eastern Europe: Perspectives from ethnography and anthropology. In: H. Driesen, (ed.), *The Politics of Ethnographic Reading and Writing. Confrontations of Western and Indigenous Views*. Nijmegen Studies in Development and Cultural Changes. Vol. 13. Saarbrücken, Ford Lauderdale: Breitenbach.

James, P. (2003). Náměty pro teorii národa. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 386 – 402).

Jansen, S.; Löfving, S. (eds.) (2008). *Struggles for Home: Violence, Hope and the Movement of People. Dislocations*. Oxford: Berghahn Books.

Janto, J. (2008). Komunikácia a priestor. (Na príklade mestského sídliska). In: *Slovenský národopis*, 56(3): 277 – 284.

Jarčuška, P.; Bobáková, D.; Uhrín, J.; Bobák, L.; Babinská, I.; Kolarčík, P.; Gecková, A. M. (2013). Are barriers in accessing health services in the Roma population associated with worse health status among Roma? In: *International Journal of Public Health*, 58(3): 427 – 434.

Jaroš, M. (2011). Foto k článku Úkol pro premiéra. In: *Respekt*, 36: 36 (5. – 1. 10. 2011).

Jefferson, T. (1785). *Notes on the State of Virginia*. University of Virginia Library: Electronic Text Center.

Jenkins, R. (1994). Rethinking Ethnicity: Identity Categorization and Power. In: *Ethnic and Racial Studies*, 17(2): 197 – 223.

Jurásková, M. (2002). Vzťah Rómov k majorite. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 393 – 412).

Jurásková, M. (2004). Podoby a mechanizmy sociálneho vylúčenia rómskych komunit na Slovensku. In: D. Scheffel, A. Mušinka, (eds.), *Rómska marginalita*. Prešov: Centrum antropologických výskumov, (s. 61 – 72).

Jurková, I. (2014). *Klub Černá perla a restaurace Cikánská jízba jako dva příklady romské hudební (re) prezentace*. Bakalárska práca na odbore romistika. Praha: FF UK (navštívené 18. 9. 2014).

Jurová, A. (1993). *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Goldpress Publishers.

Jurová, A. (1996). *Dokumenty – Rómska problematika 1945 – 1967* (4 zv.). Praha: ÚSD.

Jurová, A. (1998). Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90. rokoch. Referát z konferencie *Národnostní menšiny v České republice a zemích střední Evropy v 90. letech*. Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-99/jurova.html> (navštívené 12. 3. 2014).

Jurová, A. (2002). Od odchodu z pravlasti po prvú asimilačné opatrenia. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 19 – 30).

Justin, E. (1943). *Lebensschicksale artfremd erzogener Zigeunerkinder und ihrer Nachkommen*. Inaugural-Disertation Zur Erlangung des Doktorgrades genehmigt von der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Fakultat der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Dostupné na: http://www.sifaz.org/eva_justin_dissertation_artfremd_erzogene_zigeunerkinder_1943.pdf (navštívené 1. 7. 2014).

K

Kelty, C.; Panofsky, A. (2014). Disentangling Public Participation in Science and Biomedicine. In: *Genome Medicine*, 6(8): 1 – 14. Dostupné na: <http://genomemedicine.com/content/6/1/8>, doi:10.1186/gms25 (navštívené 6. 11. 2014).

Kemeny, I. (ed.) (2005). *Roma of Hungary*. Boulder, Colombia: Social Science Monographs.

Kemnitz, T. M. (1973.) The Cartoon as a Historical Source. In: *The Journal of Interdisciplinary History*, 4(1): 81 – 93.

Kenrick, D. (2004). *A Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*. London: The Scarecrow Press.

Kertesi, G.; Kézdi, G. (2011). The Roma/Non-Roma Test Score Gap in Hungary. In: *The American Economic Review*, 101(3): 519 – 525.

Kiliánová, G. (2005). *Identita a pamäť. Devín/Theben/Dévény ako pamätné miesto*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, SAP.

Kilánová, G. (ed.) (1998). *Identita etnických spoločností. Výsledky etnologických výskumov*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, SAP.

Kiliánová, G.; Kowalská, E.; Krekovičová, E. (eds.) (2009). *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Historický ústav SAV, VEDA.

Kleinman, A. (1980). *Patients and healers in the context of culture: an exploration of the borderland between anthropology, medicine, and psychiatry*. Berkeley: University of California Press.

Kleinman, A.; Benson, P. (2006). Anthropology in the Clinic: The Problem of Cultural Competency and How to Fix It. In: *PLoS Medicine*, (elektronický časopis), 3(10): e294 Dostupné na: <http://www.plosmedicine.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pmed.0030294> (navštívené 6. 11. 2014).

Klemperer, V. (2000). *The Language of the Third Reich*. London: The Athlone Press.

Klímová, I. (2002). Romani political representation in Central Europe. An historical survey. In: *Romani Studies*, 12(2): 103 – 147.

Knoblach, H. (2005). Focused Ethnography. In: *Forum: Qualitative Social Research*, (elektronický časopis), 6(3): článok č. 44. Dostupné na: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/20/43> (navštívené 6. 11. 2014).

Kobes, T. (2009a). *Nastartovali nás jako motorky: činnost nevládních organizací při řešení romské problematiky na východním Slovensku*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

Kobes, T. (2009b). *Tu zme šicke jedna rodzina, tu zme šicke jedna fajta. Příbuzenství východoslovenského venkova*. Prešov: Centrum antropologických výskumov.

Kobes, T. (2012). „Naši Romové“ – difrakční vzorce odlišnosti na východoslovenském venkove. In: *Romano džaniben*, (2): 9 – 34.

Kocój, E.; Lechowski, P.; Plebańczyk, K. (2012). Tematyka cygańska w polskich zbiorach ikonograficznych (wiek XIX – i połowa XX wieku): Rekonesans. In: *Zarządzanie w kulturze*, 13(2): 171 – 184.

Kolarčík, P.; Gecková, A. M.; Orosová, O.; van Dijk, J. P.; Reijneveld, S. A. (2009). To what extent does socio-economic status explain differences in health between Roma and non-Roma adolescents in Slovakia? In: *Social Science & Medicine*, 68(7): 1279 – 1284.

Kolarčík, P.; Gecková, A. M.; Orosová, O.; van Dijk, J. P.; Reijneveld, S. A. (2010). Predictors of health-endangering behaviour among Roma and non-Roma adolescents in Slovakia by gender. In: *Journal of Epidemiology and Community Health*, 64(12): 1043 – 1048.

Koleva, S. P.; Graham, J.; Ditto, P.; Iyer, R.; Haidt, J. (2012). Tracing the Threads: How Five Moral Concerns (Especially Purity) Help Explain Culture War Attitudes. In: *Journal of Research in Personality*, 46(2): 184 – 194.

Kolmanová, M. (2007). Výzkum jazykových dovedností dětí v romském a slovenském jazyce. Terénní výzkum v osadách Rakúsy a Bystrany (14 – 21. 2. 2005). In: *Romano džaniben*, jevend: 28 – 45.

Kosová, I.; Oravec, L.; Gabčová, L. (2013). *Updated Civil Society Monitoring Report: On the implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 and 2013 in Slovakia*. Budapest: Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation.

Košťálová, P. (2012). *Stereotypní představy a etnické mýty: Kulturní identita Arménie*. Praha: SLON.

Koupilová, I.; Epstein, H.; Holčík, J.; Hajioff, S.; Mc-Kee, M. (2001). Health needs of the Roma population in the Czech and Slovak Republics. In: *Social Science & Medicine*, 53(9): 1191 – 1204.

Kováč, M. (2003). Slnko pre spravodlivých. Posvätnosť prísahy a Božia sankcia medzi horehronskými Rómami z obce Telgárt. In: M. Kováč, A. B. Mann, (eds.), *Boh všetko vidí/ O del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos, (s. 17 – 35).

Kováč, M. (2004a). Ludová viera u slovenských Rómov. In: *Studia Academica Slovaca*, 33. Bratislava: Stimul, (s. 106 – 114).

Kováč, M. (2004b). Religiozita ako možný prostriedok k riešeniu sociálneho postavenia Rómov. In: *Rómska kultúra na Slovensku*. Dunajská Streda: Lilium Aurum, (s. 41 – 45).

Kováč, M.; Jurík, M. (2002). Religiozita Rómov a aktivity cirkví vo vzťahu k Rómom. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 127 – 143).

Kováč, M.; Mann, A. B. (2003). Rómovia a viera. In: M. Kováč, A. B. Mann, (eds.), *Boh všetko vidí/ O del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos, (s. 17 – 35).

Kováč, M.; Mann, A. B. (ed.) (2003). *Boh všetko vidí/ O Del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos.

Kovács, L. (2014). *Urbánna marginalita v Budapešti a jej vplyv na rómske ekonomické stratégie a sociálne siete*. Dizertačná práca. Bratislava: Fakulta ekonomických a sociálnych vied.

Kovai, C. (2012). Hidden Potentials in ‘Naming the Gypsy’: The Transformation of the Gypsy-Hungarian Distinction. In: M. Stewart, (ed.), *The Gypsy ‘Menace’: populism and the new anti-Gypsy politics*. London: Hurst & Company, (s. 281 – 295).

Kravčík, M. (2011). *Richnavská „gramotnosť“*. Dostupné na: <http://kravcik.blog.sme.sk/c/252530/Richnavska-gramotnost.html> (navštívené 20. 5. 2014).

Krawczyk-Wasilewska, V.; Dobbie, M. (2007). Sophomoros, czyli koncept humorystyczny. In: *Literatura ludowa*, 51(4 – 5): 109 – 112.

Krekovič, E.; Mannová, E.; Krekovičová, E. (eds.) (2013). *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Premedia.

Krekovičová, E. (1989). *O živote folklóru v súčasnosti. Ludová pieseň*. Bratislava: Národopisný ústav SAV.

Krekovičová, E. (1998a). *Zwischen Toleranz und Barrieren: Das Bild der Zigeuner und Juden in der slovakischen Folklore*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Krekovičová, E. (1998b). Obraz vyšších vrstiev a mesta v slovenskom folklóre. In: E. Mannová, (ed.), *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1990 – 1989*. Bratislava: AEP, (s. 147 – 161).

Krekovičová, E. (1999). *Medzi toleranciou a bariérami. Obraz Róma a Žida v slovenskom folklóre*. Bratislava: AEP.

Krekovičová, E. (2001). Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In: M. Toncrová, L. Uhlíková, (eds.), *Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viednych oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, (s. 17 – 34).

Krekovičová, E. (2005). *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty vo folklóre a v politike*. Bratislava: Eterna press, Ústav etnológie SAV.

Krekovičová, E. (2006). Cigán fiškálom: komická figúrka Róma v tradičnej folklórnej anekdote a na internete alebo čo sa stalo s obrazom Róma v slovenskej spoločnosti na prelome tisícročia. In: E. Mannová, A. Puková, (eds.), *OS – Fórum občianskej spoločnosti*, 10(1 – 2): 140 – 152.

Krekovičová, E. (2008). Reflexia šoa a porraimos v tradičnom folklóre a v asynchrónnej internetovej komunikácii. In: M. Vrzgulová, D. Richterová, (ed.), *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti*. Zborník príspevkov z konferencie. Bratislava: Úrad vlády SR, Dokumentačné stredisko holokaustu, (s. 137 – 143, 362 – 370).

Krekovičová, E. (2009). Konštruovanie obrazu „iných“ v očiach Slovákov. Medzi autoobrazom a heteroobrazmi. In: G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová, (eds.), *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, Ústav etnológie SAV, Historický Ústav SAV, (s. 473 – 497).

Krekovičová, E. (2013). Aktuálne otázky stredoeurópskej folkloristiky/A közép-európai folklorisztika időszerű kérdései/Aktuelle Fragen der mitteleuropäischen Folkloristik. In: J. Liszka, (ed.), *Acta Ethnologica Danubiana*, (15): 51 – 65.

Krekovičová, E.; Panczová, Z. (2013a). Obraz nepriateľa v počiatkoch slovenskej politickej karikatúry. Vizualné stereotypy v časopise Černokňažník v rokoch 1861 – 1910. In: *Slovenský národopis*, 61(1): 31 – 54.

Krekovičová, E.; Panczová, Z. (2013b). Visual Representations of ‘Self’ and ‘Others’: Images of the Traitor and the Enemy in Slovak Political Cartoons, 1861 – 1910. In: D. Demski, I. Sz. Kristóf, K. Baraniecka-Olszewska, (eds.), *Competing Eyes: Visual Encounters With Alterity in Central and Eastern Europe*. Budapest: L’Harmattan, (s. 462 – 487).

Krekovičová, E.; Panczová, Z.; Bužeková, T. (2006). *Folklór a komunikácia v procesoch globalizácie*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, SAP.

Krieger, N. (2011). *Epidemiology and the people’s health: theory and context*. New York: Oxford University Press.

Kriglerová, E.; Gažovičová, T. (2012). *Škola pre všetkých?* Bratislava: Centrum pre výskum ethnicity a kultúry.

Kringos, D. S.; Boerma, W. G.; van der Zee, J.; Groenewegen, P. P. (2013). Political, cultural and economic foundations of primary care in Europe. In: *Social Science & Medicine*, 99: 9 – 17.

Krivošík, L. (2014). Hovoríme viac o rasizme. In: *.týždeň*. (on-line). Dostupné na: <http://dennik.tyzden.sk/lukas-krivosik/2014/07/17/hovorme-viac-o-rasizme-romov> (navštívené 19. 7. 2014).

Kubaník, P. (2012). Dětský registr romštiny. In: *Romano džaniben*, 19(1): 61 – 80.

Kubaník, P. (v recenznom konaní). Škádlení dětí v romské osadě. In: J. Kesselová, (ed.), *Registre jazyka a jazykovedy*. Prešov: Filozofická fakulta PU.

Kubaník, P.; Červenka, J.; Sadílková, H. (2010). Romština v ČR – uchování jazyka a jazyková směna. In: *Romano džaniben*, 17(2): 11 – 40.

Küllöš, I. (2003). *Cigányok a régi magyar közköltészetben a XVII. századtól a reformkorig*. Szekszárd: Romológiai Kutatóintézet.

Kumanová, Z. (1998). Etnická identifikácia obyvateľov tzv. cigánskej/rómskej kolónie v Plaveckom Štvrtku. In: *Slovenský národopis*, 46(1): 42 – 59.

Kužel, S. (ed.) (2000). *Terénní výzkum integrace a segregace*. Praha: Cargo Publishers.

Kužma, Š. (2010). *Rómske osady – ako ďalej?* Dostupné na: <http://stefankuzma.blog.sme.sk/c/242858/Romske-osady-ako-dalej.html> (navštívené: 23. 3. 2014).

Kyuchukov, H. (1994). The communicative competence of Romani (Gipsy speaking) children in Bulgarian discourse, in a classroom situation. In: *International Journal of Psycholinguistics*, 10(1): 59 – 82.

Kyuchukov, H. (2012). ‘Anti-Gypsyism’ or ‘antigypsyism’. In: H. Kyuchukov, (ed.), *New Faces of Antigypsyism in modern Europe*. Prague: NGO Slovo 21, (s. 4 – 6).

Kyuchukov, H. (ed.) (2012). *New Faces of Antigypsyism in Modern Europe*. Prague: NGO Slovo 21.

L

Labonte, R. N.; Laverack, G. (2008). *Health promotion in action: from local to global empowerment*. New York: Palgrave Macmillan.

Lacková, I. (2000). *A false dawn. My life as a Gypsy woman in Slovakia*. Hatfield: Centre de recherches tsiganes, University of Hertfordshire Press.

Lacková, E.; Hübschmannová, M. (1997). *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda.

Lajčáková, J. (2007). The Uneasy Road towards Remediating the Economic and Cultural Disadvantage of the Roma in Slovakia. In: *International Journal on Minority and Group Rights*, (14): 59 – 83.

Lajčáková, J. (2012a). *Civil Society Monitoring Report: On the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 in Slovakia*. Budapest: Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation.

Lajčáková, J. (2012b). Dočasné vyrovnávacie opatrenia: jedinečná príležitosť, ako pomôcť pri začleňovaní Rómov. In: *Menšinová politika na Slovensku*. Kritický štvrtročník Centra pre výskum etnicity a kultúry, 2(4): 1 – 2. Dostupné na: http://cvek.sk/uploaded/files/Mensinova%20politika%20na%20Slovensku%204_2012.pdf (navštívené 23. 3. 2014).

Lajčáková, J. (2013). *Zákon o pomoci v hmotnej núdzi pomôže len splnomocnencovi*. Dostupné na: <http://www.jetotak.sk/editorial/zakon-o-pomoci-v-hmotnej-nudzi-zrejme-pomoze-len-splnomocnencovym-preferenciam> (navštívené 23. 3. 2014).

Lajčáková, J.; Chudžiková, A.; Gažovičová, T. (2011). *Menšiny v politickom diskurze*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

Lancy, D. F. (2007). Accounting for Variability in Mother-Child Play. In: *American Anthropologist*, 109(2): 273 – 284.

Laubeová, L.; Kalinová, M. (2006). Požadavky na politickú autonómiu romského národa v Európe 21. st. letí. In: *Sociologická řada SO-006, Pražské sociálně vědní studie*. Dostupné na: http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/91_Llaubeova.pdf (navštívené 18. 9. 2014).

LeCompte, M. D.; Schensul, J. J. (2013). *Analysis and interpretation of ethnographic data: a mixed methods approach*. Lanham: AltaMira Press.

Le Goff, J. (1998). *Středověká imaginace*. Praha: Argo.

Leščák, M. (1971). *Súčasný stav humoristického rozprávania na Spiši (Pokus o výskum frekvencie výskytu)*. Kandidátska dizertačná práca, I., II. Bratislava: Národopisný ústav SAV.

Leščák, M. (2010). *Humoristické rozprávanie na Spiši (1962 – 1967). Pokus o výskum frekvencie výskytu*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, KEKA FiF UK.

Levý, J. (1963). *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel.

Lewison, M. (1999). Conflicts of interests? The ethics of usury. In: *Journal of Business Ethics*, 22: 327 – 339.

Lewis, O. (1966). The Culture of Poverty. In: *Scientific American*, 215(4): 19 – 25.

Lewis, D.; Mosse, D. (eds.) (2006). *Development brokers and translators: The ethnography of aid and agencies*. Bloomfield: Kumarian Press.

Li, T. M. (2007). *The will to improve: Governmentality, development, and the practice of politics*. Durham: Duke University Press.

Liégeois, J. P. (1987). *Gypsies and Travellers*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Liégeois, J. P. (1994). *Roma, Gypsies and Travellers*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Liégeois, J. P. (1995). *Rómovia, cigáni, kočovníci*. Bratislava: Informačné a dokumentačné stredisko rady Európy.

Liégeois, J. P. (2007). *Roma in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Liddell, H. G. – Scott, R. (1875). *A Greek-English Lexicon*. New York: Harper & Bros.

Linke, U.; Dundes, A. (1988). More on Auschwitz Jokes. In: *Folklore*, 99(1): 3 – 10.

Lock, M.; Nguyen, V. K. (2010). *An Anthropology of Biomedicine*. Chichester, UK: Wiley-Blackwell.

Lucassen, L.; Willems, W.; Cottaar, A. (1998). *Gypsies and Other Itinerant Groups. A Socio-Historical Approach*. London, New York: Macmillan, St. Martin's Press.

Luffer, J. (2009). Všudypřítomný šibal. In: L. Olivová, (ed.), *Postava šibala v asijské slovesnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, (s. 7 – 14).

Lysá, H. (ed.), (1999). *Romové v České republice (1945 – 1998)*. Praha: Socioklub.

Maďarová, Z. (2014). Analýza rozhovorov o používaní rodovo vyváženého jazyka vo verejnej správe. In: J. Cviková, (ed.), *Analýza významu a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka*. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR.

M

Maďarová, Z.; Ostertágová, A. (eds.) (2012). *Politika vylúčenia a emócií. Aspekty predvolebnej kampane 2012*. Bratislava: ASPEKT.

Maďarová, Z.; Kobová, L.; Ostertágová, A. (2011). *Politiky a političky. Aspekty formovania politickej subjektivity žien*. Bratislava: ASPEKT.

Malcolm X. (1963). The Black Revolution. In: *Malcolm X Speeches* (on-line). Dostupné na: http://www.malcolm-x.org/speeches/spc_06_63.htm (navštívené 11. 10. 2013).

Malik, K. (1996). *The Meaning of Race: Race, History and Culture in Western Society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Malkki, L. (1995). *Purity and Exile: Violence, Memory, and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago: University of Chicago Press.

Malkki, L. (1997). National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees. In: A. Gupta, J. Ferguson, (eds.), *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham, NC: Duke University Press, (s. 52 – 74).

Mann, A. (1980). Vystaňovalectvo za prácou do Ameriky na prelome 19. a 20. storočia a jeho vplyv na ľudovú kultúru na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 28(4): 537 – 552.

Mann, A. (ed.) (1988). *Slovenský národopis*, 36(1), monotematické číslo: *K historickým a etnokultúrnym determináciám spoločenskej integrácie Cigánov-Rómov v procese výstavby rozvinutého socializmu v Československu*. Bratislava: Národopisný ústav SAV.

Mann, A. B. (1992a). *Neznámi Rómovia. Zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku*. Bratislava: Ister Science Press.

Mann, A. B. (1992b). Vývoj rómskej rodiny na príklade troch spišských obcí. In: *Demografie*, 34(2): 118 – 129.

Mann, A. B. (1992c). Formovanie etnickej identity Rómov na Slovensku. In: J. Plichtová, (ed.), *Minority v politike/Kultúrne a jazykové práva*. Bratislava: Československý výbor Európskej kultúrnej nadácie, (s. 237 – 241).

Mann, A. B. (1995). Duchovný rozvoj – podmienka urýchlenia spoločenského rastu rómskeho obyvateľstva na Slovensku. In: *Slezský sborník*, 93 (1 – 2): 154 – 160.

Mann, A. B. (1996). Archaické prvky rómskej svadby na Slovensku. In: M. Kiripolský, (ed.), *Svadba na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo SNM, (s. 47 – 53).

Mann, A. (1998). Problém identity Rómov. In: G. Kiliánová, (ed.), *Identita etnických spoločností. Výsledky etnologických výskumov*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, SAP, (s. 45 – 70).

Mann, A. B. (2000a). The Problem of Identity of Romany People. In: G. Kiliánová, E. Riečanská, (eds.), *Identity of Ethnic Groups and Communities. The Results of Slovak Ethnological Research*, Bratislava: Ústav etnológie SAV, SAP, (s. 51 – 78).

Mann, A. B. (2000b). Rómovia a tradičné formy ich obživy. In: *Pamiatky a múzeá*, (4): 66 – 70.

Mann, A. B. (2001). *Rómsky dejepis*. Bratislava: Kalligram.

Mann, A. B. (2002). Prehľad romistiky na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 50(3 – 4): 421 – 430.

Mann, A. B. (2003a). Spoznávanie vlastných dejín a kultúry ako prostriedok motivácie pri vzdelávaní rómskych žiakov. In: V. Fabianová, S. Matulay, (eds.), *Empirické poznatky z edukácie rómskych detí. Vplyv rodiny a rola matky vo výchove a vzdelávaní rómskych detí*. Spišská Nová Ves: UKF Nitra, (s. 7 – 18).

Mann, A. B. (2003b). Romany People in Slovakia and Their Identity. In: *Kolor, journal on Moving Communities*, 2: 27 – 46.

Mann, A. B. (2003c). Magická ochrana novorodenca u Rómov na Slovensku. In: M. Kováč, A. B. Mann, (eds.), *Boh všetko vidí/O Del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos, (s. 85 – 101)

Mann, A. B. (2004a). Duchovná kultúra Rómov. In: *Dingir, časopis o súčasné náboženské scéně*, 7(1): 10 – 13.

Mann, A. B. (2004b): Etnická identita a etnické stereotypy v rómsko-nerómskych medzietnických vzťahoch. In: J. Balvín, (ed.), *Výchova, vzdelání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám*. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, (s. 400 – 406).

Mann, A. B. (2007a). Od stereotypov ku genocíde. In: Z. Kumanová, A. B. Mann, (eds.), *Nepriznaný holocaust. Rómovia v rokoch 1939 – 1945*. Bratislava: Občianske združenie In minorita, Slovenské národné múzeum, Ústav etnológie SAV, (s. 27 – 32).

Mann, A. B. (2007b). Zmeny vekovej štruktúry rómskeho obyvateľstva na východnom Slovensku v rokoch 1997 a 2002. In: *Slovenský národopis*, 55(3): 292 – 303.

Mann, A. B. (2009). Vzťah Rómov k viere. In: L. Grešková, (ed.), *Pastorácia Rómov (hľadanie rómskeho Boha)*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, (s. 18 – 47).

Mann, B. A. (2012). Najstrašnejšia kapitola. In: *Multikulti* (on-line). Dostupné na: http://www.multikulti.sk/studie/najstrasnejšia_kapitola.html (navštívené 12. 12. 2012).

Marčinčin, A.; Marčinčinová, L. (2010). *Straty z vylúčenia Rómov. Klúčom k integrácii je rešpektovanie inakosti* (e-book). Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti. Dostupné na: <http://www.osf.sk/media/docs/pages/straty-z-vylucenia-romov.pdf> (navštívené 6. 11. 2014).

Marczis, M. (2011). The 'Cserehat model': Area-based development and Roma inclusion. In: *Development & Transition*. Dostupné na: <http://www.developmentandtransition.net/Single-Article-Issue.118+M568ad24e226.o.html> (navštívené 20. 5. 2014).

Marinero, I. C.; Sigona, N. (2011). Anti-Gypsyism and the politics of exclusion: Roma and Sinti in Contemporary Italy. In: *J. Mod. Ital. Stud.*, 16(5): 583 – 589.

Marmot, M. G.; Wilkinson, R. G. (2006). *Social determinants of health*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Maruniak, J.; Kozák, V.; Böhm, S. (eds.) (1985). *Náckove špásy*. Martin: Osveta.

Marushiakova, E. et al. (2001). *Identity Formation among Minorities in the Balkans: The cases of Roms, Egyptians and Ashkali in Kosovo*. Sofia: Minority Studies Society „Studii Romani“.

Marushiakova, E.; Popov, V. (1997). *Gypsies (Roma) in Bulgaria*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Marušiaková, J.; Popov, V. (2001a). Historický osud a súčasné problémy Cigánov/Rómov v strednej a východnej Európe. In: *Etnologické rozpravy*, VIII(2): 9 – 17.

Marushiakova, E.; Popov, V. (2001b). *Gypsies in the Ottoman Empire. A Contribution to the History of the Balkans*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Marushiakova, E.; Popov, V. (2001c). Historical and Ethnographic Background. Gypsies, Roma, Sinti. In: W. Guy, (ed.), *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, (s. 33 – 53).

Marushiakova, E.; Popov, V. (2007). Zigeunerpolitik und Zigeunerforschung in Bulgarien (1919 – 1989). In: M. Zimmermann, (ed.), *Zwischen Erziehung und Vernichtung. Zigeunerpolitik und Zigeunerforschung im Europa des 20. Jahrhunderts. Beiträge zur Geschichte der Deutschen Forschungsgemeinschaft*, Band 3. Stuttgart: Franz Steiner.

Marushiakova, E.; Popov, V. (2010). Migrations West to East in the Times of the Ottoman. (The Example of a Gypsy/Roma Group in Modern Iran). In: *Anthropology of the Middle East*, 5(1): 93 – 99.

Marushiakova, E.; Popov, V. (2014). The Gypsy Religious Revival Movement: 'New Churches' in the Terri-

tories of the Former Soviet Union. In: D. Thurffjell; A. Marsh, (eds.), *Romani Pentecostalism: Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang Academic Research, (s. 41 – 56).

Marušák, M., Singer, L. (2009). Social Unrest in Slovakia 2004: Romani reaction to Neoliberal 'Reforms'. In: N. Sigona, N. Trehan, (eds.), *Poverty, Ethnic Mobilization, and the Neoliberal Order*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, (s. 186 – 208).

Masseria, C.; Mladovsky, P.; Hernandez-Quevedo, C. (2010). The socio-economic determinants of the health status of Roma in comparison with non-Roma in Bulgaria, Hungary and Romania. In: *European Journal of Public Health*, 20(5): 549 – 554.

Matlovičová, K.; Matlovič, R.; Mušinka, A.; Židová, A. (2012). The Roma population in Slovakia. Basic characteristics of the Roma population with emphasis on the spatial aspects of its differentiation. In: J. Penczes, Z. Radics, (eds.), *Roma population on the peripheries of the Visegrad countries*. Debrecen: Spatial trends and social challenges, (s. 77 – 104).

Matras Y. (2002). *Romani: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Matras, Y. (2005). The Role of Language in Mystifying and Demystifying Gypsy Identity. In: N. Saul, S. Tebutt, (eds.), *The Role of the Romanies: Images and Counter-images of 'Gypsies'/Romanies in European Cultures*. Liverpool: Liverpool University Press.

Mayall, D. (2004). *Gypsy Identities 1500 – 2000. From Egipcians and Moon-men to the Ethnic Romany*. London, New York: Routledge.

Mazárová, E. (2013). *Ade, káj amen dživas/, Tu, kde žijeme“*. K interpretácii a vnímaniu priestoru u Rómov z Gelnice na príklade vybraného sídelného celku. Diplomová práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

McGarry, A. (2012). The dilemma of the European Union's Roma policy. In: *Critical social policy*, 32(1): 126 – 136.

McKay, J. (1982). An Explanatory synthesis of primordial and mobilisation approaches to ethnic phenomena. In: *Ethnic and Racial Studies*, 5: 395 – 420.

McMichael, A. J. (2002). Population, environment, disease, and survival: past patterns, uncertain futures. In: *The Lancet*, 359 (9312): 1145 – 1148.

McWhorter, J. (2001). *Losing the Race*. New York: Harper Perennial.

McWhorter, J. (2003). *Authentically Black*. New York: Gotham Book.

Mead, L. (1986). *Beyond Entitlement: The Social Obligations of Citizenship*. New York: Free Press.

Mendel, M.; Ostřanský, B.; Rataj, T. (2007). *Islám v srdci Evropy*. Praha: Academia.

Merchant, B. M.; Willis, A. I. (2012). Multiple and Intersecting Identities in *Qualitative Research*. New York: Tylor and Francis Group.

Měšťan, A. (1995): The Czech Stereotype of Poles. In: T. Walas, *Stereotypes and Nations*. Cracow: International Cultural Centre, (s. 40 a n.).

Mihok, B. (1996). *Die Situation der Roma im siebenbürgischen Landkreis Mureş und die Entwicklung von Sensibilisierungsmaßnahmen gegenüber der Roma-Minderheit*. Köln: Heinrich-Böll-Stiftung.

Mihok, B. (1999). *Vergleichende Studie zur Situation der Minderheiten in Ungarn und Rumänien (1989 – 1996) unter besonderer Berücksichtigung der Roma*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Mikulec, J. (1995). Sedlák očima české barokní společnosti. In: *Dějiny a současnost*, (6): 15 – 19.

Mišianik, J. (ed.) (1981). *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: VEDA.

Mitrović, A. (1990). *Na dnu. Romi na granici siromaštva*. Beograd: Naučna knjiga.

Mitrović, A., Zajić, G. (1998). Social position of the Roma in Serbia. In: A. Mitrović, (ed.), *The Roma in Serbia*. Belgrade: Centre for Anti-War Action & Institute for Criminological and Sociological Research.

Montesino, N. (2001). The 'Gypsy Question' and the Gypsy expert in Sweden. In: *Romani Studies*, Ser. 5, 11(1): 1 – 23.

Montgomery, H. (2009). *An Introduction to Childhood. Anthropological Perspectives on Children's Lives*. Malden, Oxford, Chichester: Wiley-Blackwell.

Moore, L. C. (2011). Language Socialization and Repetition. In: A. Duranti, E. Ochs, B. B. Schieffelin, (eds.), *The Handbook of Language Socialization*. Malden, Oxford, Chichester: Blackwell Publishing, (s. 209 – 226).

Morris, M. W.; Leung, K.; Ames, D.; Lickel, B. (1999). Views from inside and outside: Integrating Emic and Etic Insights about Culture and Justice Judgment. In: *Academy of Management Review*, 24(4): 781 – 796.

Mosse, D. (2005). *Cultivating Development: An Ethnography of Aid Policy and Practice*. London: Pluto Press.

Možný, I. (1999). *Proč tak snadno?* Praha: Sociologické nakladatelství.

Murphy, R. F. (1989). *Cultural and social anthropology: An overture*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall.

Murray, C. (1984). *Losing Ground: American Social Policy 1950 – 1980*. New York: Basic Books.

Mušinka, A. (ed.) (2006). *Stará tehelňa – súčasný stav a možnosti riešenia*. Prešov: Krajské centrum pre rómske otázky.

Mušinka, A. (2007). *Drogy v rómskych komunitách Prešovského kraja*. Prešov: Centrum antropologických výskumov.

Mušinka, A. (2012). *Podarilo sa. Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.

Mušinka, A.; Škobla, D.; Hurrle, J.; Matlovičová, K.; Kling, J. (2014). *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013*. Bratislava: Rozvojový program OSN (UDNP). Dostupné na: http://www.unipo.sk/public/media/18210/Atlas_romkom_web.pdf (navštívené 14. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované aj ako *Atlas 2013*.)

Mušinka, M.; Mušinka, A. (2011). *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2011*. Prešov: Minoritas – AUS – PU – CAV.

N

Nečas, C. (2002). *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

New, R. S. [1994] (2008). Child's Play in Italian Perspective. In: R. LeVine; R. S. New, (eds.), *Anthropology and Child Development. A Cross-Cultural Reader*. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell, (s. 213 – 226).

New, W. S.; Merry, M. S. (2010). 'Gypsy Problem': D. H. and Others v. Czech Republic. In: *Comparative Education Review*, 54(3): 393 – 414.

Němec, I. (1997). Od nelichotivého pojmenování k čestnému názvu. In: *Naše řeč*, 80(3): 113 – 115.

Nižnanský, B. (1994). Mentálna mapa a profesionálne mapové diela. In: *Kartografické listy*, 5(2): 61 – 70.

Nižňanský, E.; Hrabovský, M. (2013). *Rasizmus, antisemitizmus, holokaust (anticiganizmus)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Nora, P. (1990). *Zwischen Geschichte und Gedächtnis*. Berlin: Wagenbach.

Novák, P. (2009). Teorie sociálních reprezentací. In: *E-psychologie* (elektronický časopis ČMPŠ), 3(1): 22 – 29 (on-line). Dostupné na: <http://e-psycholog.eu/pdf/ novak.pdf> (navštívené 6. 8. 2015).

Nutbeam, D.; Harris, E.; Wise, W. (2010). *Theory in a nutshell: a practical guide to health promotion theories*. Sydney: McGraw-Hill.

O

Odoj, G. (2013). Komizm a uczestnictwo we wspólnocie kulturowej – cechy i zależności. In: H. Rusek, A. Drożdż, (eds.), *Polski i czeski humor zaangażowany – dowcip, anegdota i karykatura polityczna*. Cieszyn, Katowice, Brno: Uniwersytet Śląski w Katowicach, (s. 11 – 20).

Ochs, E. (1988). *Culture and language development. Language acquisition and language socialization in a Samoan village*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ochs, E.; Schieffelin, B. B. (1984). Language acquisition and socialization. Three developmental stories and their implications. In: R. A. Schweder, R. A. LeVine, (eds.), *Culture theory: Essays on mind, self, and emotion*. New York: Cambridge University Press, (s. 276 – 322).

Okely, J. (1983). *The Traveller-Gypsies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Okely, J. (1984). Ethnic identity and place of origin: the Traveller Gypsies in England. In: H. Vermeulen, J. Boissevain, (eds.), *Ethnic Challenge: The Politics of Ethnicity in Europe*. Göttingen: Edition Herodot.

Okely, J. (2008). Knowing without notes. In: N. Halstead, E. Hirsch, J. Okely, (eds.), *Knowing How to Know. Fieldwork and the Ethnographic Present*. London: Routledge, (s. 55 – 74).

Okely, J. (2011). Constructing Culture through Shared Location, Bricolage and Exchange. The Case of Gypsies and Roma. In: M. Stewart, M. Rövid, (eds.), *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies* (e-book). Budapest: Central European University Press, (s. 35 – 54). Dostupné na: https://www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic_staff/m_stewart/multidisciplinary_approaches_to_romany_studies_.pdf (navštívené 6. 11. 2014).

Okely, J. (2013). *Anthropological Practice. Fieldwork and the Ethnographic Method*. London, New Delphi, New York, Sydney: Bloomsbury.

Olivová, L. (2009). Šibalova tvář v čínské slovesnosti a nesnesitelná tíha zesměšnění. In: L. Olivová, (ed.), *Postava šibala v asijské slovesnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, (s. 31 – 41).

Olivová, L. (ed.) (2009). *Postava šibala v asijské slovesnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Ong, A. (2003). *Buddha is hiding: refugees, citizenship, the new America*. Berkeley: University of California Press.

Orgovánová, K. (2013). Možnosti a limity Rómov v politickom živote. In: V. Benč, T. Hrustič, T. Kardos, A. Mušinka, (eds.), *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. Prešov: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, (s. 33 – 37).

Ortiz, S. (2005). Decisions and choices – the rationality of economic actors. In: J. G. Carrier, (ed.), *A Handbook of Economic Anthropology*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, (s. 59 – 77).

Ostertágová, A. (2012). Kto je občan? Konštrukcia občianstva v programoch politických strán. In: Z. Maďarová, A. Ostertágová, (eds.), *Politika vylúčenia a emócií. Aspekty predvolebnej kampane 2012*. Bratislava: Aspekt, (s. 13 – 54). Dostupné na: http://www.aspekt.sk/sites/default/files/aspekty_Politika_vylucenia_a_emocii_web_s_obalkou.pdf (navštívené 23. 3. 2014).

Ostertágová, A. (2014). Vybrané psychologické aspekty rodovo a/symetrického jazyka v sociolingvistikom kontexte. In: J. Cviková, (ed.), *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR.

O'Day, B. J. (1999). *Political Campaign Planning Manual. A Step-by-step Guide to Winning Elections*. Washington D. C.: National Democratic Institute for International Affairs. Dostupné na: <https://www.ndi.org/files/Afgh-campaign-planning-manual-ENG.pdf> (navštívené 7. 2. 2014).

P

Paríková, M. (1979). Transport ľudskou silou. In: *Slovenský národopis*, 27(3): 449 – 473.

Pásztor, P.; Kaman, B. (eds.) (2012). *Gelnica: História a súčasnosť*. Košice: Harlequin, s. r. o.

Paulik, E.; Nagymajtenyi, L.; Easterling, D.; Rogers, T. (2011). Smoking behaviour and attitudes of Hungarian Roma and non-Roma population towards tobacco control policies. In: *International Journal of Public Health*, 56(5): 485 – 491.

Pavelčíková, N. (2004). *Romové v Českých zemích v letech 1945 – 1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.

Payne, K. R.; DeVol, P.; Dreussi Smith, T. (2010). *Mosty z chudoby*. Košice: Aha! Publishing.

Pečinka, P. (2003). Romská občanská iniciativa v České republice. In: *Středoevropské politické studie*, 5 (2 – 3): 1 – 8.

Pečinka, P. (2009): *Romské strany a politici v Evropě*. Brno: Doplněk.

Pelto, P. J.; Pelto, G. H. (1997). Studying knowledge, culture, and behavior in applied medical anthropology. In: *Medical Anthropology Quarterly*, 11(2): 147 – 163.

Petek, D.; Rotar Pavlic, D.; Svab, I.; Lolic, D. (2006). Attitudes of Roma toward smoking: qualitative study in Slovenia. In: *Croatian Medical Journal*, 47(2): 344 – 347.

Petráň, T. (2011). *Ecce homo. Esej o vizuální antropologii*. Pardubice: Univerzita Pardubice.

Piasere, L. (1985). *Mare Roma: catégories humaines et structure sociale. Une contribution à l'ethnologie tsigane*. Paris: chez Paul-Henri Stahl.

Piasere, L.; Zatta, D. J. (1990). Stealing from the Gadjó. Some Notes on Roma Ideology. In: *Etudes et documents Balkaniques et Méditerranéens*, 15: 163 – 172.

Picker, G. (2012): Left-wing progress? Neo-Nationalism and the case of Romany migrants in Italy. In: M. Stewart, (ed.), *The Gypsy 'Menace'. Populism and the New Anti-Gypsy politics*. London: Hurst & Company, (s. 81 – 94).

Pilát, J. (2002): Decentralizácia a jej potenciálny vplyv na situáciu Rómov. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, (s. 295 – 312).

Pinter, T. (2011). Diglosia alebo funkčný bilingvizmus v jazykovom úze Rómov na Slovensku a v Maďarsku. In: *Jazykovedný časopis*, 62(1): 3 – 18.

Pinter, T.; Menyhárt, J. (2005). Bilingvizmus v Malom Háji alebo jazyková situácia v rómskej komunite na južnom Slovensku. In: J. Štefánik, (ed.), *Individuálny a spoločenský bilingvizmus*. Zborník príspevkov z II. medzinárodného kolokvia o bilingvizme, 10. – 11. 6. 2004, FiF UK v Bratislave. Bratislava: Univerzita Komenského, (s. 77 – 83).

Platteau, J. P. (1995). A framework for the analysis of evolving patron-client ties in agrarian economies. In: *World Development*, 23(5): 767 – 786.

Plichtová, J. (1998). Sociálne reprezentácie: Teória, výskum, výzva. In: *Československá psychologie*, 6: 503 – 520.

Podoba, J. (2009). Identita a moc: etnický konflikt v kontexte transformačných procesov. In: G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová, (eds.), *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, Ústav etnológie SAV, Historický ústav SAV, (s. 554 – 587).

Podolinská, T. (2003). „Boh alebo satan?“ Úloha nového náboženského hnutia Slovo života v polarizácii rómskej kolónie v Plaveckom Štvrtku. In: *Slovenský národopis*, 51(1): 4 – 31.

Podolinská, T. (2007a). „Čokoládová Mária“ – „rómske kresťanstvo“ na Slovensku. In: *Etnologické rozpravy*, XIV(1): 50 – 77.

Podolinská, T. (2007b). ‘Chocolate Mary’. ‘Roma Christianity’ as Ethnic, and Cultural Approximation of Christianity among the Roma in Slovakia. In: *Ethnologia Actualis Slovaca*, 7(7): 60 – 75.

Podolinská, T. (2008a). Súčasná diskusia na tému náboženstva v období neskorkej modernity. In: *Slovenský národopis*, 56(4): 432 – 444.

Podolinská, T. (2008b). Religiozita v dobe neskorkej modernity: Prípád Slovensko. In: *Sociálne študia*, 5(3 – 4): 53 – 88.

Podolinská, T. (2009a). „Nová“ rómska duchovná identita. Charizmatické hnutia medzi Rómami na Slovensku. In: G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová, (eds.), *My a tí druhí. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít v modernej spoločnosti. Región strednej Európy*. Bratislava: VEDA, Ústav etnológie SAV, Historický ústav SAV, (s. 175 – 216).

Podolinská, T. (2009b). Úvod. „Ako zrnko piesku v mori“. Konštrukcia náboženskej identity menšínových a spoločensky stigmatizovaných skupín. In: G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová, (eds.), *My a tí druhí. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít v modernej spoločnosti. Región strednej Európy*. Bratislava: VEDA, Ústav etnológie SAV, Historický ústav SAV, (s. 139 – 143).

Podolinská, T. (2009c). Konštrukcia náboženských identít v praxi: platforma rozdielností a platforma podobností. In: G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová, (eds.), *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, Ústav etnológie SAV, Historický ústav SAV, (s. 217 – 228).

Podolinská, T. (2011). Non-traditional Way of Social Inclusion of Romanies in Slovakia. Pentecostal Case. In: A. Barszewska, P. Lehel, (eds.), *Integrating minorities: traditional communities and modernization*. Cluj-Napoca: Kriterion, (s. 161 – 174).

Podolinská, T. (2014a). Questioning the Theory of Deprivation: Pentecostal Roma in Slovakia. In: D. Thurfjell; A. Marsh, (eds.), *Romani Pentecostalism: Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang Academic Research, (s. 89 – 107).

Podolinská, T. (2014b). Whose Mary? The Virgin Mary as an ethnic, cultural and religious marker among the Roma in Slovakia. In: A. Halemba, (ed.), *Gebrochene Kontinuitäten. Transnationalität in den Erinnerungskulturen Ostmitteleuropas im 20. Jahrhundert*. Köln, Wien, Weimar: Böhlau Verlag GmbH & Cie, (s. 146 – 65).

Podolinská, T.; Hrustič T. (2010). *Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Coreta. Dostupné na: <http://www.uet.sav.sk/?q=sk/boh-medzi-barierami-socialna-inkluzia-romov-nabozenskou-cestou-o> (navštívené 16. 11. 2014).

Podolinská, T.; Hrustič T. (2011a). *Religion as a Path to Change*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Fridrich Ebert Stiftung.

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2011b). Dynamika religijnosti Romov na Slowacii – droga ku integrácii czy wykluczeniu społecznemu? In: *Studia Romologica*, 4: 125 – 152.

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2011c): Vedie náboženská zmena k sociálnej inklúzii Rómov? In: *Slovenský národopis*, 59(4): 413 – 431.

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2011d). The Religious Way to Social Inclusion of the Roma. In: *Slovenský národopis*, 59(5): 548 – 558.

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2011e). Sociálna efektívnosť náboženskej zmeny medzi Rómami na Slovensku. In: *Axis Mundi*, 6(2): 32 – 44.

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2011f). Dopad náboženských misií v rómskych komunitách na zamestnateľnosť (na základe výsledkov výskumu SIRONA 2010). In: A. Mušinka, V. Benč, (eds.), *Pokrizová obnova SR. Zvyšovanie zamestnanosti a inklúzia Rómov*. Prešov: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, Prešovská univerzita, Úrad vlády SR, (s. 158 – 168).

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2014). Religious Change and its Effects on Social Change for Roma in Slovakia. In: *Acta Ethnographica Hungarica*, 59(1): 235 – 256.

Podolinská, T.; Krivý, V.; Bahna, M. (2013). Religiozita: Slovensko a jeho susedia. In: V. Krivý, (ed.), *Ako sa mení slovenská spoločnosť*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, (s. 187 – 265).

Polívka, J. (1931). *Súpis slovenských rozprávok*, zv. V. Turčiansky sv. Martin: Knihotlačiarsky účastinársky spolok, (s. 73 – 79).

Popay, J.; Williams, G.; Thomas, C.; Gatrell, T. (1998). Theorising inequalities in health: the place of lay knowledge. In: *Sociology of Health & Illness*, 20(5): 619 – 644.

Poplacková, S.; Sankoff, D. [1988] (2004). Prepínanie kódov. In: J. Štefánik, (ed.), *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: AEP, (s. 73 – 81).

Popper, M.; Szeghy, P.; Šarközy, Š. (2009). *Rómska populácia a zdravie: Analýza situácie na Slovensku*. Madrid; Bratislava: Fundacion Secretariado Gitanos; PDCS (Partners for Democratic Change in Slovakia) (e-book). Dostupné na: <http://www.gitanos.org/upload/13/60/Eslovaquia-corrected.pdf> (navštívené 6. 11. 2014).

Popper, M.; Szeghy P.; Poduška, O.; Kollárik, R. (2011). *Iná realita*. Bratislava: Open Society Foundation.

Portík, M. (2003). *Determinanty edukácie rómskych žiakov*. Prešov: Pedagogická fakulta PU.

Powell, C. J.; Dépelteau, F. (eds.) (2013). *Conceptualizing relational sociology: ontological and theoretical issues*. New York: Palgrave Macmillan.

Prather, L. R. (2013). *Fighting Poverty at Home and Abroad: Explaining Attitudes Towards Redistribution*. Dostupné na: https://ncgg.princeton.edu/IPES/2013/papers/S115_rm2.pdf (navštívené 23. 3. 2014).

Proctor, N. R. (2009). *Rasová hygiena. Lékařství v době nacismu*. Praha: Academia.

Průcha, J. (2011). *Dětská řeč a komunikace*. Praha: Grada Publishing.

Puliš, P. (2002a). Formy a rozsah diskriminácie Rómov na Slovensku. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 413 – 443).

Puliš P. (2002b). Rómovia ako objekt politického extrémizmu. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 445 – 473).

R

Radičová, I. (2002). Rómovia na prahu transformácie In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 79 – 92).

Radičová, I. (ed.) (2004). *Atlas rómskych komunít na Slovensku*. Bratislava: Social Policy Analysis Centre, Inštitút pre verejnú otázku, Krajské centrum pre rómske otázky. (V texte tejto publikácie citované aj ako *Atlas 2004*.)

Radin, Paul. (1971). *The Trickster: A Study in American Indian Mythology*. New York: Schecken.

Ragas, M. W.; Roberts, M. S. (2009). Agenda Setting and Agenda Melding in an Age of Horizontal and Vertical Media: A new Theoretical Lens for Virtual Brand Communities. In: *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 86(1): 45 – 64.

Réger, Z. (1979). Bilingual Gypsy Children in Hungary: Explorations in ‘Natural’ Second-Language Acquisition at an Early Age. In: *International Journal of the Sociology of Language*, 19(5): 59 – 82.

Réger, Z. (1999). Teasing in the linguistic socialization of Gypsy children in Hungary. In: *Acta Linguistica hungarica*, 46(3 – 4): 289 – 316.

Renan, E. (2003). Co je to národ? In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 270 – 296).

Rickmann, S. A. (2002). „Rassenpflege im völkischen Staat“: Vom Verhältnis der Rassenhygiene zur national-sozialistischen Politik. Bonn: Solingen.

Ries, J. (2014). The Cultural Dynamics of Romani/Gypsy Ethnicity and Pentecostal Christianity. In: D. Thurffjell; A. Marsh, (eds.), *Romani Pentecostalism: Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang Academic Research, (s. 127 – 142).

Riley, L. J. (2014). *Please Stop Helping Us. How Liberals Make It Harder for Blacks to Succeed*. New York: Encounter Books.

Ringold, D. (2000). *Roma and the Transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges*. Washington D.C.: World Bank.

Ringold, D.; Mitchell A.; Orenstein, E. W. (2005). *Roma in Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*. Washington DC: World Bank & London: Eurospan.

Rochowová, I.; Matschke, P. (1998). Nově o Cikánech v Byzantské říši na přelomu 13. a 14. stol. In: M. Hübschmannová, (ed.), *Romové v Byzanci (?)*. Praha: Signeta, (s. 48 – 56).

Roguľová, J. (2005). Do boja za národ s humorom: vtipkári a slovenská otázka v medzivojnovom období. In: V. Bystrický, J. Roguľová, (eds.), *Storočie propagandy: Slovensko v osídlach ideológií*. Bratislava: Historický ústav SAV, AEP, (s. 75 – 86).

Rom Lebedev, I. (1990). *Ot cyganskogo chora – k teatru „Romen“: Zapiski moskovskogo cygana*. Moskva: Isskustvo.

Rosenberg, A. (1934). *Der Mythos des zwanzigsten Jahrhunderts*. München: Hoheneichen Verlag.

Rottenburg, R. (2009). *Far-Fetched Facts: A Parable of Development Aid-Inside Technology*. Cambridge, US: The MIT Press.

Rostas, J. (ed.) (2012). *Ten Years After. A History of Roma School Desegregation in Central and Eastern Europe*. Budapest, New York: Roma Education Fund and Central European University Press.

Rövid, M. (2011). One-size-fits-all-Roma? On the normative dilemmas of the emerging European Roma policy. In: *Romani Studies*, 21(1): 1 – 22.

Russinov, R. (2013). Segregation and Roma. In: *European Yearbook of Minority Issues*, Vol. 10, 2011. Leiden – Boston: Martinus Nijhoff Publishers, (s. 415 – 432).

Rybová, J. (2002): Rómska politická reprezentácia. In: M. Vašečka, M. Jurásková, E. Kriglerová, P. Puliš, J. Rybová, (eds.), *Rómske hlasy. Rómovia a ich politická participácia v transformačnom období*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 69 – 90).

S

Said, E. (1995). *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. Harmondsworth: Penguin.

Sallis, T. (2014). Paretův princip v rasové-nacionalistickém aktivismu. In: *Dělský potápěč*.

Dostupné na: <http://deliandiver.org/2014/05/paretuv-princip-v-rasove-nacionalistickem-aktivismu.html> (navštívené 19. 8. 2014).

Salner, A. (ed.) (2004). *Rómske deti v slovenskom školstve*. Bratislava: SGI.

Salner, P. (2000). Rukoväť židovského humoru. In: J. Klatzmann, (ed.), *Židovský humor*. Bratislava: Vydavateľstvo PT, (s. 115 – 119).

Salner, P. (2002). *(Môj) židovský humor*. Bratislava: Zing-print.

Sanchez-Mazas, M.; Licata, L. (2005). *L'autre: regards psychosociaux*. Grenoble: Presses universitaires Grenoble.

Sax, B. (2003). *Zvířata ve Třetí říši. Domáci mazlíčci, obětní beránci a holocaust*. Praha: Dokořán.

Scheffel, D. (1993). Антропология и этика в Восточной Европе. In: *Этнографическое обозрение*, (№ 6): 21 – 28.

Scheffel, D. Z. (2004). The Roma of Central and Eastern Europe. In: *Review of Anthropology*, 33(2): 143 – 161.

Scheffel, D. Z. (2005). *Svinia in black and white: Slovak Roma and their neighbours*. Peterborough, Ontario: Broadview Press.

Scheffel, D. Z. (2009). *Svinia v čiernobielym. Slovenskí Rómovia a ich susedia*. Prešov: Centrum antropologických výskumov.

Scheffel, D. Z. (2010). Slovenská chudoba a rómska lichva. In: *OS – Národné práva menšín*, (1): 47 – 62.

Scheffel, D. (2012). Advocacy Trumps Accuracy? Stereotypes of East European Roma and Ethnography. In: *Collaborative Anthropologie*, 5: 143 – 146.

Scheffel, D. Z.; Mušinka, A. (eds.) (2004). *Rómska marginalita*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Zisťovanie marginality a integrácie medzi znevýhodnenými skupinami. Prešov: Centrum antropologických výskumov.

Schmidt-Degenhard, T. (2008). *Robert Ritter (1901 – 1951), Zu Leben und Werk des NS-„Zigeunerforschers“*. Dizertačná práca. Tübingen: University of Tübingen. Dostupné na: <https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/handle/10900/45268> (navštívené 12. 10. 2009).

Siegel, D. (2013). *Mobile Banditry: Central and East European Itinerant Criminal Groups in the Netherlands*. Utrecht: University of Utrecht.

Sigona, N. (2005). Locating ‘The Gypsy Problem’. The Roma in Italy: Stereotyping, Labelling and ‘Nomad Camps’. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4): 741 – 756.

Silverman, C. (1988). Negotiating ‘Gypsiness’, strategy in context. In: *Journal of American Folklore*, 101(401): 261 – 275.

Simhandl, K. (2004). ‘Western Gypsies and Travelers’ – ‘Eastern Roma’: The Creation of Political Objects by the Institutions of the European Union. Dostupné na: <http://academos.ro/sites/default/files/biblio-docs/1203/simhandl.pdf> (navštívené 12. 12. 2010).

Sirovátka, O. (1987). Technika anekdoty alebo jak se dělají vtipy. In: *Národopisné informácie*, (2): 53 – 66.

Sirovátka, T.; Mareš, P. (2008). Social Exclusion and Forms of Social Capital: Czech Evidence on Mutual Links. In: *Sociologický časopis*, 44(3): 531 – 555.

Skupnik, J. (2004). Pohled z druhé strany potoka. Sociopsychologická dynamika marginalizovanosti. In: D. Scheffel, A. Mušinka, (eds.), *Rómska marginalita*. Prešov: Centrum antropologických výskumov, (s. 113 – 122).

Skupnik, J. (2007). Světy se zrcadlem. Marginalizace a integrace z hlediska sociopsychologické dynamiky společnosti. In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43(1): 133 – 147.

Slančová, D. (1999). *Reč autority a lásky. Reč učitelky materské školy orientovaná na dieťa – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta PU.

Slavkova, M. (2014). ‘Prestige’ and Identity Construction Amongst Pentecostal Gypsies in Bulgaria. In: D. Thurfjell; A. Marsh, (eds.), *Romani Pentecostalism: Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang Academic Research, (s. 57 – 74).

Smith, A. D. (2003). Etnický základ národní identity. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 361–374).

Smolińska, T. (2006). Tradycyjny obraz Słowaka w Polsce. In: *Kontakty*, (5): 7 – 15.

Sobotka, E. (2003): *Political representation of the Roma: Roma in Politics in the Czech Republic, Slovakia and Poland*. Budapest: Central European University, Open Society Institute.

Sobotová, J. (2002). Polsko-česká jazyková komika jako součást národních stereotypů. In: Š. Lešnerová, D. Uhle, A. Wojda, A. Gorzkowski, (eds.), *InterFaces: Obraz vzájemných vztahů Čechů, Poláků a Němců v jejich jazycích, literaturách a kulturách*. Praha: Univerzita Karlova, (s. 205 – 209).

Sofsky, W. (2006). *Řád teroru: koncentračný tábor*. Praha: Argo.

Sokolova, V. (2008). *Cultural Politics of Ethnicity: Discourses on Roma in Communist Czechoslovakia*. Stuttgart: Ibidem Verlag.

Sowell, T. (2013). *Intellectuals and Race*. New York: Basic Books.

Sperber, D. (1996). *Explaining Culture: A Naturalistic Approach*. Oxford, UK; Cambridge, MA: Blackwell Publishers.

Steele, S. (1998). *A Dream Deferred*. New York: HarperCollins.

Steinitz, W. (1983). *Der große Steinitz – Deutsche Volklieder demokratischen Charakters aus sechs Jahrhunderten*. Frankfurt: Zweitausendeins.

Stewart, M. (1997). *Time of the Gypsies*. Boulder, CO: Westview Press.

Stewart, M. (2005). *Čas cikánů*. Brno: Barrister & Principal.

Stewart, M. (2010). Introduction. In: M. Stewart, M. Rövid, (eds.), *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies* (e-book). Budapest: Central European University Press, (s. 1 – 12). Dostupné na: https://www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic_staff/m_stewart/multidisciplinary_approaches_to_romany_studies_.pdf (navštívené 6. 11. 2014).

Stewart, M. (2012a). Foreword. New Forms of Anti-Gypsy Politics: A Challenge for Europe. In: M. Stewart, (ed.), *The Gypsy ‘Menace’: Populism and the New Anti-Gypsy Politics*. London: Hurst & Company, (s. xiii – xxxviii).

Stewart, M. (2012b). Populism, Roma and the European Politics of Cultural Difference. In: M. Stewart, (ed.), *The Gypsy ‘Menace’: Populism and the New Anti-Gypsy Politics*. London: Hurst & Company, (s. 3 – 23).

Stewart, M. (2013). Roma and Gypsy ‘Ethnicity’ as a Subject of Anthropological Inquiry. In: *Annual Review of Anthropology*, 42(1): 415 – 432.

Stewart, M. (ed.) (2012). *The Gypsy ‘Menace’. Populism and the new anti-gypsy politics*. London: Hurst & Company.

Stewart, M.; Rövid, M. (eds.) (2010). *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies* (e-book). Budapest: Central European University Press. Dostupné na: https://www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic_staff/m_stewart/multidisciplinary_approaches_to_romany_studies_.pdf (navštívené 6. 11. 2014).

Stöckelová, T.; Ghosh, Y. A. (eds.) (2013). *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: SLON.

Streck, B. (2003). La cultura del contraste: Sobre diferencia y el sentido de pertenencia: El casa de los gitanos. In: *Revista de Antropología Social*, 12: 159 – 179.

Sudzinová, A.; Nagyová, I.; Studenčan, M.; Rosenberger, J.; Škodová, Z.; Vargová, H.; Middel, B.; Reijne-

veld, S.; Dijk, J. (2013). Roma coronary heart disease patients have more medical risk factors and greater severity of coronary heart disease than non-Roma. In: *International Journal of Public Health*, 58(3): 409 – 415.

Susser, M.; Stein, Z. (2009). *Eras in epidemiology: the evolution of ideas*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Sutherlandová, A. (2014). *Romové – neviditelní Američané*. Praha: Romano džaniben. (Názov originálu z roku 1975: *Gypsies – The Hidden Americans*. Preložila Marta Miklušáková, redakcia prekladu Jan Červenka a Lada Viková.)

Szabo, Gy. (1991). *Die Roma in Ungarn. Ein Betrag zur Sozialgeschichte einer Minderheit in Ost- und Mitteleuropa*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Szabó, M. (2007). Bíos, alebo cultus? Nemecký rasizmus prvej polovice 20. storočia optikou vied o kultúre. In: *Sociální studia*. Brno: Fakulta sociálních studií MU, 4: 81 – 92.

Szelényi, I., (ed.) (2001). Poverty under Postcommunism. In: *Review of Sociology*, 7(2).

Š

Šašinka, M.; Nyulassy, Š.; Badalík, L. (2003). *Vademecum medici*. Martin: Osveta.

Šaško, P. (2002). Zdravotná situácia rómskej populácie. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, (s. 657 – 678).

Šebesta, M. (2002): Rómska politická scéna. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 295 – 312.

Šizling, L. A. (2004). Zvířátka a prostor a prostor a zvířátka. In: *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír, (s. 53 – 73).

Škobla, D. (2011). Rómske verejné politiky. In: D. Gerbery, (ed.), *Potrebuje sociálny štát? Niektoré úvahy (nielen) o verejnej politike*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, (s. 117 – 138).

Šprocha, B. (2014). *Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja* (e-book). Bratislava: Prognostický ústav SAV. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Romovia.pdf> (navštívené 6. 11. 2014).

Štefánek, A. (1945). Základy sociografie Slovenska. In: *Slovenská vlastiveda*, 3. Bratislava: SAVU.

T

Tajfel, H. (ed.) (1978). *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press.

Tajfel, H.; Turner, J. C. (1986). The social identity theory of inter-group behavior. In: S. Worchel, L. W. Austin, (eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall, (s. 7 – 24).

Tauber, E. (2004). Sinti Estraixaria children at school, or, how to preserve ‘the Sinti way of thinking’. In: *Romani Studies*, 14 (1): 1 – 23.

Tauber, E. (2006). *Du wirst keinen Ehemann nehmen! Respekt, die Bedeutung der Toten und Fluchtheirat bei den Sinti Estraixaria*, Vol. 8. Münster: LIT Verlag.

ten Have, P. (2007)². *Doing Conversation Analysis*. London: Sage.

Tesár, C. (2012). Becoming Rom (male), becoming Romni (female) among Romanian Cortorari Roma: On body and gender. In: *Romani Studies*, 22(2): 113 – 140.

Thurfjell, D.; Marsh, A. (2014). *Romani Pentecostalism. Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Tiefenbacher, B. (2007). *Die gegenwärtige Situation der Roma-Minderheit in Tschechien aus soziolinguistischer Sicht. Eine Fallstudie in der Roma-Gemeinde Libčice nad Vltavou*. Diplomová práca. Wien: Universität Wien.

Todorov, T. (1998). *Spoločný život: štúdia zo všeobecnej antropológie*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

Tomova, I. (1995). *The Gypsies in the Transition Period*. Sofia: IMIR.

Toncrová, M. (2001). Reflexe Cikána v lidových písních českých zemí. In: M. Toncrová, L. Uhlíková, (eds.), *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AVČR, (s. 37 – 48).

Tönnies, F. (1887). *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Leipzig: Verlag Fues.

Trachtenberg, J. (1997). *Diabel i Żydzi. Śriednowieczna koncepcja Żyda a współczesny antysemityzm*. Gdynia: Uraeus.

Tremlett, A. (2009). Bringing hybridity to heterogeneity: Roma and the question of ‘difference’ in Romani Studies. In: *Romani Studies*, 19(2): 147 – 168.

Tremlett, A.; McGarry, A. (2013). *Challenges facing Researchers on Roma Minorities in contemporary Europe: Notes towards a Research Program*. European Centre for Minority Issues, ECMI Working Paper 62. Dostupné na: http://www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/Working_Paper_62_Final.pdf (navštívené 15. 8. 2015).

Trostle, J. A. (2004). *Epidemiology and culture*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.

Tuan, Y. F. (1987). *Przestrzen i miejsce*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Tuchmanová, B. (2005). *Zrcadlo vzdálených časů: 14. století – století pohrom*. Praha: BB/art, Jiří Buchal.

Tunega, M. (2013). *Širší pohľad na efektívnosť slovenského zdravotníctva* (e-book). Bratislava: INEKO Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy. Dostupné na: http://www.ineko.sk/file_download/754 (navštívené 6. 11. 2014).

U

Uherek, Z. (2007). Roma migration from Slovakia in the context of European migration trends. In: *Sociologický časopis*, 43(4): 747 – 774.

Uhlíková, L. (2001). Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů. In: M. Toncrová, L. Uhlíková, (eds.), *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, (s. 49 – 54).

Uhlová, A. (2002). *Asimilační politika vůči Romům v bývalém Československu v letech 1945 – 1989 a její dopad na kolektivitu smíchovských Romů*. Diplomová práce. Praha: FF UK.

Uther, H. J. (2004). (ATU) The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography. Based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson. In: *FF Communications*, Vol. 1: 284 – 286. Helsinki: Suomalainen Tiedeakademia.

V

Vagačová I.; Fotta, M. (eds.) (2006). *Rómovia a druhá svetová vojna*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku.

Van Baar, H. (2011). *The European Roma. Minority representation, memory, and the limits of transnational governmentality*. Amsterdam: F&N Eigen & Beheer.

Van Baar, H. (2013). Roma worden weer zigeunerboeven. In: *Trouw*, (26, Oktober): 5 – 8.

Van Cleemput, P.; Parry, G.; Thomas, K.; Peters, J.; Cooper, C. (2007). Health-related beliefs and experiences of Gypsies and Travellers: a qualitative study. In: *Journal of Epidemiology and Community Health*, 61(3): 205 – 210.

Vašečka, I. (2000). Profil a situácia žiadateľov o azyl a potenciálnych migrantov do krajín EÚ zo Slovenskej republiky (výskum v teréne). In: M. Vašečka, R. Džambazovič, I. Repová, K. Pišútová, I. Vašečka, *Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky*. Bratislava: International Organization for Migration, (s. 153 – 185).

Vašečka, M. (2000). Sociálno-ekonomická situácia Rómov na Slovensku ako potenciálnych migrantov a žiadateľov o azyl v krajinách EÚ. In: M. Vašečka, R. Džambazovič, I. Repová, K. Pišútová, I. Vašečka. *Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky*. Bratislava: International Organization for Migration, (s. 17 – 62).

Vašečka, M. (2002a). Vzťah majority k Rómom. In: M. Vašečka (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, (s. 335 – 351).

Vašečka, M. (2002b). Rómovia a politická participácia – „eligo ergo sum“. In: M. Vašečka, M. Jurásková, E. Kriglerová, P. Puliš, J. Rybová, (eds.), *Rómske hlasy. Rómovia a ich politická participácia v transformačnom období*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, (s. 19 – 40).

Vašečka, M. (ed.) (2002). *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

Vašečka, M.; Pišútová, K. (2000). Analýza medzinárodných dokumentov týkajúcich sa Rómov. In: M. Vašečka, R. Džambazovič, I. Repová, K. Pišútová, I. Vašečka, *Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky*. Bratislava: International Organization for Migration, (s. 143 – 151).

Večerník, J. (2004). Who is Poor in the Czech Republic. In: *Sociologický časopis*, 40(6): 807 – 833.

Vermeersch, P. (2003). Ethnic minority identity and movement politics: the case of the Roma in the Czech Republic and Slovakia. In: *Ethnic and Racial Studies*, 26(5): 879 – 901.

Vermeersch, P. (2007). *The Romani Movement. Minority Politics and Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe*. New York, Oxford: Berghahn Books.

Vivian, C.; Dundes, L. (2004). The crossroads of culture and health among the Roma (Gypsies). In: *Journal of Nursing Scholarship*, 36(1): 86 – 91.

Voko, Z.; Csepe, P.; Nemeth, R.; Kosa, K.; Kosa, Z.; Szeles, G.; Adany, R. (2009). Does socioeconomic status fully mediate the effect of ethnicity on the health of Roma people in Hungary? In: *Journal of Epidemiology and Community Health*, 63(6): 455 – 460.

Vossen, R. (1983). *Zigeuner, Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies zwischen Verfolgung und Romantisierung*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Vörös, L. (2009). Slováci: „Najvlasteneckjší Uhri“, alebo „slobodný národ“? Sociálne reprezentácie Slovákov v maďarskej tlači v rokoch 1914 – 1918. In: P. Drál, A. Findor, (eds.), *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno: Tribun EU, (s. 79 – 105).

W

Wacquant, L. (2004). Habitus. In: J. Beckert, M. Zafirovski, (eds.), *International Encyclopedia of Economic Sociology*. London: Routledge, (s. 315 – 319).

Wacquant, L. (2009). Habitus as topic and tool. Reflections on becoming a prizefighter. In: W. Shaffir, A. Puddephatt, S. Kleinknecht, (eds.), *Ethnographies Revisited: Constructing Theory in the Field*. New York: Routledge, (s. 137 – 152).

Wahnich, S.; Láštiová, B.; Findor, A. (2008). *Politics of Collective Memory: Cultural Patterns of Commemorative Practices in Post-War Europe*. Berlin: LIT Verlag.

Waldenberg, M. (2003). Terminologie. Národ, národnostní menšiny, národní otázky, národní ideologie. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 418 – 444).

Walsh, Ch.; Krieg, B. (2007). Roma Identity: Contrasting Constructions. In: *Canadian Ethnic Studies*, 39(1–2): 169 – 186.

Wei, L. (2004). Dimenzie bilingvizmu. In: J. Štefánik, (ed.), *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: AEP, (s. 24 – 38).

Winckel, Ä. (2002). *Antiziganismus. Rassismus gegen Roma und Sinti im vereinigten Deutschland*. Münster: Unrast.

Winford, D. (2003). *An Introduction to Contact Linguistics*. Oxford: Blackwell.

Willems, W. (1998). *In Search of the True Gypsy. From Enlightenment to Final Solution*. London, Portland, OR: Frank Cass Publ.

Williams, P. (1991). Le Miracle et la nécessité: à propos du développement du pentecôtisme chez les tsiganes/Miracle and Necessity. The Development of Tsigane Pentecostalism. In: *Archives des sciences sociales des religions*, 73: 81 – 98. (Citované s povolením prekladateľa rukopisu nepublikovaného prekladu Š. Ripku, 2011, *Zázrak a nezbytnosť: O rozvoji letničného hnutí medzi Cikány*.)

Williams, P. (2003). *Gypsy world: the silence of the living and the voices of the dead*. Chicago: University of Chicago Press.

Williams, S. J. (1995). Theorizing Class, Health and Life-Styles – Can Bourdieu Help Us? In: *Sociology of Health & Illness*, 17(5): 577 – 604.

Wimmer, A. (2002). *Nationalist Exclusion and Ethnic Conflict: Shadows of Modernity*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Z

Wimmer, A. (2008). Elementary strategies of ethnic boundary making. In: *Ethnic and Racial Studies*, 31(6): 1025 – 1055.

Zamfir, E.; Zamfir, C. (1993). *Țiganiii între ignorare și îngrijorare*. București: Alternative.

Zeman, C. L.; Depken, D. E.; Senchina, D. S. (2003). Roma health issues: a review of the literature and discussion. In: *Ethnicity and Health*, 8(3): 223 – 249.

Zoon, I. (2001a). *On the Margins: Roma and Public Services in Romania, Bulgaria, and Macedonia*. New York: Open Society Institute.

Zoon, I. (2001b). *On the Margins: Roma and Public Services in Slovakia*. New York: Open Society Institute.

Zoon, I. (2003). *Body and Soul. Forced Sterilization and Other Assaults on Roma Reproductive Freedom in Slovakia* (e-book). Nešpecifikované: The Center for Reproductive Rights, Dostupné na: <http://poradna-prava.sk/dok/bodyandsoul.pdf> (navštívené 6. 11. 2014).

PRAMENE

10 spoločných princípov pre inklúziu Rómov (The 10 Basic Common Principles on Roma Inclusion). (2010). European Commission. http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/2011_10_Common_Basic_Principles_Roma_Inclusion.pdf (navštívené 6. 10. 2014).

A Conceptual Framework for Action on the Social Determinants of Health. Discussion paper draft, (e-book). (2007). Geneva: World Health Organization (WHO), Commission on Social Determinants of Health Dostupné na: http://www.who.int/social_determinants/resources/csdlh_framework_action_05_07.pdf. (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *A Conceptual Framework...*, 2007.)

American Anthropological Association. 2012. *Statement on Ethics: Principles of Professional Responsibilities*. Arlington, VA: American Anthropological Association. Dostupné na: <http://www.aaanet.org/profdev/ethics/upload/Statement-on-Ethics-Principles-of-ProfessionalResponsibility.pdf> (navštívené 10. 8. 2015).

Closing the gap in a generation: health equity through action on the social determinants of health: Commission on Social Determinants of Health final report. (2008). Geneva: World Health Organization

(WHO), Commission on Social Determinants of Health. Dostupné na: http://www.who.int/social_determinants/thecommission/finalreport/en/ (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Closing the gap...*, 2008.)

Declaration of the Committee of Ministers on the Rise of Anti-Gypsyism and Racist Violence against Roma in Europe. (2012). Dostupné na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1902151&Site=CM> (navštívené 13. 7. 2014).

Declaration of the Decade of Roma Inclusion 2005 – 2015 (2005). Prístupné na: <http://www.romadecade.org/article/decade-declaration/9240> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Declaration of the Decade...*, 2005.)

Desatoro Ludovej strany Naše Slovensko. (2012). Dostupné na: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=290778470978808&id=179294122178823 (navštívené 1.7.2014)

Dost! Dosta! Prekonaj predsudky – spoznaj Rómov! (2008). Informačná kancelária Rady Európy. Bratislava: Ševt, a. s., pre Úrad vlády Slovenskej republiky (preložila: E. Gallová Kriglerová).

European Framework for National Roma Inclusion Strategies up to 2020. (2011). European Commission COM. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_implement_strategies2014_en.pdf (navštívené 13. 7. 2014).

Evalvácia efektivity a dopadov projektov zameraných na riešenie problematiky marginalizovanej rómskej komunity v SR. (2011). Bratislava: Centrum excelentnosti pre spoločenské inovácie UK (CESIUK), Policy Paper.

Face of Poverty, Face of Hope. Vulnerability Profiles for Decade of Roma Inclusion countries. (2005). Bratislava: UNDP. (V texte tejto publikácie citované ako *Face of Poverty...*, UNDP, 2005.)

Hidden Health Crisis. Health Inequalities and Disaggregated Data (e-book). (2013). Budapest: European Roma Rights Centre Prístupné na: <http://www.errc.org/cms/upload/file/hidden-health-crisis-31-october-2013.pdf> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Hidden Health Crisis...*, 2013).

Hodnotiaci správa o výsledkoch 1. etapy Programu podpory zdravia znevýhodnenej rómskej komunity za roky 2007 – 2008. (2008). Bratislava: Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky (ÚVZSR). Dostupné na: http://www.uvzsr.sk/docs/info/podpora/romovia/romovia_1_etapa.pdf (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Hodnotiaci správa...*, 2008.)

Koncepcia vodohospodárskej politiky SR do roku 2015. (2006). Bratislava: MŽP SR.

Legislatívny zámer zákona o sociálne vylúčených spoločenských. (2011). Bratislava: MPSVR SR. (V texte tejto publikácie citované ako *Legislatívny zámer...*, MPSVR SR, 2011.)

Ludová strana Naše Slovensko (2012). *Desatoro Ludovej strany Naše Slovensko.* Dostupné na: http://necenzurovane.sk/12/desatoro_LSNS.pdf (navštívené 5. 8. 2013).

Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите 2012 – 2020. (2012). Dostupné na: <http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=125> (navštívené 13. 7. 2014).

Národný akčný plán sociálnej inklúzie (NAPs/INCL) 2004 – 2006. Bratislava: ÚV SR.

Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie pre roky 2008 – 2010. Bratislava: MPSVR SR.

Nevi Yag. Comité Catholique International por len Tsiganes (CCIT). [Medzinárodný katolícky výbor pre Rómov]. December, 2015(58).

Nota bene. Téma čísla: Rómovia. Máj, 2014(155).

Pravidlá rómskeho pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom (kol. autorov) (2006). Bratislava: Štátny pedagogický ústav.

Program podpory zdravia znevýhodnených rómskych komunit na Slovensku na roky 2009 – 2015. (2011). Bratislava: Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky (ÚVZSR). Dostupné na: http://www.uvzsr.sk/docs/info/podpora/romovia/romovia_2_etapa.pdf (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Program podpory zdravia...*, 2011.)

Register strán Ministerstva vnútra SR. Dostupné na: <http://www.ives.sk/registre/detailuplnyps.do?action=uplny&formular=nazov&id=153100> (navštívené 20. 7. 2014).

Revidovaný národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015 na roky 2011 – 2015. (2011). Bratislava: Úrad vlády SR. Dostupné na: <http://www.minv.sk/?romske-komunity-uvod> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *NAP Dekády*.)

Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: Final report. (2013). Kodaň: World Health Organization (WHO) Regional Office for Europe. Dostupné na: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-policy/health-2020-the-european-policy-for-health-and-well-being/publications/2013/review-of-social-determinants-and-the-health-divide-in-the-who-european-region-final-report> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Review of social determinants...*, 2013.)

Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN uznávajúcej prístup k vode a sanitácii (2010). General Assembly

Resolution Recognizing Access to Clean Water, Sanitation as Human Right. Prijatá 28. júla 2010. Viac informácií na: <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10967.doc.htm> (navštívené 10. 9. 2010).

Roma health mediation in Romania. (2013). Kodaň: World Health Organization (WHO) Regional Office for Europe. Dostupné na: <http://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/roma-health-mediation-in-romania>. (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Roma health mediation...*, 2013.)

Roma Health Mediators: Successes and Challenges. (2011). New York: Open Society Foundations. Dostupné na: <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/roma-health-mediators-20111022.pdf> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Roma Health Mediators...*, 2011.)

Roma political participation and public opinion survey – Slovakia. (2005). Washington DC: National Democratic Institute for International Affairs. Dostupné na: http://www.ndi.org/files/1901_sk_romapresent_090105.pdf (navštívené 18. 3. 2014).

Rómovia vo verejných politikách – odpočet druhého roku vlády. (2014). Nadácia Milana Šimečku. Dostupné na: http://issuu.com/nadaciamilanashimecku/docs/issuu_odpocet_2014/0 (navštívené 2. 11. 2014).

Rómska platforma Rady Európskej únie: 10 spoločných princípov pre inklúziu Rómov. (2009).

Rozmer. Časopis pre kresťanskú duchovnú orientáciu. (Archív pdf verzií dostupný na <http://www.rozmer.sk>, navštívené 10.8. 2015)

Rytmus. (2006). Cigánsky sen. On. Bengoro [CD]. Bratislava: Tvoj Tatko Records.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. (2011). Štatistický úrad Slovenskej republiky. Tab. 5: Obyvateľstvo trvalo bývajúce v obciach SR podľa materinského jazyka, SODB 2011. <http://portal.statistics.sk/files/obce-v1materinskeho-jazyka.pdf> (navštívené 3. 10. 2014).

SIRONA 2010. Pramenný korpus dát z r. 2010 z výskumu „Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou“ (dotazníky, výskumné správy, prepisy nahrávok a fotografie z výskumu) uložený v Ústave etnológie SAV.

Skúmal, prečo je zdravie Rómov horšie: Chyba je aj v systéme, Interview. (2014). SME, 16. 2. 2014. Dostupné na: <http://romovia.sme.sk/c/7105272/skumal-preco-je-zdravie-romov-horsie-chyba-je-aj-v-systeme.html> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako: *Skúmal, prečo je zdravie...*, 2014.)

Smernica EÚ (91/271/EHS) o čistení komunálnych odpadových vôd. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1991L0271:20081211:CS:PDF> (navštívené 6. 10. 2014).

Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku. (2006). Bratislava: UNDP. (V texte tejto publikácie citované ako *Správa...*, UNDP, 2006.)

Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010. (2012). Bratislava: UNDP. (V texte tejto publikácie citované ako *Správa...*, UNDP, 2012.)

Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. (2011). Bratislava: Úrad Vlády SR. Dostupné na: <http://www.minv.sk/?romske-komunity-uvod> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Stratégia...*, 2011.)

Súhrnné výsledky volieb podľa obvodov a za SR. Volby do orgánov samosprávy obcí 2010. Štatistický úrad Slovenskej republiky. Dostupné na: <http://volby.statistics.sk/oso/oso2010/sr/tab1.jsp@lang=sk.htm> (navštívené 25. 11. 2013).

Štvrtčan. Dvojmesačník pre obyvateľov Plaveckého Štvrtka. Ročník 3, 2009(2).

The Roma in Central and Eastern Europe: Avoiding the Dependency Trap. The Regional Human Development Report (2002). Bratislava: UNDP. (V texte tejto publikácie citované ako *The Roma...*, UNDP, 2002.)

Tlačové správy. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. (2014). Dostupné na: http://www.minv.sk/?spravy_rk&sprava=riesenia-a-navrhy-romskej-reformy-su-v-parlamente (navštívené 11. 6. 2014).

Úradné noviny, Ročník XII., číslo 29, Bratislava, zo dňa 22. 6. 1940.

Ústava Slovenskej republiky (šiesty oddiel – Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva). Bratislava: ÚV SR.

Vítaný život. Časopis pre všetkých kresťanov, 2002(2).

Vítaný život. Časopis pre všetkých kresťanov, 2015(1).

Volby do orgánov samosprávnych krajov 2005, 2009, 2013. Štatistický úrad Slovenskej republiky. Dostupné na: <http://slovak.statistics.sk> (navštívené 20. 7. 2014).

Zákon o politických stranách a politických hnutiach č. 85/2005 Z. z.

Zákon o voľbách do NR SR č. 333/2004 Z. z.

Zákon o voľbách do orgánov samosprávy obcí č. 346/1990 Z. z.

O autoroch

Andrej Belák je pôvodným vzdelaním biologický antropológ. Pôsobí ako doktorand v odbore sociálna antropológia na Fakulte humanitných štúdií Karlovej Univerzity v Prahe, ako doktorand v odbore „Health sciences“ na Lekárskej fakulte Univerzity v Groningene a ako výskumný pracovník v Ústave verejného zdravotníctva na Lekárskej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Zaoberá sa aplikovaným výskumom nerovností v zdraví prostredníctvom etnografie a miešania metód (v prienikoch a na rozhraniach sociálnej epidemiológie, medicínskej antropológie a verejného zdravia). Dosiaľ sa venoval najmä praktikám segregovaných Rómov (Belák, 2005) a obmedzeniam zdravotného systému špecificky vo vzťahu k nim (Belák, 2013). V súčasnosti sa zameriava na prax mediačných zdravotných programov pre vylúčené komunity.

Jan Červenka pôsobí ako vedúci Seminára romistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 1988 študoval na podzemní „Večerní škole bohemistiky“ v Praze, po zmene režimu vystudoval v rádnem štúdiu dvoubor český jazyk a literatúra/romistika. Tématem jeho diplomové práce byla písemná podoba „slovenské“ (severocentrální) romštiny, tématem dizertační práce pak středoslovenské

dialekty tohoto jazyka. Je spoluautorem a odborným garantem standardizační publikace *Pravidlá rómskeho pravopisu* (Kolektív autorov, 2006). Vedl niekoľko sociolingvistických projektů na téma jazykové situace romštiny v České republice. Kromě romštiny patří mezi jeho odborné a pedagogické zájmy romské umění, romská politika a romistická etnologie.

Richard Filčák je výskumný pracovník Prognostického ústavu SAV. Študoval na Přírodovědecké fakulte UK a na univerzite vo švédskom Lunde. Doktorát obhájil na Stredoeurópskej univerzite (CEU) v Budapešti. Absolvoval stáže v Indii, na Londýnskej univerzite a vo výskumnom pracovisku EÚ v Seville. Vo svojom výskume a práci sa venuje problematike chudoby a životného prostredia, environmentálnej zraniteľnosti a rozvojovým stratégiám zameraným na sociálno-ekonomické aspekty ochrany životného prostredia. Je autorom knihy *Living Beyond the Pale: Environmental Justice and the Roma Minority* (Filčák, 2012) a pravidelne publikuje v odborných časopisoch.

Andrej Findor študoval politológiu a sociálne vedy na Univerzite Komenského v Bratislave, Stredoeurópskej univerzite v Budapešti a Univerzite v Bielefelde. Pracuje ako odborný asistent v Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov Fakulty sociál-

nych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave, kde sa venuje skúmaniu morálnych základov politických postojov, politickej komunikácii mimovládnych organizácií a experimentovaniu s prosociálnymi intervenčnými metódami. Je autorom viacerých vedeckých štúdií, monografie *Začiatky národných dejín* (Findor, 2011) a spolueditorom publikácií *Politics of Collective Memory: Cultural Patterns of Commemorative Practices in Post-War Europe* (Wahnich, Lášticová, Findor eds., 2008) a *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme* (Drál, Findor, 2009).

Jan Grill pôsobí ako Simon Research Fellow na katedre Sociálnej antropológie na Univerzite v Manchestri. Štúdium PhD. sociálnej antropológie dokončil na Univerzite v St. Andrews. Na základe dlhodobého antropologického výskumu transnacionálnych sietí migrantov sa vo svojej práci zaoberá rôznymi formami migrácie Rómov zo strednej a východnej Európy do Veľkej Británie a Kanady (a späť). Medzi jeho výskumné záujmy patrí etnicita a nacionalizmus, mobilita, formy rasizmu, marginalita, práca a chudoba a etnografie štátu a hraníc. Ako autor prispel do niekoľkých zborníkov a publikoval v medzinárodných časopisoch ako *Focaal* či *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Spolu s Marekom Čankom a Alicou Szczepanikovu editoval knihu o migračných procesoch v strednej a východnej Európe. V minulosti bol držiteľom ERSTE

Foundation Fellowship pre sociálny výskum a rovnako strávil pracovný pobyt ako Re:Work Fellow na výskumnom centre IGK Work and Human Life Cycle in Global History na Humboldtovej univerzite v Berlíne. Jan Grill sa takisto zúčastnil na niekoľkých výskumných projektoch, ktoré sa venovali evalvácií dopadov sociálnych politík pre chudobných občanov na Slovensku (napr. politikám aktivácie či projektom orientovaným na nezamestnaných na Slovensku).

Markéta Hajská vystudovala obecnou antropológiu na FHS UK. Od roku 2000 pracovala na rôznych terénnych výzkumoch, na pozíci výskumníka i koordinátora, týkajúcich sa problematiky Romů a sociálne vylúčených lokalít v ČR i na Slovensku. Od roku 2007 pôsobila jako metodik multikulturního vzdělávání ve vzdělávacím programu Varianty, Člověk v tísní, o.p.s, kde se podílela na vzniku několika publikací a vzdělávacích modulů. Od roku 2011 přednáší na FF UK (Seminář romistiky), kde se věnuje antropologickým přístupům k romským kulturám a olášské romštině. V současné době je na doktorském studiu v oboru etnologie, a ve své disertaci se zaměřuje na sociolingvistickou situaci východoslovenské obce s sub-etnicky smíšenou romskou komunitou. Je autorkou odborných článků, studií, výzkumných zpráv, metodických aktivit, edukačních videí a v neposlední řadě scénářů ke komiksům.

Milan Hrabovský pôsobí ako externý prednášajúci v Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov Fakulty sociálnych a ekonomických vied UK v Bratislave. Akademický titul PhD. získal v oblasti sociálnej filozofie obhájením dizertačnej práce na tému rasizmus. Je autorom prvej slovenskej monografie o koncepte rasy *Rasová mytológia* (Hrabovský, 2011). V roku 2012 publikoval svoju druhú monografiu *Anticiganizmus a antisemitizmus* (Hrabovský, 2012). Spolu s profesorom Eduardom Nižňanským je autorom prvých slovenských vysokoškolských skript *Rasizmus, antisemitizmus, holokaust (anticiganizmus)* (Nižňanský, Hrabovský, 2013). Autor sa dlhodobo zaoberá výskumom problémov súvisiacich s konceptom rasy a rasizmu, popierania holokaustu a antisemitizmu.

Tomáš Hrustič pôsobí ako vedecký pracovník v Ústave etnológie SAV v Bratislave. Štúdium etnológie a religionistiky na FiF UK v Bratislave ukončil získaním titulu PhD. z odboru religionistika obhájením dizertačnej práce na tému religiozity a náboženských konverzií Rómov, ktorú napísal na základe dlhodobého stacionárneho výskumu v rómskej osade na východnom Slovensku. V súčasnosti sa venuje najmä výskumu politickej participácie Rómov, religiozity a náboženských konverzií Rómov, chudoby a sociálnej zmeny. V spoluautorstve s Tatianou Podolinskou publikoval mono-

grafiu *Boh medzi bariérami: sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou* (Podolinská, Hrustič, 2010). Spolupracoval na viacerých medzinárodných projektoch, napríklad na základe projektu zameraného na výskum pôsobenia letničných hnutí medzi Rómami vypublikoval kapitolu v antológii *Romani Pentecostalis* (Thurfjell, Marsh eds., 2014). Bol tiež členom evalvačného projektu programu *Roma Secondary Scholarship Program* (SK 045) pre Roma Education Fund (2012 až 2013) a viedol evalvačný výskumný projekt zameraný na program terénnej sociálnej práce v marginalizovaných výskumných komunitách. Tomáš Hrustič je držiteľom viacerých domácich ocenení, napríklad *Ceny Jána Komorovského za najlepšiu vedeckú publikáciu* z oblasti vedeckého štúdia náboženstiev (2012) či *Ceny prezidenta SR pre mladých vedeckých pracovníkov* (2010). Hrustič takisto pôsobí v medzinárodnej mimovládnej organizácii *Národný demokratický inštitút pre medzinárodné záležitosti* (NDI), kde sa podieľa na programe rómskej politickej participácie a je zároveň členom poradného výboru pre Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín.

Eva Krekovičová je vedúcou vedeckou pracovníčkou v Ústave etnológie SAV v Bratislave. Vyštudovala etnografiu a folkloristiku na FiF UK v Bratislave. Rozšírenú verziu PhD. práce publikovala v monografii *O živote folklóru v súčasnosti* (Krekovičová,

1989). Od počiatku 90. rokov sa zaoberá problematikou kolektívnej pamäti a reflexiou inakosti v rámci etnologických, sociálno- a politicko-antropologických štúdií. Téma reflexie rómskej a židovskej menšiny na Slovensku v očiach majority venovala viacero štúdií a kapitol v monografiách, najmä monografiu *Zwischen Toleranz und Barrieren. Das Bild der Zigeuner und Juden in der slowakischen Folklore* (Krekovičová, 1998a), slovenská mutácia (Krekovičová, 1999). Svoje výskumy k problematike obrazov a mýtov o. i. v transformačných procesoch po r. 1989 sumarizovala v monografii *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty vo folklóre a v politike* (Krekovičová, 2005). V r. 2002 – 2005 viedla multidisciplinárny projekt Centra excelentnosti SAV *Kolektívne identity v moderných spoločnostiach. Región strednej Európy – procesy konštruovania, reprodukcie a transformácie kolektívnych kategórií a identít*. V jeho rámci vznikla aj kolektívna monografia *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít* (Kiliánová, Kowalská, Krekovičová eds., 2009).

Pavel Kubaník pôsobí ako odborný asistent na Seminárii romistiky FF UK, kde vyučuje romštinu, prehľadový kurz o romských skupinách ve světě nebo o sociolingvistických aspektech romštiny. Spolu s kolegy vedl niekoľik navazujících výzkumů zaměřených na současnou situaci romštiny v ČR, samostatně se pak v rámci

doktorského štúdia venuje tématu jazykové socializace. Od r. 2009 pôsobí rovněž v redakci časopisu romistických štúdií *Romano džaniben*.

Zuzana Maďarová pôsobí ako interná doktorandka v Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov Fakulty sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave. Ukončila magisterské štúdium žurnalistiky na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a rodové štúdiá na Stredo-európskej univerzite v Budapešti. Dlhodobo spolupracuje s feministickou organizáciou ASPEKT. Venuje sa najmä otázkam politickej subjektivity žien, rodovým aspektom politickej komunikácie a rodovo vyváženému vyjadrovaniu. Je spoluautorkou viacerých publikácií, napr. *Analýza významu a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka* (Maďarová, 2014), *Politika vylúčenia a emócií. Aspekty predvolebnej kampane 2012* (Maďarová, Ostertágová eds., 2012) a *Politiky a političky. Aspekty formovania politickej subjektivity žien* (Maďarová, Kobová, Ostertágová, 2011).

Arne B. Mann je etnológ – romista. Absolvoval štúdium na Katedre etnografie a folkloristiky Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Pôsobí ako vedecký pracovník v Ústave etnológie Slovenskej akadémie vied. Od roku 1985 sa vo svojej výskumnej a publikačnej činnosti zameriava na dejiny, kultúru a spôsob života Rómov na Slovensku.

Je autorom učebnice *Rómsky dejepis* (Mann, 2001), viac ako 50 vedeckých štúdií a tiež toľko odborných a populárno-vedeckých článkov zameraných na kováčstvo Rómov, duchovnú kultúru (obyčaje pri narodení, svadbe, úmrtí, religiozitu), zmeny v demografickom správaní. V posledných rokoch sa venuje téme rómskeho holokaustu, projektu *Ma bisteren!/Nezabudnite!* (výskumy, spolupráca na odhalení 7 pamätníkov, výstava, prednášky, editorstvo zborníka). Externe prednáša dejiny a kultúru Rómov na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a Fakulte humanitných štúdií UK v Prahe.

Elena Marushiakova a Vesselin Popov pôsobia na Oddelení etnológie Balkánu v Inštitúte etnológie a folklórnych štúdií s etnografickým múzeom Bulharskej akadémie vied (<http://www.balkanethnology.org>) a sú zároveň čestnými predsedami tohto inštitútu, v rámci ktorého založili Knižnicu s archívom rómskych štúdií (<http://www.studiioromani.org>). Sú autormi početných publikácií o Rómoch v Bulharsku, na Balkáne a v strednej a východnej Európe; napríklad prvej monografie o histórii, etnografii, sociálnej štruktúre a kultúre Rómov v Bulharsku (Marushiakova, Popov, 1997) a knihy o Rómoch v Osmanskej ríši (Marushiakova, Popov, 2001b). Viackrát tiež editovali vedecký časopis o rómskych štúdiách *Studii Romani* (vol. I, 1994; vol. II, 1995; vol. III-IV, 1997;

vol. V – VI, 1998, vol. VII, 2007). Po roku 1989 založili spoločnosť pre štúdium menšín *Studii Romani*. Založili tiež *Roma Heritage Museum Fund at National Ethnographical Museum in Sofia* (1995) a iniciovali prvú výstavu o Rómoch v Bulharsku a tiež prvú medzinárodnú výstavu *Roma/Gypsies in Central and Eastern Europe* v rokoch 1998 – 1999 v Budapešti. Od roku 2001 do 2004 realizovali výskum Rómov v krajinách bývalého Sovietskeho zväzu v rámci projektu *Complex Research Programme – Difference and integration* Univerzity v Lipsku a Halle. V roku 2014 bola Elena Marushiakova hosťujúcou profesorkou medzinárodného výskumného centra *Work and Human Lifecycle in Global History* na Humboldtovej univerzite v Berlíne a Vesselin Popov získal štipendium Národného štipendijného programu Slovenskej republiky. Od r. 2015 Elena Marushiakova hosťuje na Univerzite St. Andrews vo Veľkej Británii. Elena Marushiakova získala v r. 2009 cenu *Fulbright New Century Scholars Award* Ministerstva zahraničných vecí USA. Je prezidentkou Gypsy Lore Society, čo je medzinárodná organizácia s viac ako storočnou tradíciou v oblasti rómskych štúdií. Elena Marushiakova a Vesselin Popov sú členmi edičných rád vedeckých časopisov *Romani Studies* a *Grazer Romani Studien*. Sú tiež zakladajúcimi členmi a členmi vedeckej komisie *European Academic Network on Romani Studies*, ktorá bola založená spoločne Európskou komisiou a Radou Európy.

Kvetoslava Matlovičová pôsobí ako odborná asistentka na Katedre geografie a aplikovanej geoinformatiky na Prešovskej univerzite v Prešove, kde v roku 2008 obhájila svoju dizertačnú prácu. Vo svojej vedecko-výskumnej činnosti sa aktuálne venuje geografickým aspektom rómskej menšiny na Slovensku, turizmu, teritoriálneho marketingu a regionálneho rozvoja. Autorsky sa spolupodieľala na príprave *Atlasu rómskych komunit na Slovensku 2013* (Mušinka et al., 2014). V roku 2012 participovala na riešení medzinárodného projektu *Roma population on the peripheries of the Visegrad countries* a v r. 2013 – 2014 na slovensko-rumunskom projekte APVV *Multicultural regions, national heritage and contemporary challenges in Romanian and Slovakian society*. Jej výskumné priority sa orientujú aj na skúmanie možností využitia rôznych foriem turizmu v prostredí marginalizovaných komunit – „pro-poor turizmus“ ako nástroj udržateľného rozvoja marginalizovaných komunit a sídiel na východnom Slovensku. Je nezávislou expertkou Európskeho inštitútu marketingu miest BEST PLACE, členka European Regional Science Association, členka redakčnej rady *Central European Regional Policy and Human Geography* a ďalších odborných grémií.

Eva Mazárová vyštudovala etnológiu na Katedre etnológie a etnomuzikológie na FF UKF v Nitre s pol-

ročným študijným pobytom na UK v Prahe (etnológia, romistika). Diplomovú prácu s obdobným názvom ako má publikovanú štúdiu, obhájila v roku 2013 (Mazárová, 2013). Okrem skúmania priestoru ako antropologickej kategórie v súvislosti s rómskym etnikom sa venovala i prejavom religiozity u Rómov na východnom Slovensku a ich vzťahu k zosnulým príbuzným. Pri komunálnych voľbách v r. 2014 pracovala v lokálnom tíme ako poradkyňa k otázkam rómskej problematiky. V súčasnosti sa naďalej venuje výskumu priestoru mesta a rómskych komunit, práci v treťom sektore a poradenstvu pri etnických otázkach. Pôsobí tiež ako lektorka v Baníckom múzeu v Gelnici.

Alexander Mušinka je kultúrny antropológ. Vyštudoval etnológiu a históriu na FF UK v Prahe, kde aj obhájil doktorskú prácu. Pracuje v Ústave rómskych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove. Dlhodobu sa venuje problematike Rómov a Rusínov-Ukrajincov; prioritne na Slovensku z historického a kultúrne antropologickeho hľadiska. Pôsobil ako poradca Splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a MPSVR. Je (spolu)autorom niekoľkých publikácií, zborníkov a vedeckých prác: *Rómska marginalita* (Scheffel, Mušinka eds., 2004), *Stará tehelňa* (Mušinka ed., 2006), *Drogy v rómskych komunitách Prešovského kraja* (Mušinka, 2007), *Národnostná menšina pred zánikom?* (Mušinka, Mušinka, 2011)

a iné. V poslednom období sa intenzívne venoval realizácii výskumu a publikovaniu výsledkov *Atlasu rómskych komunit na Slovensku 2013* (Mušinka et al., 2014). Je aktívny aj v mimovládnom sektore. Participoval na mnohých výskumných, mimovládnych a rozvojových projektoch (napr. kanadsko-slovenský rozvojový Projekt Svinia). Prednáša na Prešovskej univerzite a v minulosti aj na FSEV UK v Bratislave.

Alexandra Ostertágová je internou doktorandkou na Katedre psychológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, spolupracuje s feministickou organizáciou ASPEKT. Zaoberá sa najmä otázkou rodu a sociálnych nerovností v kontexte politickej psychológie a politickej komunikácie. Je spoluautorkou viacerých publikácií, napr. *Vybrané psychologické aspekty rodovo a/symetrického jazyka v sociolingvistickom kontexte* (Ostertágová, 2014), *Politika vylúčenia a emócií. Aspekty predvolebnej kampane 2012* (Maďarová, Ostertágová eds., 2012) a *Politiky a političky: aspekty formovania politickej subjektivity žien* (Maďarová, Kobová, Ostertágová, 2011).

Tatiana Podolinská pôsobí ako samostatná vedecká pracovníčka v Ústave etnológie SAV v Bratislave (kontinuálne od r. 1997), od r. 2012 v pozícii riaditeľky. Vyštudovala filozofiu a históriu (1995) a religionistiku (1997) na FiF UK v Bratislave. Časť PhD.

štúdiá absolvovala na Oslo University v Nórsku (1997 – 1998). V r. 1999 až 2000 absolvovala stacionárny etnografický výskum u Mayov Lacandónov v Chiapase v Mexiku. V rokoch 2009 až 2013 a v roku 2015 robila opakovaný dvojmesačný etnografický výskum religiozity v lokalite Uaxactún v Guatemale. V r. 2014 absolvovala výskumný pobyt na Missouri State University, Honors College (Springfield, USA). V r. 2010 bola prizvaná za hostujúcu editorku impaktovaného časopisu *Anthropological Journal on European Cultures* (AJEC) pri príprave monotematického čísla zameraného na nové formy religiozity v modernej Európe. V r. 2010 až 2011 bola hlavnou koordinátorkou projektu *Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou* (SIRONA), ktorý bol súčasťou výzvy Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu 2010 pre Fond sociálneho rozvoja. Z tohto výskumu vznikli dve publikácie: *Boh medzi bariérami* (Podolinská, Hrustič, 2010) a *Religion as a Path to Change* (Podolinská, Hrustič, 2011a). V roku 2014 bola členkou organizačného výboru svetového kongresu medzinárodnej spoločnosti Gypsy Lore Society, ktorý sa konal v Bratislave. Od r. 2015 je členkou výboru tejto spoločnosti. Ako riešiteľka 6RP EÚ REVACERN (Religions and Values: Central and Eastern European Research Network) bola zodpovedná za prioritu *Religiousness of Romanies in Slovakia*. V r. 2009 až 2012 bola riešiteľkou medzinárodného projektu *Södertörn*

University v Štokholme (Švédsko), v rámci ktorého napísala kapitolu v publikácii *Romani Pentecostalism* (Thurfjell, Marsh eds., 2014). Bola tiež členkou evalvačného projektu programu *Roma Secondary Scholarship Program* (SK 045) pre Roma Education Fund (2012 až 2013). Podolinská je autorkou 76 publikačných jednotiek, z toho je autorkou a spoluautorkou 4 domácich a 1 zahraničnej monografie, 6 kapitol v zahraničných vedeckých a odborných monografiách a 51 časopiseckých štúdií. Je držiteľkou viacerých domácich ocenení, napríklad opakovane získala *Cenu Jána Komorovského za najlepšiu vedeckú publikáciu z oblasti vedeckého štúdiá náboženstiev* (2012, 2014). K jej výskumným prioritám patrí religiozita a rómske letničné a charizmatické hnutia na Slovensku (viac pozri <http://www.uet.sav.sk/?q=sk/tatiana-podolinska-mgr-phd>, <https://sav.academia.edu/TatianaPodolinsk%C3%A1>).

Zuzana Panczová je vedec-kou pracovníčkou Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Vyštudovala etnológiu a históriu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave; dizertačnú prácu v odbore etnológia venovala žánrovej analýze sprisahaneckých teórií. Sústreďuje sa na výskum skupinovej identifikácie prostredníctvom naratívov a vizuálnych prejavov. Je spoluautorka monografie *Folklór a komunikácia v procesoch globalizácie* (Krekovičová, Panczová, Bužeková,

2006) a viacerých štúdií venovaných žánru fám a sprisahaneckých teórií, aplikácii diskurzívnej analýzy, obrazom nepriateľa a etnickým stereotypom.

Daniel Škobla pôsobí ako výskumný pracovník v *Inštitúte pre výskum práce a rodiny*. Vyštudoval sociológiu na Stredoeurópskej univerzite (CEU) vo Varšave a doktorát získal v Poľskej akadémii vied vo Varšave. Pracoval v Sociologickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave, Inštitúte filozofie a sociológie Poľskej akadémie vied vo Varšave a krátko pôsobil na Univerzite v Aalborgu v Dánsku. Pracoval ako programový špecialista Rozvojového programu OSN a spolupracoval s rómskymi a ľudskoprávnymi mimovládny-mi organizáciami doma aj v zahraničí. Participoval na riadiacich stretnutiach Dekády začleňovania rómskej populácie 2004 – 2014, podieľal sa na koordinácii výskumov, ako aj na tvorbe strategických dokumentov v oblasti sociálneho začleňovania marginalizovanej rómskej populácie. Je autorom kapitoly v knihe *Reinventing social solidarity across Europe* (Filčák, Škobla, 2011) a viacerých odborných štúdií a výskumných správ.